

CIMELIA

Qu

5402

Qu

5403

Joannes Zamojski
de Senatu Romano.
Vindob. 1569

III. d. 12½
II. reg.

Joannis Sarii
Lamoscii
De Senatu Romano

27 Box
1893. a. 146.

Hist. powst. pol. 480.

Venetis 1563.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and includes the name "Johann" and "König".

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and includes the name "König".

IOANNIS SARIII
ZAMOSCII
DE SENATV ROMANO
LIBRI DVO.

Index auctorum, & rerum memorabilium.

CVM PRIVILEGIO.

Venetis, apud Iordanum Ziletum. M. D. LXIII.

AD AMPLISSIMUM
REGNI POLONIAE
PROCANCELLARIUM

Petrum Miscouium

IN LIB. DE SENATV ROM.

IOANNIS SARII ZAMOSCII

P R A E F A T I O .

QUOD te minime fugit, PETRE
MISCOVI, rerum etiam ma-
ximarum, atque adeo partibus
omnibus expletarum, ut nihil
descriptius, perfectiusq; esse pos-
sit, non ita facile excellentia, præ-
stantiaque cognoscitur, nisi temporum momen-
ta, & necessitates declarent. Atque hoc non so-
lum is, qui artes, & opera ad usum nostrum
excogitata, quotidianamque uitæ consuetudi-
nem considerare, uerum & ille, qui in imperia
ac Resp. intueri, & summorum uirorum, at-

* 2 que

que altissimis mentibus præditorum memori-
am animo repetere uelit, longe uerissimum ef-
se fatebitur. Celebrantur annalibus, & litte-
ris multi sapientissimi, & fortissimi homines,
quorum opera, atque consilio florentissimorum
populorum nutantibus aduersa fortuna rebus
subuentum, libertasque, & dignitas conserua-
ta est. At eorum omnium uirtuti, & sapientiæ,
nisi formidolosissimæ tempestates se obtulis-
sent, haud profecto ulli essent memoriæ poste-
ritatis commendati. Quæ cum ita sint P E T R E
M I S C O V I, si tempore isto non omnino o-
ptabili regni Poloniae Procancellarius factus es,
amplissimi magistratus, in patria domesticis ma-
lis laborante, grauiissimum onus, ingentem lau-
dis tuæ segetem, ac materiam debes existima-
re. Mihi quidem cum de munere tanto, sum-
ma Regis optimi, & sapientissimi uoluntate, sum-
moque studio, ad te delato iucundissimum nun-
cium accepissem, fati ipsius incredibilem in u-
niuersa regnorum, & imperiorum ratione ordi-
nem uenit in mentem admirari. Cum enim uir-
tæ tuæ cursum cogito, serius te, non dico hono-
rem hunc adeptum, quem nunquam concupi-
sti, nisi ut patriæ prodesse posses, sed negotio
huic difficillimo prepositum reperio, quam præ-
stans tua uirtus, prudentia admirabilis, & ex-
quisita doctrina postulabat. Neque uero lumen
ani-

animo ingeniique tui, cuius splendor extera-
rum nationum quoque oculos perstrinxerat,
apud nos obscurum esse, neque probitas, cui-
us fama alienioribus ita te commendarat, ut
tuæ laudi mirum in modum fauerent, non con-
ciliare tibi singularem apud Regem nostrum a-
morem potuit. Quamobrem ita statuo, ut ne-
minem propter se a Deo optimo maximo, ue-
rum ad subleuandum mortale genus instrui, &
ornari plurimis, & grauiissimis artibus, atque
uirtutibus; sic non tam hominum dignitate, aut
gratia, quam illius supremi principis, & creato-
ris regnorum omnium prouidentia, ad magi-
stratus mandandos Regum mentes allici, & im-
pelli. Quo quidem diuino nutu, ac consilio, sa-
pientia, & opera tua in tempus magis necessa-
rium reseruata est patriæ; non autem honos is,
qui tibi semper debebatur, humano iudicio,
& uoluntate dilatus. Etenim molesto, & nego-
tioso isto Reip. perfunctus munere, Ecclesiæ ali-
cuius, te tanto Pontifice dignæ, gubernacula
prehendere iam pridem necesse habuisses. Ac
in illo fastigio collocatus gregi tibi a Deo com-
missio æternæ utilitatis fructus præberes innu-
merabiles; & ex rerum diuinarum assidua tra-
ctatione, non fluxam, & commutabilem, ue-
rum certam, ac constantem caperes uolupta-
tem. Sed nunc in tanta perturbatione ueteris
di-

disciplinæ, patria legum, & institutorum custo-
de uigilantissimo, SIGISMUNDVS uero AV-
GVSTVS Rex ad eas difficultates, & asperitates
rerum communium depellendas, quas, qui de
imperio nostro sapienter cogitant, animo pro-
uident, administro, adiutoreq; fidissimo, & in
maximis negotiis gerendis, & sustinendis exer-
citatissimo careret. Ac illa quidem oblectatio-
ne salutari breui, amplissima dignitate collecta,
gloriaque diuina nomini tuo constituta, in fir-
mo iam, & sempiterno Reip. domicilio perfrue-
re. Tuendæ autem religionis amplior occasio
nunc tibi oblata esse uidetur. Etenim non so-
lum iura, iudicia, dignitatem imperii nostri con-
firmari, uerum etiam labentem, & prope cadem
summi Dei cultum, sublatis in perpetuum
exitiosi dissidii caussis, auctoritatis, & doctrinæ
tuæ pondere fulciri, & stabiliri hoc tempore o-
portet. Namque tanta est expectatio magistra-
tus tui, ut nihil tam perturbatum, ac permu-
tatum in Repub. homines esse credant, quod
nunc componi, & in antiquum statum restitui
nequeat; talis de innocentia, & uoluntate tua in
patriam insita in omnium mentibus opinio,
ut nullas sollicitudines, nullos labores, iuuan-
dæ te illius caussa recusaturum, nulla cupidita-
te, nullis uoluptatum illecebris, nulla com-
modorum spe animum tuum non modo flecti,
sed

sed ne tentari quidem ullo modo posse confi-
dant. Facile enim perspiciunt quid de eo spe-
rare debeant, qui ita semper uixerit, ut omnia
consilia, atque facta ad solam honestatem re-
ferret; atque ita ab ineunte ætate imbutus sit,
& institutus, ut se non sibi, sed patriæ natum,
nec ulla in potestate auaritiæ prædam, aut li-
bidinum fructus, sed instrumenta, adiuumenta-
que moris maiorum, disciplinæ, ac æquitas
tuendæ, & conseruandæ quærenda esse arbitretur.
Quare quemadmodum te antea, tanquam
ex annalium memoria diuinum quendam ho-
minem, uniuersi admirabantur; sic diuulga-
to nunc de tua dignitate hoc nuncio, cuncti
incredibili afficiuntur lætitia; pro tua salute uo-
ta suscipiunt; Regis optimi, ac præstantissimi in
hominum ingeniis, ac moribus æstimandis iudi-
cium laudibus in cœlum ferunt. Quo in om-
nium eximio gaudio, ne solus Reip. nostræ bo-
num non uidear agnoscere, hos duos de Sena-
tu Rom. libros gratulatores ad te mitto. Neque
me latet quem mihi compellandum proposue-
rim. Verum altera ex parte noui tuam singula-
rem humanitatem, noui præstans erga litteras
studium. Itaque daturum te hanc ueniam meæ
in patriam pietati, tibiq; debitæ obseruantia;
atque & si fortasse non desideres, tamen te id ge-
nus officii, quamuis a tenui, & uno de multis
ho-

homine profectum minime aspernaturum, non modo mihi facile persuadeo, sed etiam pro re certa statuo, planeque confido. Vale. Patauii. IV. K. Iul. M. D. LXIII.

IOANNIS SARIII ZAMOSCII

De Senatu Romano

LIBER I.

QVI ita uersantur in litteris, ut non sibi solum, sed aliis quoque uelint prodesse uigilias suas, easque proderere cupiant posteris, ad commendationem uirtutis, & nominis sui famam; non nisi timide, & cum deprecatione ad obscurissimas res quasque, ac difficillimas aggredi solent. Hanc uero putant dari sibi potissimum ueniam excusationis, si ad eam, quam ingrediuntur, disputationem se accessisse ostendunt, uel maxima adductos utilitate, uel rei, in qua uersatur, praestantia, & nobilitate commotos. Etenim pondus oneris non aestimare, sed maximum quodque appetere, arrogantis hominis, & temerarii esse uidetur. At uero delirantis certe est incredibile, extremeque insanientis, ad eam rem incumbere, quae inuenta, post infinitos exantlatos labores, nec aliis utilitatis fructum aliquem, nec inuentori suo ullam adferat laudem. Qui autem ad suam, & communem omnium utilitatem, in pulcherrimis, licet non facillimis, quaestionibus elaborant, tanto maiorem consequuntur gloriam, quanto grauiore perfuncti sunt labore. Nemo igitur mirari debet, me senatus Romani historiam exponere conari, rem quidem fateor perobscuram, & arduam in primis. Nam cum esset antiquis illis temporibus at M. Varrone, & Ateio Capitone, itemque Nicofrato lit-

A teris

teris explicata, eorum monumenta exquisitissima, & immortalitate dignissima, consumptrix omnium rerum uetustas exedit & confecit. Nunc uero ob auctorum penuriam, & eorum, qui ad nos peruenerunt negligentiam, uix resitui potest: Verum tamen, quod facile concedent omnes, non indigna est, in qua neruos ingenii, & industriæ, si qua est in me, contendam. Quis enim locus in tota antiquitate Romana, aut ad intelligendos libros Latinorum scriptorum magis necessarius, quam hic de Senatu Rom. reperitur? aut iis, qui ad gubernacula Reip. accessuri sunt, utilior? aut ipso munere senatorum, & amplitudine grauior? Quod si expressam illius, & germanam effigiem, in tam obsoleta priscorum institutorum memoria, assequi non possumus, saltem nos umbra & imagine oblectemus. Ac, quantum ingenio conniti, & præstare diligentia nobis licebit, ad eam curam incumbemus, ut hominum in hoc genere auidorum, non dico omnino depulisse & expleuisse famem, sed tamen leuasse, & aliqua ex parte sedasse uideamur. Et primum quædam, quæ adhuc in obscuritate latent, e ueteribus litteris eruere conabimur; deinde ea, quæ in doctissimorum uirorum commentariis passim dispersa sunt, colligemus; ac postremo operam dabimus, ut doctrinam hanc relinquamus, & si non compositissimam fortasse, & rotundissimam, at certe non omnino temere exstructam, & conscriptam; nec tantum non temere exstructam, sed etiam priscorum annalium uerbis accurate confirmatam, & optime fundatam. Nam, ut concedam referentem auctoritatibus orationem non ita gratam & iucundam esse; genus tamen hoc tale est institutæ scriptiois, ut nisi ob signatis quasi tabulis agatur, nullam habeat per se fidem, simplex & nuda narratio. Quo fit, ut in aliud tempus referuato, qui ex continenti & perpetua percipi-

tur oratione suauitatis fructu, ne quis fidem diligentiamque nostram in dubium possit uocare, laborandum nobis nunc, & omni cura prouidendum esse existimem. Verum iam ad hoc, quod suscepimus, munus, conficiendum, erecto atque alacri animo, pergamus.

Duobus modis, ex antiqua Romanorum loquendi consuetudine, senatum appellari inuenio: uno cum nomine hoc uniuersos complectimur senatores: altero cum significamus senatorum, & eorum, qui ius sententiæ haberent, conuentum coactum, ab illo, qui ei muneri præfuit, ad consilium capiendum de Rep. loco, tempore, atque modo instituto, & introducto legibus, moreque maiorum. Vnde dicimus legere in senatum, & mouere senatu; itemque, habere senatum, & dimittere senatum. Quibus in loquendi formulis non parum discriminis est, quanquam in utraque significatione idem senatorum subest ueluti corpus. Itaque ad duas huius uocabuli significationes omnem accommodabo, quæ sequitur de senatu Rom. disputationem. Et primum de senatoribus; deinde uero de senatu dicam, eiusque antiquum morem, & officium explicabo.

Si quis igitur definire, atque paucis uerbis, quid esset senator, complecti uelit, quem quidem constat introitum quæstionis cuiuslibet aptissimum esse, nescio an non pessime ita patefieri & describi possit, ut dicamus, senatorem, ciuem Rom. fuisse, per legitimam magistratus eius lectionem, cui munus istud incumberebat, in summo ordine constitutum. Cuius definitionis partes singulæ, summa cum diligentia, expendendæ, ac stabiliendæ nobis sunt. Ac primum uereor, ne nimium lectorum ingenii, diligentiaque diffidere uidear, si genus, quod constitui senatoris probabo. An enim quisquam tam alienus erit a litteris, ut ignoret, tres ordines Romæ, senato-

rium maximum, equestrem huic dignitate proximum, & plebeium infimum, nihil aliud quam distinctionē in tres gradus ciuium Rom. fuisse. Sed quoniā ita me scripturum de Senatu Romano recepi, ut nihil mihi non testatum proferendum sit, dabunt mihi hoc credo, concedentq; omnes, si etiam qua de re nemo dubitare possit, argumentabor. Itaque ueterum auctorum uerba, quibus hoc confirmari potest, audiamus. Cicero primo oratorio dialogo sic scribit: C. Mancinum, inquit, nobilissimum, atque optimum uirum, ac consularem, cum eum, propter inuidiam Numantini foederis, pater patratus ex S. C. Numantinis dedidisset, eumq; illi non recepissent, posteaq; Mancinus domum reuenisset, neque in senatum introire dubitasset, P. Rutilius M. filius, tribunus pl. de senatu iussit educi, quod eum ciuem negaret esse, quia memoria sic esset proditum, quem pater suus, aut populus uendidisset, aut pater patratus dedisset, ei nullum esse postliminium. Si igitur amissa ciuitate amittitur senatorius ordo, clarum & perspicuum est, ciuitatis expertem nullum senatorem fingi posse. Et in causa Sex. Roscii, de iudicibus, qui fuere dati ex senatoribus, per legem Corneliam, idem Cicero loquitur hoc modo: Qui ex ciuitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter seueritatem. Atque hanc sententiam nostram sustinet etiam Liuii historia, in qua hoc fere est: Cum ob solitudinem curiæ, & infrequentiam conuenientium ad publicum consilium, M. Aemilius Pr. dictatore, post Casilinum amissum, profecto iam ad exercitum, exposcentibus cunctis retulisset, tum Sp. Caruilus, cum longa oratione, non solum inopiam, sed paucitatem etiam ciuium, ex quibus in patres legerentur, conquestus esset, explendi senatus causa, & iungendi arctius Latini nominis,

minis, pro magna re, se suadere dixit, ut, ex singulis populis Latinorum, binis senatoribus, si patres Romani censuissent, ciuitas daretur, iique in demortuorum locum in senatum legerentur. Eam sententiam haud æquioribus animis, quam ipsorum quondam postulatum Latinorum, patres audiuerunt, & cum fremitus indignantium tota curia esset, præcipue Manlius esse nunc quoq; stirpis eius uirum dicebat, ex qua quōdam in Capitolio consul minatus esset, quem Latinum in curia uidisset, eum sua manu se interfectorum. Omitto Cicero nis aliud testimonium, in oratione pro domo, in qua morem quendam explicat, ut de quibus ciuibus ferebatur lex, qua iis aqua & igni interdicebatur, in eadem lege adscriberetur, ne eos in senatum legerent censes, aut, si essent ante lecti, præterirent. Hæc enim est huius loci sententia: Me ne tum quidem cum aberam negare poteris esse tua lege senatorem. ubi enim tuleras, ut mihi aqua & igni interdiceretur? quod Gracchus de Popilio, Saturninus de Metello tulit, homines seditiosissimi, de optimis, ac fortissimis ciuibus, non ut esset interdictum, quod fieri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur. ubi cauisti, ne meo me loco censor in senatum legeret, quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. Quibus ex omnibus locis efficitur, ciuitatem senatorii ordinis quasi fundamentum esse. Ciuem uero intelligo, qui optimo iure sit ciuis. Et ciuium nomine municipes, qui habuerunt hoc ius plenum, comprehendo. Quos quam primum Romam uenissent, ibiq; sedem rerum suarum collocassent, & conditione eadem, qua ciues natos in urbe, uixisse constat, & plurimos eorum magistratus summōs gessisse, amplissimisq; honoribus perfunctos esse, ac suipremi consilii fuisse participes. Vnde ille noster in Syllana.

na: At hic etiam, id quod tibi necesse minime fuit, factus esse uoluisti, cum Tarquinius, & Numam, & me tertium, peregrinum regem esse dixisti. mitto iam de rege quærere, illud quæro peregrinum cur me esse dixeris? nam, si ita sum, non tam est admirandum, regem esse me, quia, ut tu uis, etiam peregrini reges Romæ fuerunt, quam consulem Romæ fuisse peregrinum. hoc dico, inquit, te esse ex municipio. fateor, & addo ex eo municipio, unde iterum iam salus huic urbi imperioq; missa est. sed scire ex te peruelim, quamobrem, qui ex municipiis ueniant, peregrini tibi esse uideantur. nemo enim istuc M. illi Catoni seni, cum plurimos haberet inimicos, nemo Ti. Coruncanio, nemo M. Curio, nemo huic ipsi nostro C. Mario, cum ei multi inuiderent, obiecit unquam. Ex illa porro historia (huc enim ut uenirem paullo fortasse longius superior fluxit oratio) intelligi potest, Latinos ante ciuitatem acceptam in senatum nunquam admissos. Ergo nec Italicos, nec prouinciales, quorum ius incommodius, & minus honestum quam Latinitas extitit. Et hic mos ad DCLXII. annum urbis durauit, ut nemo iure originis in senatum uenerit, nisi Romæ natus, aut in eo municipio, quod non modo munere honorario, ut Cærites, cum populo R. uteretur, sed & ciuitate, & suffragii latione fruere-tur. Mutata demum est hæc ratio sociali bello, cum Italicis propter ciuitatem denegatam, cuius summa cupiditate flagrabant, gesto, ob quod bellum ciuitatem maximæ datam parti Italiæ, iam a Carolo Sigonio demonstratum est, in extremo libro eorum, in quibus antiqua iura Italiæ rotundissime, & litteris explicauit illustrissimis. Quo in statu & in iis, quæ ueteri nomine coloniæ, præfecturæ, fœderatæ ciuitates, fora, & conciliabula dicebantur, oppidis orti, Romæ magistratus gerebant.

De-

Demonstrabimus autem paullo post, magistratus fuisse patrum conscriptorum quasi seminarium. Nihil uero de priuilegiis loquor. Auctoritate enim, & exemplo Romuli principis, & creatoris urbis, nunquam a Romanis intermissa est largitio & communicatio ciuitatis, præsertim uero benemeritis. Principio quidem, in magna paucitate ciuium, Sabinos, & Albanos, qui in partem ciuitatis uenerant, & pulsis regibus Actium Clausum Regillensem, non solum in patres, sed & in senatum, Plutarcho in Poplicola teste, lectum scimus. Verum occupata Rep. innumerabiles peregrinos senatores Romana curia uidit. C. enim Cæsar, & quosdam e semibarbaris Gallorum recepit in curiam. Vnde lepidissimus ille libellus propositus est, cuius meminit Suetonius: Bonum factum ne quis senatori nouo curiam monstrare uelit. Et illa uulgo canebantur: Gallos Cæsar in triumphum ducit. Idem, in curia Galli brachas deposuerunt, Latum clauum sumpserunt. Ac deinceps tantæ possessio dignitatis omnibus gentibus patebat, multiq; urbi Romæ consiliarii fuere, qui eam, ut D. Augustinus loquitur, ne de facie quidem norant. Ita autem brachati illi patres lecti sunt, ut primum in ciuitatem, deinde in curiam, auctore Suetonio, uenirent: idemq; ordo ab aliis omnibus imperatoribus in honorandis peregrinis obseruabatur. Sed hac de re satis, ac fortasse etiam nimium multa. Quare progrediamur longius, & quorum hominum fidei atque potestati lectio erat senatus commissa, uideamus.

Pro uariis Reip. temporibus, diuersos etiam senatum legisse Romæ, in historiis uidemus. Nã, quoniam urbs Roma sub imperio regum ineuntem illam quasi ætatem exegit, initio quoque arbitrium legendorum senatorum penes reges erat. Ac primum omnium senatum

insti-

instituisse Romulum constat. Qua de re sic Dionysius lib. II, Romulus autem, his constitutis, statuit continuo sibi consiliarios cooptare, uirosque centum ex patriciis legit, quibuscum Remp. administraret. L. iuius autem hoc modo: Cum iam uirium haud poeniteret, consilium deinde uiribus parat. centum creat senatores. Postea uero & Romulus, & ceteri Reges, auctore Sex. Pompeio, sibi legebant, sublegebantque senatum, & pulsis regibus consules, & tribuni militum consulares. Sed uerba Festi adscribam. Præteriti senatores quondam in opprobrio non erant: ut enim reges sibi legebant, sublegebantque, quos in consilio publico haberent, ita post exactos eos consules, & tribuni militum consulari potestate coniunctissimos sibi quosque patriciorum, & deinde plebeiorum legebant. Illud tamen uenit in mentem quæri posse, cum tribuni militares primi anno CCCX. ut est apud Lium, iniissent, annusque sequens, qui consules habuit M. Geganium Macerinum & T. Quinctium Capitolinum, initium censuræ fuerit, quomodo tribuni militares præterire senatores, uel legere potuerunt? Præsertim cum Lius dicat, ortum inde censuræ principium, quod in populo per multos annos incenso, neque differri census poterat, neque consulibus, cum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Additque Dionysius intra XVII annos, post Q. Fabium L. Cornelium cos. Romæ censum nullum actum. Illud autem constat iis, quæ subsequuta sunt temporibus, & quando Resp. florebat maxime, hoc ius lectionis habuisse censes. Testes requiris? quemcumque appellabo nemo negabit. Lius lib. IX. Ob infamem atque inuidiosam senatus lectionem uerecundia uictus collega C. Plautius magistratu se abdicaauerat. Appius iam inde insitam pertinaciam familiæ gerendo

solus

solus censuram obtinuit. Epitoma lib. XVIII. P. Sempronius Sophus, & Valerius Maximus censes, cum senatum legerent, XIII. senatu mouerunt. Idem lib. XI. Metellum hoc modo facit adhortantem ad concordiam, in campo sedentes, sellis curulibus, ad aram Martis, Lepidum & Fuluium Nobiliorem censes. Quos coniunxit suffragiis suis populus R. hac etiam reconciliatone gratiæ a nobis coniungi sinatis, uno consilio legatis senatum, equites recenseatis, agatis censum, lustrum condatis. Et Cicero pro domo: Vbi cauisti ne meo me loco censor in senatum legeret? Quid dicam de Valerio? qui lib. VIII. ait, M. Perpernam septem tantummodo, quos censor legerat, e patribus conscriptis reliquos uidisse. Denique plena est Romana historia innumerabilium testimoniorum. Nominat Festus Quiniam quandam legem, qua lectionem senatus censoribus commissam esse ait. Illis enim, quæ nunc recitauimus, eius uerbis hæc continentia sunt & adiuncta: Donec Quinia tribunicia interuenit, qua sanctum est, ut censes ex omni ordine optimum quemque curiatim legerent. Quæ lex quando lata sit incertum est, neque eius alibi in ueterum libris, quos legerim, sit mentio. A Varrone quidem accepi Romæ fuisse gentem Quiniam. nam in lib. de Re rustica II. inter ea nomina Romanorum, quæ tracta sunt a pecore, & Caprilium, & Quiniū numerat. Atque Lamprius in uita Seueri, meminit Quinii Camilli, ex antiqua, ut ait, stirpe, senatoris delicatissimi. crederem tamē pro QUINIUS, in eo libro, FURIUS reponendum esse. Paulus ille, a quo libri Festi, in uita Minerua, & infelici quodam posteritatis fato, in breuiorē sunt redacti formam, ita hunc locum edidit: Donec potestas tribunicia interuenit, nulla scilicet mentione nominis a legislatore tracti. Sed cur ego meam sententiam non omnibus libere ape-

rio. Quis enim & si erratum sit, studium tamē, & laborem, qui in uero exquirendo ponitur, non laudet? Suspectus igitur est mihi hoc loco Sex. Pōpeius, &, ut credo, non falso suspectus. Etenim est apud Liuium secundos censores, Mamercum, quam primum abiit dictatura, tribu mouisse, & octuplicato censu ararium fecisse. Itaque existimo ego, non ariolans, sed uera & firma nixus coniectura, non alia lege, quam qua creati cōcepti sunt, ordinum omnium regimen cēsores usurpasse. Neque hoc dico quod Festus, uel potius Verrium Flaccum, quem fere sequitur Festus, non fuisse in rebus Rom. peregrinū atque hospitem ignorem, cuius mihi potius nutus, quā aliorum quorundam iusiurandum faceret fidem. Verum in ætatem superiorem omnem confero culpam; nam eius inertia, & iniquitate, lacerata, & corrupta huius auctoris præstatis scripta, uix aliquam sanguinis puriguttam hoc tempore retinent. Quod si non libet ab his, quæ in commentariis linguæ Latinæ leguntur, Festi uerbis recedere; dicendum est non iustis, uerum singulis annis senatū ante legi solitum, illudq; certum esse, ante annum CCCXIX, & huius ordinis, & totius ciuitatis Romanæ disciplinam censoribus commissam. Nam, & Cicero, ne qua huius antiquitatis dubitatio in animo meo resideat, effecit, cum cēsorium iudicium notationemq; quadringentis ante illatam annis, quam Piso, Gabiniusq; consules essent, ait. Animaduerti autem extra ordinem dictatorem senatus legendi causa dictum a consule Terentio N. Fabium Buteonem. Nec solum Buteo senatum legit, sed & illi, qui Remp. inuaserāt Sylla, & Cæsar dictatores. Et post necē Cæsaris Antonius, & II uiri, & post hos Octavianus. Ac ne quid prætermisisse uidear de Gracchi, & Drusi lectione infra meam sententiam, ubi de numero senatorū agam, explicabo.

Ceterum

Ceterum illud huius loci, & temporis est, quod Appianus scribit L. Cornelium Syllam, & Q. Pompeium Rufum consules, propter solitudinem curiæ, senatores adlegisse. Doctissimus uir, & antiquitatis, ueterumq; scriptorum peritissimus putat hoc ita accipiendum, ut hanc lectionem factam a L. Cæfare & P. Crasso censoribus intelligamus. Ego mallem suspicari id extra ordinem factum, turbulentissimo illo præsertim anno, quo a Mario, & consulibus in urbe ipsa ad Esquilias dimicatum est, uictisq; Marianis iam tum quoq; Sylla dominationem sibi quæsiuerat. Qua dominatione moderata, & minime crudeli, pro dignitate, & auctoritate tantum senatus usus est. Nam cum collega & comitia tributa sustulit, ut suffragiis pauperes, atque in his audacissimos quosque spoliaret, & ius uiri prius ademptum, patribus restituit, ut nulla ad plebem rogatio ferretur sine senatuscōsulto, &, ut diximus, adlegit in senatum CCC. ut non modo, accisa tribunorum pl. potentia, senatus plus uirium haberet, sed quoniam tum ualde diminutus erat ordinis quoque frequentia. Ac de institutione senatus, & qui nā magistratus senatum Romæ legere solebant, uel aliquādo extra ordinem legerunt, exposui breuiter.

Deinceps de legendi modo dicendum nobis esse uideatur. Dionysius lib. II. hac ratione, & modo senatum lectum a Romulo tradit. Centum, inquit, uiros ex patriciis ita secreuit; unum ex omnibus præstantissimum, ipse declarauit, quem uoluit præesse rebus urbanis, si quando ad bellum proficisceretur. Deinde iussit singulas tribus tres uiros ætate, prudētia, & genere præcipuos seligere. Post hos nouem singulas curias iussit denuo tres uiros e patriciis maxime idoneos deligere. Adiectis ad illos nouem his XC. quos curiæ crearant, & illo præfecto, quem ipse antea decreuerat, centum senatorum

B 2 torum

torum numerum expleuit. Ita & illos ex Sabinis a curiis selectos idem Dionysius ait. De aliis regibus, & consulibus tradit Festus eos legisse, sublegisseq; sibi, quos maxime dignos censebant, uel amabant, senatores. Id patet ex eius uerbis, quæ paullo ante attulimus. Sed hæc iterum mihi negotium faceffunt. Nam huic toti rationi uideretur aduersari Cic. cum in Sextiana inquit: Maiores nostri, cum regum potestatem nõ tulissent, ita magistratus annuos creauerunt, ut consilium Reipub. præponerent sempiternum. deligerentur autem in id consilium ab uniuerso populo, aditusq; in illum summum ordinem omnium ciuium industriæ pateret. Quod incommodum cupiēti mihi uitare, nulla occurrit uitatio, nisi, aut idem a Cicerone bis dictū interpretemur, nempe liberata dominatu regio Rep. ex toto corpore ciuitatis, nullo ordinum discrimine senatores lectos, aut habuisse ius consules credamus eos, quos uellent, nominandi, qui quidem senatores essent, si eos populus suis suffragiis approbasset. Et hoc uideretur postremum defendendi Sex. Põpeiū genus placere eloquentiæ, omnisq; elegantioris doctrinæ principi Paulo Manutio. Quarum autem rerum reges, & consules in legēdo rationem habuerint, referam infra, ubi pauca de censoribus dixero; neque res natura coniunctissimas a se separabo. Censores igitur singulis lustris totum senatorium ordinem diligenter examinabant, & in demortuorum locum, uel eorum, quos mouerant, nouos sublegebant. Liuius certe ait lib. XL. senatum a Fuluiō & Aemilio biduo lectum. Expleto autem senatorum legitimo numero, & omnium nominibus in tabulas relatis, suo quenque loco iubebant recitare. Vnde inquit Liuius lib. XXIIX. Dum hæc consules diuersis regionibus agunt, censores interim Romæ M. Liuius & C. Claudius senatum recitarunt. Et lib.

XXIII. Dixit se transcribi tantum, recitariq; eos iussurum. Video autem Buteonis dictatoris senatum in foro recitatum. Nam sic scribit Liuius: Ita CLXXVII. cum ingenti approbatione omnium in senatum lectis exemplo se magistratu abdicauit, priuatusq; de rostris descendit. Vnde quis suspicari possit, hoc semper eo loco fieri solitum. Sed inter cetera uetustate incognita, hoc quoque in incerto pono. Qui uero primus legebatur, senatus princeps erat, post principem uero senatus, discrimine graduum, & ætatum seruato, ceteri senatores & scribebantur, & recitabantur. Quod de principe senatus dixi, clarum ac perspicuum est ex his Liuii uerbis: Lectus a Sempronio princeps in senatu Q. Fabius Maximus consul. Inde alius lectus senatus. De reliquis senatoribus ex Ciceronis oratione pro domo sua colligo. in qua L. Cottam hominem censorium in senatu iuratum dixisse refert se, si censor tum esset cum ego, inquit, aberam, me meo loco (id est inter consulares) senatorem recitaturum fuisse. Item ex Gellio cum ait hoc modo: Quia in postremis scripti erant, non rogabantur sententias. Atque hinc perspicui potest, quem annales populi R. & monumenta uetustatis principem senatus appellent; uerissimq; illud esse, honoris hoc genus iis tantum deferri solitum, qui, auctoritate, & amplitudine rerum gestarum maxime excellebant. Nam dignitate princeps senatus omnes magistratus anteibat, & si nec imperium, nec potestatem haberet. Cuius rei auctorem & præceptorem habeo Zonaram. Ceterum Liuius eo, de quo paullo ante loquebar loco, narrat eum qui ex censoriis uetustissimus esset, senatus principem legi solitum: Cornelius, inquit, morem traditum a patribus sequendum aiebat, ut qui primus censor, ex iis qui uiuerent fuisset, eum principem legerent. Is T. Man-

lius Torquatus erat. Neq; tamen hanc consuetudinem secutus est Sempronius, sed, cum diu certatum esset uerbis, suo arbitrio fecit principem in senatu Q. Fabium Maximum consulem. Addit Liuius lib. x l i x. nisi senatu motus esset, uno uiuo, alium in locum eius nunquam lectum. Itaque uidemus eundem pluribus lustris senatus principem fuisse. Nam, ut alios præteream, memorat in Bruto Cicero M. Lepidum a sextis censoribus principem senatus recitatum. Facit quoque mentionem sortitionis inter cēsores uerissimus index antiquorum institutorum Liuius: Sempronius, inquit, cui dii sortem legendi dedissent, ei ius liberum eosdem dedisse deos aiebat. Atque, ut alia omnia, ita senatus lectionem poterant impedire tribuni pl. Dat huius rei luculentam significationem haud leuis, & incertus testis Dio x x x v i i libro, ubi censores quosdam nihil egisse narrat, quod tribuni pl. ne senatum legerent, intercessissent, ne forte ipsi præterirentur. Atque etiam consules Bubulcum & Barbulam, Appii & Plautii lectionem sine recti prauiq; discrimine ad gratiam & libidinem factam rescidisse, & senatores citasse eo ordine, qui ante fuerat, inuenio. Nunc dicam, qui more maiorum poterant in senatum adscribi.

De senatu cooptando non dubito leges fuisse conscriptas, quarum tamen nullum omnino extat uestigium. Sed qui in monumentis populi R. uersantur, facile concedent, spectata fuisse genera hominum, ex quibus in eū ordinem cooptari liceret. Ac quod haud leuissimis, & in firmissimis coargui potest coniecturis, cautum fuisse dico de fama, genere, ordine, ætate, magistratu, censu, & quæstu. Quare ordine, quæ de iis rebus obseruauī, quæ breuissime & planissime potero explicabo.

Primum autem, quod attinet ad incorruptā famam, scio

scio, ut improbum senatorem ciuitas habeat neminem, magis optari, & expeti, quam aut effici, aut sperari posse. Neque ausim affirmare multos senatores Romæ, ac ne Scaurum quidem, aut Catulum, aut Nasicam, quos miris in cœlum fert laudibus Cicero, tales fuisse, qualem, ac quantum, in eo libro, quem ad Illustrissimum Comitem, & Senatorem sapientissimum, ac constantissimum, Stanislaum Tarnouium, Sendomiriensem Palatinum breui mittam, informauī, & expressi. Quapropter optimos senatores, & præstantissimos non habuit populus R. improbos uero ne haberet, & si sanxerat, non paucos tamen passus atque expertus est. Sanctionis autem istius, quam dico, hæc sententia fuit, ut est in Cluentiana; Ut hominibus turpi iudicio damnatis, in perpetuum, neque ullum ad honorem, neque in curiam aditus esset. Turpi iudicio nominat condemnatos, ut qui de alea, de falso conuicti sunt, aut furti, uel alterius huiusmodi facinoris, macula famam suam contaminarunt, & uiolarunt. Item illa summæ existimationis iudicia habita Cicero pro Q. Roscio docet, fiduciæ, tutelæ, societatis. Cetera petenda sunt ex Iurisconsultorum commentariis, capite de his, qui notantur infamia. Huc denique referenda erunt & illa, quæ infra de criminibus, ob quæ senatorium nomen perderetur, dicemus.

Genus autem tribus modis spectatum inuenio. Vno, ut solum patricii. Altero, ut, quando iam parebat curia plebeis, ingenuo saltem, nō libertino sanguine, procreati legerentur. Tertio, quod a Syllæ dominatione ad Cæsaris dictaturam custoditum est, ne proscriptorum filii cooptarentur. Atque ab initio quidem patricos tantum in senatum lectos significat Sex. Pompeius his uerbis: Reges, consules, & tribuni militum consulares legabant

bant sibi coniunctissimos quosque patriciorum, ac dein de plebeiorum. Item Dionysius lib. VII. cum ait: Ab eo tempore opes plebis creuerunt. Patres uero multas partes priscae amplitudinis amiserunt, cum, & in senatum, & ad magistratus, & ad sacerdotia plebeios admisissent, & reliquorum ornamentorum illos fecissent participes, quae propria patriciorum fuerant. Propterea illi Romuli, Prisci, & Bruti Valeriiq; consulum primum in patricios relati, post in senatum cooptati sunt, eodem Dionysio teste. Qui autem plebeiis ad publicum consilium aperuerit uiam, adhuc omnes quaerunt. Legimus quidem & notauimus apud Liuium P. Licinium Caluum, qui primus de plebe honorem tribunatus militaris consulari potestate delibauit, ueterem senatorem fuisse. Quinimmo & ante, eo tempore, quo Sp. Maelius, post tribunatum pl. gestu, ob affectatam dominationem caesus est, plebeios legi potuisse, argumento sunt illa Quintilii apud Liuium uerba: Ut quem senatorem uix conquire posset ciuitas regem ferret. Nam ipse Maelius, Liuius auctore, non ex senatorio, sed ex equestri erat ordine. Zonaras tamen iam inde a Seruio Tullio plebeios legatos tradit: Ut gratiam, inquit, plebi referret, cum aliis muneribus illam affecit, tum nonnullos ex plebis corpore in senatum legit. Ac plurimis quidem rebus deteriore quam patricii condicione plebei tum erant, procedente uero tempore interregno, & sacerdotiis quibusdam exceptis, par cum illis ius obtinuerunt. Haec ille. Nam quod, in lib. de Verborum significatione, Festus refert plebeios a Valerio consule adlectos, id ita factum esse, ut docuimus auctorem secuti Dionysium, & ipse Festus alio eiusdem libri loco aperte indicat: Conscripti, inquit, dicebantur, qui patribus adscribebantur, ut numerus senatorum expleretur. Suetonius uero de gente Octauia loquens

loquens mire omnia turbare uidetur. Primum enim dicit eam a Tarquinio Prisco rege inter Romanas gentes adlectam in senatum, mox a Ser. Tullio in patricios traductam. Quare illud IN SENATVM abundare libenter existimauerim, additu ab aliquo, qui dictionem adlectam exponeret. Ut autem erratum hoc librariis potius, quam Suetonio uiro eruditissimo adscribo, ita Suidam hominem Graecum de interregno quaedam quasi in strepitu audisse, cum patricios decem ex ceterum senatoribus a Romulo lectos scriberet, sine ulla dubitatione affirmo. Senatorio autem ordine communicato cum familiis plebeiis, alterum institutum inductum obseruauit, ne seruili & libertino sanguini aditus in curiam esset. Cicero in defensione Cluentii: Gellius censor, Popillium, quod erat libertini filius, in senatum non legit. Sic & Appius censor Pisonis collega, ut est apud Dionem, libertinos eiecit senatu. Alter uero Appius, qui cum Plautio censor XXVI. lustro fuit, primus in supremum ordinem libertinorum filios legit. De hac lectione sic Liuius extrema pagina lib. IX. ceterum Flauium dixerat aedilem forensis factio Ap. Claudii censura uires nacta, qui senatum primus, libertinorum filiis lectis, inquinauerat; & posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit, nec in curia adeptus erat, quas petierat opes urbanas, humilibus per omnes tribus diuisis forum, & campum corrupit. Usurpat eius rei memoriam & Suetonius in Claudio. Nam inquit: Latum clauum libertini filio tribuit, sed sub condicione si prius ab equite R. adoptatus esset. Ac sic quoque reprehensionem uerens, etiam Appium Caecum censem, generis sui proauctorem, libertinorum filios in senatum adlegisse docuit; ignarus temporibus Appii, & deinceps aliquandiu libertinos dictos non ipsos, qui manumitterentur, sed ingenuos ex his pro
C creatos.

creatos. Neque uero hanc Appii lectionem, ut uocat Liuius, infamem secuti sunt alii censores. Sæpe tamen plerisque libertinos in curiã irrepfisse, nemini dubium est. Ac maxime in illa confusione rerum omnium bello ciuili Pompeiano, & sub triumuiris. Ceterũ proscriptorum liberi, ab initio urbis ad bellum Marficum, altissimi ciuitatis gradus poterant esse participes. Dionysius enim narrat lib. IIX. supplicio sumpto de Cassio mentionem quoq; eius filiorum illatam, sed iniquum uisum fã uire in prolem innocentem. Inde, ait, consuetudo a Romanis ad nostram usque ætatem est seruata, ne liberi plecterentur, quorum patres damnati essent etiam ob grauissimum crimen, ut ob affectatam dominationem, aut parricidium, aut prodicionem. Sed nostra memoria fuere, qui post Marficum bellum, contra morem ab antiquis traditum, proscriptorum a Sylla filios, quoad rerum potiebantur, magistratuum petendorum iure priuarent, iisq; aditum ad senatorium ordinem intercluderent. Quod exemplo sane apud homines inuidioso fecerunt, uindictãq; deorum immortalium digno. Ac certe procedente tempore pœnas iustas diuino numini scele- rum uindici dederunt. Ex tanto enim fastigio honorum in maximas deiecti sunt calamitates, atque ex illis familiis solæ supersunt fœminæ. Consuetudo uero illa antiqua, reuocata est, & retenta.

Fuisse autem hoc moris Isidorus nescio de quo uetere auctore accepit, ut quamuis senatoria origine esset aliquis, tamen ad legitimos annos eques esset; deinde uero senatorium ordinem iniret. Equester enim ordo quasi gradus ad senatorium erat. idcirco Perseus Macedoniae rex apud Liuiũ lib. XLII. equites appellat Rom. princeps iuuentutis, & seminarium senatus. Inde, inquit, lectos in patrum numerum consules imperatores creant.

Aelius

Aelius uero Lampridius multis post annis euerfa Rep. idem Alexandrum Seuerum imp. dixisse narrat. Eius hæc sunt uerba: Nunquam libertinos in equestrem locum redegit, asserens senatorum seminarium equestrem locum esse. Ita, quod omnes sciunt, Brutus, primoribus equestris gradus lectis, senatũ expleuit. Hinc & Festus: Adlecti dicebantur, qui ob inopiam ex equestri ordine in senatorum numerum sunt assumpti. Hoc autem modo rationem equitum habitam intelligere oportet, ut qui erant ex infimo ordine, & e plebe, non omnino excluderentur. Sed rarius, & ægrius admitterentur. Nam, & si non parum momenti in publico equo positum fuit, industriæ tamen omnium ciuium ac uirtuti, auctore M. Tullio in Sextiana, in summum ordinem, ac grauissimum consilium, aditus patebat. Atque loco iam sæpe a nobis citato, sanctione ueteri, institutoq; censores ex omni ordine optimum quemque legisse, Festus tradit.

Sequitur ille, quem deinceps proposui, ætatis senatoriæ locus. Non quauis ætate in senatum Romanum cooptari licuisse, satis demonstrant illa Ciceronis uerba, in suasionem legis Maniliæ: Quid tam præter consuetudinem, quam homini peradolescendi, cuius a senatorio gradu ætas longe abesset, imperium, atque exercitum dari? Et hæc in Plutarchi Pompeio: Sylla triumphum petenti Pompeio obstitit. Etenim inuidiosum ei honorem hunc fore dicebat, si triumpharet pene imberbis, & cui propter ætatem aditus in senatum non pateret. Apud Dionysium quoque lib. VI. annalis huius legis extat uestigium. Nam hoc modo Cassium Postumumq; consules facit loquentes: Lege, quam seremus de ætate senatoria, coercebimus istam iuuenum intemperiam. Quæ autem hæc ætas fuerit, uideo ab omnibus, qui hanc attigerunt quæstionem, dubitari. Mihi

C 2 uero

uero intentis, ut aiunt, oculis hanc rem intuenti, & quam diligentissime perpendenti, non eodem modo, ad tam ambiguam interrogationem uisum est respondere. nam multi tradunt, senatores primos illos senes, & ætate grandes fuisse. Quod indicat in Catilina Sallustius: Delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia ualidum erat, Reip. consultabant. Et Cicero in Catone: In agris erant tunc senatores, id est, senes. Item in Fastis Ouidius: *Nec nisi post annos patuit tunc curia seros.*

Et post hos Lactantius Firmianus in lib. de origine erroris: Romulus legit in senatum eos, qui ætate anteibant. Ac, quoniam uerborum explicatio grauissimis auctoribus probatur, si exquiramus unde uerbum, senatus, sit dictum, senatum multi nominatum a senio credunt. In ea sententia fuisse inuenio Ciceronem in Catone maiore, Ouidium in Fastis, Quinctilianum cap. VI. lib. I. Florum initio suæ historiæ, Plutarchum in eo commentario, in quo disputat, utrum seni sit administranda Resp. & Eutropium libro I. A quibus & si non dissentit Dionysius, tamen & aliam adfert causam: Is confessus, inquit, uerbo pro uerbo Græce expresso *γερονίας*, hoc est, senatum significat; & nunc quoque eodem nomine a Romanis uocatur. An uero propter senectutem eorum, qui lecti erant, an propter uirtutem, hoc nomen inuenerit, nihil affirmare ausim. Ab antiquis enim, & qui natiu grandes, & qui boni uiri essent, *γερόντες*, id est, senes nominabantur. Ego quia de senatu scribo more sequor antiquum, & in quam sententiam plures scriptores, quasi discessionem fecere, in ea sum & ipse. Nam, & patres profecto ab ætate nominatos senatores accepimus a Probo in lib. de uiris illustribus: Centum senatores, inquit, ab ætate Patres appellauit. Et a Sallustio

Iustio in Catilina, qui sic scribit: Hi, uel ætate, uel eura similitudine, patres appellabantur. Idem Sex. Pompeius tradit de utroque uocabulo; Senatores, ait, a senectute dici, satis constat, quos initio Romulus legit centum, quorum consilio Remp. administrabat. Itaque etiam patres appellati sunt. Quæ de nominibus istis dixi copiosius hoc loco, quod in ætatis cognitionem pertineret eorum ratio, & interpretatio. Neque enim uereor, ne mihi quis inuideat, quod eadem opera duplici quodam modo assequor mercedem. Videmus ergo priscos illos Romanorum senatores senes fuisse. Cum autem res Romanorum gestas considero, facile adducor, ut, non multo post immutatum hoc institutum, credam. Quanquam annus ætatis senatoriæ ab antiquis, quos habemus, auctoribus non est proditus litteris. Onuphrius Panuinus, scriptor diligens sane, narrat in commentario primo Fastorum, quando cautum est, uti senatorum filii, cum patribus in curiam, quod illis antehicuit, ne introirent, nisi unus Papirius, qui Prætextatus appellatus est, eodem quoque tempore S. C. factum, ne cui minori x xv. annis in curiam aditus pateret. Hic ego testem aliquem grauem, & locupletem excitari uolo ex monumentis annalium. Producit non alienum ab religione Plutarchum, in uita Pompei Magni. Neque tamen ego, in eo, quo dicit libro, id scriptum reperire potui, cum totum diligentissime perlegissem. Nisi hoc sit, quod dicit Plutarchus, potuisse ea ætate, qua triumphum ex Africa petebat, Pompeium legi in senatum; uerum maiori sibi honori futurum credidisse, si primus eques Rom. triumphasset. Sed, si sibi constare Plutarchum uolumus, non aliter, quam extra ordinem, & legibus solutum ait cooptari potuisse. Quod nonnunquam tributum magni animi, industriae, adolescentibus

bus, demonstrant multa clarissima, & illustrissima exempla, ut Octauiani, & aliorum. Atque notum est Pompeium xxiv. ætatis anno, non xxv. expleto, ut ille scripsit, triumphum egisse. Itaque libentius assentior Carolo Sigonio, uiro acumine ingenii summo, & in conicienda antiquitate prope diuino, qui annum senatorium eum, qui sequeretur quæsturam, fuisse suspicatur. Quam coniecturam suam tuetur auctotitate Valerii, cum ait: P. Crasso Q. Fabius narrauit, quod in curia erat actum, memor eum triennio ante quæstorem factum, ignarusq; non dum a censoribus in ordinem senatorum lectum. Neque hoc unum solum, sed multa alia eius rei in ueterum libris uestigia sunt impressa. Et ne alios quæram, apud eundem Valerium ita est lib. vi: C. Marius Arpinatibus honoribus iudicatus inferior, quæsturam Romæ petere ausus est, patientia deinde repulsarum, irrupit magis in curiam, quam uenit. In tribunatus quoque, & ædilitatis petitione cõsimilem campum notam expertus. Haud difficile id etiam est confirmare exemplis. Non pauca enim in ueterum libris notauimus, ut Ciceronis. Hic enim, antequam ædilitatem obtinuisset, senatorem se multis indicat in locis. Vt in accusatio-
ne Verrina, quando inquit: Declarat hoc meum pudorem, ac religionem, quod cum uenissem senator ad socios populi R. qui in ea prouincia quæstor fuisset, ad hospites, ac necessarios, causæ communis defensor, diuertenti potius, quam ad eos, qui a me auxilium petierunt. Eodem modo, Dione teste lib. l. i. v. Augustus quæstorios, qui censum haberent senatorium, in senatum legit omnes. Qui tamen me torqueat scrupulus est, quod uerba Sex. Pompei ostendere uidentur neminem, nisi census esset, in senioribus senatorem fuisse. Ait enim: Senatores a senectute dici satis constat, quos initio Romulus legit
cen-

centum, quorum consilio Remp. administrabat. Itaque etiam patres appellati sunt. et nunc, cum senatores adesse iubentur, additur. Quibusque in senatu sententiam dicere licet. quia ii, qui post lustrum conditum ex iunioribus magistratum ceperunt, in senatu sententiam dicunt, sed non uocantur senatores ante, quam in senioribus sunt censi. Nescio an intelligat iuniores annis sex & quadraginta, quæ ætas in delectu, spectata est, auctore Tuberone i. & Liuiio xliiii. libro. Quod falsum esse multis exemplis conuincitur. Nondum uero aliud quidquam, de senioribus, aut iunioribus, apud bonum scriptorem aliquem reperi. Ita fit, ut, quid uelit Festus, non intelligam. Neque hoc me sententia mouebit, quominus credam ex quæstura statim aditum patuisse in senatum. Sed quanquam xxvii anno quæstura geri potuit, uix tamen eam quisquam hac ætate habuit; uel si habuisset, raro in sequentem annum lustrum incidebat, proptereaq; nescio an quisquam ante xxx. annum lectus sit. Ex quo apparet id, quo me coniectura perduxit, non multum discrepare a lege, quam de senatu cooptando Halesinis C. Claudius, & Bythiniis Cn. Pompeius dedit; ne quis xxx. annis minor in senata esset. Nam hoc sancitum ad exemplum Rom. Reip. facile crediderim. Et licet credere, cum intelligamus ex Plinii ad Traianum Epistolis, ceteris in rebus omnibus, quod ad senatum, magistratusq; attinet, a Pompeio disciplinam Bythiniorum Romanis astrictam legibus.

Atque hæc, quæ de ætate diximus, ueriora uidebuntur, si ius magistratus demonstrauerimus. Dico igitur per magistratum gradus ad amplissimum & altissimum ciuitatis ordinem omnes fere peruenisse. Cuius præcepti principem, & auctorem habeo Liuium, qui narrat, in Pugna Cannensi cæsos lxx. senatores, aut, qui eos
ma-

magistratus gessissent, unde in senatum legi deberent. Et Dionem lib. LIV. in quo ait, S. C. fuisse quoddam factum, ut xxviri ex equitibus crearentur. Quorum deinde, inquit, nullus in senatum est adlectus, nisi quæ etiam alium magistratum gessisset, ex quo in senatum legi ius esset. cui non dissimilis uideatur consuetudo, quæ in Rep. nostra obseruatur. Nam, qui ceperunt Pontificatum, aut maiorem magistratum, ut qui Palatini, aut Castellani facti sunt, in maximo, & grauissimo totius Regni Polonici concilio locum habent, & quoniam hi honores perpetui sunt, sine alia lectione ordinem acquirunt senatorium. Sed cum Romanæ Reip. annui magistratus præessent, qui iure magistratus, in curiam ingredi erant, postquam eo abierant, non excludebantur quidem, & sententiam dicere poterant: sed neque fruebantur, neque tenebantur iure supremi ordinis, nisi post essent a censoribus lecti. Quamobrem ait Festus: Qui magistratum ceperunt, non uocantur senatores ante, quam sunt in senioribus censi. et Gellius lib. III. M. Varro, in Satyra Menippea, quæ *ἰσωνύων* inscripta est, equites quosdam dicit pedarios appellatos. Videturq; eos significare, qui nondum a censoribus in senatum lecti, senatores quidem non erant, sed quia honoribus populi usi erant, in senatum ueniebant, & sententiæ ius habebant. Nam & curulibus magistratibus functi, qui nondum a censoribus in senatum lecti erant, senatores non erant. & quia in postremis scripti erant, non rogabantur sententias. Sed quas principes dixerant, in eas discedebant. Quibus ex uerbis, apparet, qui fuerint pedarii senatores. Qui uidelicet in alienam pedibus sape irent, raro, & nisi postulata a consule potestate, quia nunquam rogabantur, stantes sententiam dicerent, nec iure tenerentur, aut fruerentur senatorio. De quibus

Cicero

Cicero ad Atticum: Et raptim in eam sententiam pedarii concurrerunt. Item: Est illud S. C. summa pedariorum uoluntate, nullius nostrum auctoritate factum. Atqui, ut Gellius refert, alia etiam uocabuli istius ratio esse dicitur, quam C. Bassus in commentariis suis scripta reliquerat. De qua aptiore, & commodiore loco. Videtur autem ad hoc tempus, huiusq; libri institutum pertinere, ut de Atinio plebiscito aliquid dicam, ante quod tribunos plebis senatores non fuisse, idem Gellius lib. XIV. narrat. Si enim iure, ut quidam aiunt, magistratus sine cooptatione censoria senatores erant, falsa est definitio senatoris, quam ab initio proposuimus. Sed certum est eius rogationis fuisse hanc sententiam, ut tribuni pl. ex iis, quibus ab aliorum honorum functione, aditus in senatum datus erat, & qui iam senatores erant, crearentur. Etenim gerebatur tribunatus pl. post quaesturam. Hinc Cicero Curioni: Petiui sapius per litteras, sed tum quasi a senatore nobilissimo, & adolescente gratiosissimo, nunc a Tribuno pl. & a Curione tribuno. Et Suetonius in Augusto: Comitibus tribunicis, si deessent candidati senatores, ex equitibus Romanis creauit, ita, ut, potestate transacta, in utro uellent ordine manerent. Tribunos autem pl. in senatum lectos a censoribus indicat Liuius lib. XLV. Censoribus, inquit, petentibus, ut ex instituto, ad facta tecta exigenda, & ad opera, quæ locassent, probanda, anni & bimensis tempus prorogaretur, Cn. Trebellius tribunus, quia lectus non erat in senatum, intercessit. Verum enim uero postea C. Atinius Labeo tribunus pl. cum timeret ne a sequentibus censoribus in senatu legendo præteriretur, quod Q. Metellum Macedonicum censorem de saxo Tarpeio deiici iusserat, eam rogationem tulit? Probabile id quidem est. nam & causa le-

D gis

gis ferendæ aptissima coniiicitur, & latoris nomen congruit. Sed uel hoc nos docere potest, quam sint infirmæ omnes in antiquitate concipienda coniecturæ. Extreme enim insanit Piso, qui teste Dione lib. XL. uult mouere Curionem illum tribunum pl. qui bellum civile Pompeianum concitauit, si diis ac hominibus inuitis iure tribunatus, quem gerebat, senator fuit; non solum timidus, sed ridiculus est Curio, atque etiam illi tribuni Casare & Bibulo cōsulibus, de quibus idē lib. XXXVII. qui propter censorum minas trepidant, & irati magistratus uoces sine potestate, tanquam strepitum inanem, pertimescunt.

De censu porro coniiicio ex Asconii uerbis in explicatione Verrinarum: Moris, inquit, erat, cum aliquis ciuis Rom. ostendendus esset, ut significaretur, aut a prænomine suo, aut a nomine, aut a cognomine, aut a tribu, in qua censeretur, aut a curia, aut a censu, ut si esset senator, eques uē Rom. Item ex Seneca, tum in declamationibus, tum in lib. de beneficiis. Etenim in lib. de beneficiis ita scribit: Video istic mensas, & æstimatum lignum senatoris censu. In declamationibus autem hoc modo: Senatorium gradum census ascendere facit. census Rom. equitem a plebe discernit. Vnde Arnobius scite & pie aduersus gentes lib. IV. Quis ad extremum deā pecuniam esse credat? quam, uelut maximum numen, uestræ indicant litteræ donare anulos aureos, loca in ludis, atque spectaculis priora, honorum suggestus summos, amplitudinemque magistratus. Multi tamen negant census rationem habitam stante Rep. quod ita scriptum legerint a Plinio lib. XIV. Posteris laxitas mundi, & rerum amplitudo damno fuit. Postquam senator censu legi cœptus, iudex fieri censu, magistratum, duccemque; nihil magis exornare quam census, pessum iere
uitæ

uitæ pretia. Sed certe Asconius respexit illud tempus, quo accusabat Cicero Verrem. Atque audiamus etiam Liuium lib. XXII: Cum deessent nauæ, consules ex S. C. edixerunt, ut qui L. Aemilio C. Flamínio censoribus millibus æris quinquaginta ipse, aut pater eius census fuisset, usque ad centum millia, aut cui postea res tanta esset facta, nauam unum, cum sex mensium stipendio daret. qui supra centum millia, usque ad trecenta millia, tres nauas, cum stipendio annuo. qui supra trecenta millia, usque ad decies æris, quinque nauas. qui supra decies, septem. senatores, octo nauas, cum annuo stipendio darent. Qui autem ita edixerunt consules, Q. Fabius Maximus IV. & M. Marcellus III. fuerunt. Non est igitur recens hoc institutum. Nam quia uidemus seruos ex censu numero constituto, datos ad remum, illique dederint septem, qui supra decies æris census haberent, census senatorum profecto, quia dederant octo nauas, maior erat. Stat & illa pro me ratio, quod cum certus equitum census semper fuerit, nulla potest reddi causa, cur non etiam idem in senatoribus sit obseruatus. Scio multos esse contentionis cupidiores quam ueritatis, qui delicato quodam fastidio inuenta aliorum reiiciant. Quamobrem ut istis præcludatur occasio calumniandi, ad has coniecturas, quæ sane sunt probabiles, perspicuum Liuii testimonium adiciam, quod eiusmodi est: Cum Sp. Caruilius longa oratione non solum inopiam, sed etiam paucitatem ciuium, ex quibus in patres legerentur, conquestus esset. Discrete, ut existimo, non tectis uerbis, id, quod dicimus, probat. Reperi autem eam auctoritatem ex XXXIII. lib. Quare constat, si non ab initio Reip. at certe iam ante bellum Hannibalis, censum in amplissimo ordine legendocustoditum, eumque non modo eorum, qui classis quin-

etæ erant, quod non uult fateri Grucchius, sed illorum quoque, qui supra decies æris possiderent, censu maiore fuisse, ac nescio an minorem quam C. Cæsaris ætate. Hannibalis deinde bello, infinitis exhausto ærario sumptibus, illa uoluntaria collatio, post aliquot annos, nihil reliquum fecerat senatoribus, præter anulos sibi, & coniugi, & liberis, & filio bullam, & quibus uxor, filia uerant, singulas uncias auri pondo, argenti, qui curuli sella sederunt, equi ornamenta, & libras pondo, ut salinum patellamq; deorum causa habere possent; ceteris senatoribus libram argenti tantum, æris signati quinque millia. Ceterum omne aurum, argentum, æs signatum ad III uiros mensarios, ne Resp. stipendio egeret, collatum est, summo certamine iniecto, ut prima inter primos nomina sua uellent in publicis tabulis esse. Hæc ad uerbum ex XXVI. historiæ Liuianæ libro. Ita Rep. conseruata, & aucta, priuatæ res postea ciuium Romanorum facile creuerunt. Nam doctissimi colligunt uiri, ante Augustum censum senatorium fuisse octingenta millia HS. & post Augustum duodecies. Eius rei testes erant Suetonium, & Dionem. Suetonium in uita Augusti, cum scribit: Senatorium censum ampliavit, ac pro octingentorum millium summa duodecies HS. taxauit, suppleuitq; non habentibus. Dionem uero LIII. lib. quando ait: Inde senatus iterum lectus est. Cū enim census, qui initio senatoribus, amissis per bella a multis patrimoniis, centum millium erat præfinitus, procedente tempore, magnis partis opibus, ad CCL. millia perductus esset, nemo inueniebatur, qui legi uellet. quin etiã filii senatorum, & nepotes, aut propter angustias rei familiaris, aut propter parentum, & auorum calamitates animis fracti, non modo non appetebant senatoriam dignitatem; sed ea se quoque abdicabant. Centum millia drach-

drachmarum procul omni dubio intelligit, quæ non octingenta, ut Suetonius uult, sunt, sed quadringenta HS Romanorum. Itaque sciendum est Augustum exinanita urbe diminuisse primum censum, & minorem, quam fuisset antea, constituisse; deinde, post continua bella, & proscriptiones recreata ciuitate, & aucta diuitiis, alio decreto, non solum expleuisse superiorem, quem diminuerat, census numerum, sed & ampliasse. Quod ex Dionis uerbis perspicuum est. nam, cum dicit censum fuisse præfinitum centum millium, causam hanc subiicit: Quod, multi, ait, bellis patrimonia amississent. Hunc autem censum centum millium non ueterem, sed ab Augusto institutum constat, ex eodem Dionis libro. In quo paullo ante scriptum ita reliquit: Qui centum millia census haberent, eis magistratum petendorum potestatem dedit. Hunc enim primum constituerat senatoriũ censum, quem deinde usque ad CCL. protulit. Ac de censu ab Augusto aucto, suo loco exquiramus; decies autem æris aureorum sunt, quos uocamus scutatos xv. millia. Verum priusquam auctum esset æris pretium Hannibalis bello, totidem erant, quot x. millia. Octingenta uero HS. millia, & CC. drachmarum cum XXI. aureorum nostrorum millibus comparo. Neque hic omnia ad uiuum refecauimus, sed lusimus, ut hominum uoluntati morem gereremus, qui cum nostri sæculi opibus antiquas illas diuitias conferre studebunt. Itaque si me poenitebit, id mihi licere uelim, quod in XII scrupis concedebatur, ut calculum reducam, quo me errasse, repetito lusum totius ordine, recordabor.

Nec solum de censu cautum fuit, uerum etiam de quæstu turpi, & fordido. Etenim Cicero in Verrinis dixit Claudium Pulchrum prætorem ex S. C. leges Hales-

finis de senatu cooptando conscripsisse, in quibus tum alia multa, tum de quaestu sanxisse, quem qui fecisset ne legeretur. Quod Romae obseruatum non dubito, ne foribus illiberalis quaestus maiestas ordinis amplissimi polueretur. Vt si quis egestatem lenocinio sustentasset, aut uocem in lucrum contulisset, aut haruspicinam fecisset, aut ludicram artem exercuisset. De histrionibus patet ex illo D. Augustini loco lib. 1. de ciuitate Dei cap. 1111. Romani uero hominibus scaenicis, nec plebeia tribum, quanto minus senatoriam curiam, dehonestari sinunt. De praconibus, & haruspicibus indicat Cicero in epistola ad Leptam, in qua in principio ita est: Simul accepi a Seleuco tuas litteras, statim quaesui e Balbo per codicillos, quid esset in lege, rescripsit, eos, qui facerent praconium, uetari esse in decurionibus; qui fecissent, non uetari. quare bono animo sint & tui, & mei familiares. neque enim erat ferendum, cum, qui hodie haruspicinam facerent, in senatum Romae legerentur, eos, qui aliquando praconium fecissent, in municipiis decuriones esse non licere. Quod ad lenones attinet, non est ita res obscura, ut testimonium desideret.

Sequitur lectio Buteonis dictatoris, quam Liuius lib. XXIII. & Plutarchus in Fabio, sub bellum 11. Punicum ponunt. Narrat uterque cum dictator M. Iunius Pera in castris esset, alterum quoque eodem tempore in urbe N. Fabium Buteonem, legendi senatus causa dictum, cum non solum conuenientium ad publicum consilium post tot grauissimas clades magna infrequentia, uerum etiam, ut Liuius addit, ciuium, qui in patres legerentur summa paucitas, & inopia esset. Dictus autem est nocte, ut mos erat, auctore Liuius, ex S. C. cuius a me, referenda antiquitatis causa, talis est informata perscriptio.

** Quod M. Aemilius praetor V. F. de senatu supple-

do

do D. E. R. I. C. dictatorem, qui censuram ante gessisset, uetustissimusque ex iis, qui uiuerent, censoris esset, senatus legendi causa, in sex menses, sine magistro equitum, oportere creari, adque eum dicendum consulem Terentium ex Apulia acciri. Qua uero animi moderatione Buteo in dictatura fuerit, quos, & quot numero senatores legerit, pluribus uerbis describit Liuius. Ego tamen hoc solum, quod ad institutam scriptionem pertinere uidebatur, infra apposui: Dixit se neminem senatu moturum ex iis, quos C. Flaminius, L. Aemilius censes in senatum legissent. transcribi tantum, recitarique; eos iussurum, ne penes unum hominem iudicium, arbitriumque; de fama, ac moribus senatoris fuerit, & ita in demortuorum locum sublecturum, ut ordo ordini, non homo homini, praelatus esse uideretur. Recitato uetere senatu, inde primum in demortuorum locum legit, qui post L. Aemilium & C. Flaminius censes curulem magistratum cepissent, nec dum in senatum lecti essent, ut quisque eorum senator primus creatus erat, tum legit qui aediles, tribuni, praetores, quaestores uel fuerant, tum ex iis, qui spolia ex Romano hoste fixa domi haberent, aut ciuicam coronam accepissent. Ita CLXXVII. cum ingenti approbatione omnium, in senatum lectis, extemplo se magistratu abdicauit, priuatusque; de rostris descendit. Quod autem narrat eos lectos, qui spolia hostium domi fixa haberent, id ita obseruatum scribit Plinius lib. XXV. ab antiquis, ut foris, & circum limina maiorum suorum, fortissimorum uirorum, imagines disponerent, affixis hostium spoliis. Neque miror eorum quoque, qui ciuem conseruassent, habitam rationem, cum, ut idem auctor tradit lib. XVI, ineuntibus ludos a senatu assurgi in more esset, sedendi que; ius in proximo senatui haberent.

Dixi

Dixi de N. Buteonis dictatura. Lectionis uero consularis Syllæ, & Rufi, præter id, quod supra attuli ex Appiano, in ueterum libris nullum aliud uestigiū agnoui.

At in dictatura Sylla senatum ex equitibus supplēuit, Liuius teste, lib. LXXXI. Quanquam Dionysius, sub finem lib. V. cum Syllæ crudelitatem, & impotentiam in dictatura commemorat, id ei, inter cetera, uitio uertit, quod nullo discrimine, quosuis in senatum legerit. Et Sallustius multos ex egregariis militibus senatores post Syllæ uictoriam factos prodit. Quomodo uero id fecerit, dubitari non potest, cum scribat Appianus ab eo concessa fuisse tribus de singulis suffragia. Tacitus in Annali XI. refert, cum ante essent quæstores octo, lege Syllæ uiginti creatos, supplendo senatui, cui iudicia tradiderat.

Julio Cæsari Africa subacta a senatu decretos, tum alios singulares honores, tum ut moribus præfectus esset in triennium, ex Dione constat. Itaque Cæsarem significat Cicero, cum sic ad Papirium Pætum scribit: *Quandiu hic erit, noster hic præfectus moribus, parebo auctoritati tuæ. Præfectum autem moribus appellauit senatus, Dione teste, quod censoris nomen parum ei decorum esse putaret. Cæsarem tamen senatum legisse, antequam in Africam traiecisset, reperio apud eundem historicum XLII. lib. Hic peregrinos, milites, libertinos, tonsores, haruspices in senatum legit. De peregrinis patet ex iis, quæ ab initio sunt a nobis disputata. De militibus uero narrat lib. XLII. Dio, in hanc ferme sententiam: Equitibus, centurionibus, & qui his minora in exercitu obibant munera, cum alia præmia tribuit, tum quosdam ex iis, in locum demortuorum senatorum, sublegit. Et de libertinis lib. XLIII. hoc modo: Adscripsit in senatum plurimos, nullo discrimine siue quis miles, siue*

siue libertinus esset. Lucium uero Licinium tonsorem opulentissimum, senatorem Cæsar fecit, quia dicebatur nimium odisse Pompeium. Hoc Acro in explicatione Poeticæ. alium enim auctorem habeo neminem. Quod attinet ad haruspices, indicio est Ciceronis, quæ supra citauit, epistola ad Leptam data. Macrobius scribit, hanc facilitatem Cæsaris in eligendo senatu, Cicero nem palam irrisisse. Nam cum ab hospite suo, P. Mallio, rogaretur, ut eius priuigno, qui decurionatum ambiebat, auxilio esset, assistente frequentia dixit: Romæ, si ius habebit Põpeius, difficile est. Sed quid mirum est Ciceronē ioco perstrinxisse Cæsare, cum, ut refert Dio, etiam milites ei in probris, senatus lectionem obiicerēt.

Antonianæ lectionis mentio fit apud Plutarchum, & Appianum. Hic lib. III refert ab Antonio ex actis Cæsaris, ut fingebat, infinita ciuitatibus, regibus, & amicis, beneficia tributa; & non paucos in senatum adlectos. Ille libro quinto Antonium Cæsaris commentariis multa suo arbitratu adscripsisse tradit, nonnullis magistratus, multis senatorium ordinem dedisse, quosdam etiam ab exilio reduxisse, & publicis uinculis exemptos, hosq; uniuersos per iocum a Romanis *peruicaces* appellatos, quod se defuncti Cæsaris commentariis tue rentur. Quæ cum sic prodita, & litterarum monumentis consignata sint a Plutarcho, Suetoniusq; scribat illos indignissimos senatores, qui post necem Cæsaris per gratiam, & præmium erant adlecti, abortiuos uocatos, non dubito eo loco reponendum orcinos. Quod uenit iam ante nos in mentem Petro Victorio, homini summa doctrina prædito. Sic enim & liberti quidam orcini dicuntur, ut in iure ciuili didicimus, qui directam ex testamento accepere libertatem, nec unquam patronum uiuum habuere.

Subsequuta est deinde in iurum R.C. lectio, multo magis infamis. Nam ab his, L. Marcio, & C. Sabino cos. focios, milites, libertinos, atque etiam seruos in senatum cooptatos ex XLIIIX. lib. Dionis intelligi potest.

Restat ut de temporibus Augusti dicamus. Cum anno DCCXXVI. Augustus imperium Cæsaris, quod de uictò Antonio ad Actium ipse sibi uendicauit, confirmasset, post aliquot annos censoriam potestatem in perpetuum populus ei mandare cupiebat, quam ille repudiavit, ac statim creauit alios censes Paullum, Plancumq; . Hos ultimos priuatos censuram obtinuisse tradunt. Qui censes utrum senatum legerint, nec ne, compertum non habeo. Verum illæ quinque non sunt prætermittendæ Augusti lectiones, quas Dio memoriæ & litteris prodidit. Primum igitur in Appulei, & suo quinto consulatu Augustus cum Agrippa censor, annos fere octo ante illos, quos modo nominauit, senatum legit; & quoniam Rep. laborante plurimi, ut differui, indignissimi, & foedissimi homines in senatum irrepserant, & propterea ad M. usque senatorum numerus excreuerat, eum ordinem perpurgauit, & pristino nitore restituit. qua lectione multos, qui sibi libertini generis, uel alicuius criminis conscii essent, adhortatione sua leuissima, permouit, ut in quod patrimonium quasi dignitatis inuaserant, de eius possessione sponte decederent. Deinde, P. & Cn. Lentulis cos. præfectus morum in quinquennium, cum senatum legere instituisset, ne mouendis senatoribus in odium incurreret, iuratus se eos, quibus plurimum confideret, delecturum, xxx. creauit uiros; quorum singulos, iureiurando eodem adactos, iussit quinque ciuium nomina edere, quos maxime idoneos ad senatoria munera obeunda ducerent,

&

& ex his quinque forte unus in senatum cooptabatur. Si uero nomē alicuius, qui non adesset, primum exiret, res iterum reuocabatur ad sortem. Sed cum ita aliquot diebus res acta esset, reliquos, ad explendum numerum DC. senatorum, ipse arbitrato suo legit, propter fraudem, & xxxiurum quorundam, & Quæstorum, quibus tabellas crediderat, quas nominibus inscriptis quinque illorum ciuium in urnam coniicerent, ut deinde manibus pueri ducerentur. Mox Licinium Regulum narrat Dio, grauius conquestum esse de sortis iniustitia, quæ se dignitate senatoria spoliaret, eamq; filio suo, & quibusdam aliis, nullo modo secum comparandis, detulerit; & enumeratis stipendiis, ueste lacerata in curia, ut cicatrices ostenderet, corpus denudasse: atque etiam alium quendam, cui Articuleio Pæto nomen erat, ut sibi patri loco cedere liceret, omnibus precibus obsecrasset; huiusq; pietate, & illius querimonia adductum Octavianum, & quod non paucos indignos illa lectione cooptatos uideret, totum ab initio senatum recitasse ait, & nonnullis senatu motis, alios sublegisse. Tertio senatum legit Augustus Tiberio, & Quintilio cos. quo tempore aucto censu, cum nemo senator esse uellet, & ideo ne tribunatum quidem quisquam peteret, ex quæstoriiis, & nondum XL. annos natis tribuni pl. ut fierent aliqui omnes ipse perquisiuit, ac eos quidem, qui xxxv. annum (nescio an LXV. dicere uelit) exceperant, præterit: qui uero infra eam ætatem erant, & censum senatorium habebant, nisi qui membris capti essent, senatores esse coegit. Quinto Augustus præfectus item morum Iulio & Fabio cos. senatum legit. Sexto Sabino, & Rufo, ut arbitror, cos. Legit autem per triuiros, quos ex decem senatoribus, quorum maxime habebat probitatem, & fidem perspe-

E 2 etiam,

etiam, forte creauit. Ad hos Suetonius spectauit cum in uita Augusti illa scripsit: Quo plures partem administrandæ Reip. caperent, noua officia excogitauit. Curam operum publicorum, uiarum, aquarum, aluei Tyberis, frumenti populo diuidendi, præfecturam urbis, iuratum legendi senatus, & alterum recognoscendi turmas equitum. Lektionen uero illas, nunc a nobis ope historiarum Dionis pluribus uerbis commemoratas, uix attigit Suetonius. Namq; hoc solum de iis reperi in eius commentario: Senatorum affluentem numerum deformi, & incondita turba (erant enim super mille, & quidam indignissimi, post necem Cæsaris, per gratiam, & præmium adlecti, quos orcinos uulgo uocabat) ad modum pristinum & splendorem rededit duabus lectionibus, prima ipsorum arbitratu, quo uir uirum legit, secunda suo & Agrippæ, quo tempore æstimatur lorica sub ueste munitus, ferroq; cinctus præfuisse, decem ualentissimis senatorii ordinis amicis sellam suam circumstantibus. Cordus Cremutius scribit, ne admissum quidem tunc quenquam senatorum, nisi solum, & prætentato sinu. Quosdam ad excusandi se uerecundiã compulit, seruauitq; etiam excusantibus, insigne uestis, & spectandi in orchestra, epulandiq; publice ius. Suspicio autem ab Augusto multa ad perpetuitatem de senatu cooptando sancita, duo tamen illius tantum instituta ad eam rem pertinentia, ueterum annalium auxilio, tanquam duæ tabulæ e naufragio quodam, seruata sunt. Primum enim intulit Dione auctore lib. LV. ut quotannis senatorum nomina perscripta in albo proponerentur. Deinde, quod ante diximus, censum auxit. Illud Marcio & Asinio consulibus coeptum Dio aperte dicit; hoc uero ante lectionem tertiam factum ex eo loco eiusdem historici conuicio, ubi ait, censu prolato ad
ducenta

ducenta & quinquaginta millia, qui senator esse uellet reperiri potuisse neminem. Ceterum ducenta & quinquaginta millia drachmarum, decies sunt HS. non duodecies, quod scribit Suetonius. Duodecies autem HS. trecetis millibus drachmarum respondent. Quem octoginta senatorum tantum, non omnium, censum prodit Dio lib. XLV. Quoniam, inquit, multi senatores, & equites citra suam culpam redigebantur ad paupertatem, plerisque constitutum censum eorum ordini suppleuit, octoginta autem quibusdam usque ad trecenta millia ampliuit. CCL. millia drachmarum & decies HS. fere sunt XXX. aureorum nostri temporis millia; & duodecies HS. itemq; CCC. millia drachmarum circiter XXXVI. millia. Verum & alium ab initio intulerat, ut disserui, Augustus senatorium censum. Is centum drachmarum, hoc est HS. fere CCC. millia erat, quibus XII. millia aureorum opponunt rerum, nummorumq; antiquorum periti.

De senatus lectione satis a nobis est disputatum. Deinceps ad eam curam toto pectore incumbemus, ut senatoris Rom. statum exprimamus, & quasi ante oculos lectorum constituamus. Quæramus igitur primum quid muneris sustinerent senatores; deinde quibus in rebus durior illis uitæ conditio quam reliquis ciuibus esset constituta; tum postremo quæ præmia, & ornamenta haberent.

Maximum ac potissimum senatorum munus erat de Rep. cum magistratibus consultare. Neque hoc in senatu solum, uerum etiam in ducum potestatumue, ut Plinius uocat, consiliis. In quibus præcipuas partes senatorum fuisse, non obscure significare uidetur Sallustius cum ait: Metellus propere cunctos senatorii ordinis exhibernis accersiri iubet, eorum, & aliorum, quos idoneos

neos ducebat, consilium habet. Ita more maiorum ex consilii decreto per legatos Iugurthæ imperat argenti pondo ducenta millia.

Cetera uero senatoria munera inuestiganti mihi accuratius, primo loco iudicia occurrunt. Principio Romulus Dionysio lib. II. teste, ita iudicandi munus partitus erat cum senatoribus, ut illis tantum rerum leuiorum cognitionem permitteret; sibi autem non solum criminum, quibus Resp. læderetur, uindicationem, sed & priuatæ cuiusq; causæ maximi momenti iudicium omne referuauerat. Idem historicus infra Ser. Tullium, uelut operis maximi auctorem, laudat, quod priuatos iudices omnium priuatarum cōtrouersiarum constituisset. Verum regionum iudiciorum omnis fere memoria uetustate oblitterata euanuit. Illud autem æternis litterarum notis testatum ab historicis omnibus est, senatorium ordinem solum iudicasse, a primis libertatis temporibus, ad annum DCXXX. ab urbe condita. tot enim numerantur ad tribunatum C. Gracchi, qui sua lege iudicia senatui eripuit, & ad equites transtulit. Quod cum alii sexcenti, tum M. Varro apud Nonium aperte demonstrat his uerbis: C. Gracchus senatui iniquus, equestri ordini iudicia tradidit, ac bicipitem ciuitatem fecit, discordiarum ciuiliū fontem. Prudenter sane, quoniam hac quasi materia præbita occultis odiorum scintillis, grauissima dissensionū inter ordines incēdia, breui tempore, exarserunt: & cum iudicia modo huc, modo illuc transferrentur, & ab altera parte semper maxima animorum contentione repeterentur, inde ad exitum usque Reip. nullus finis certaminum fuit. Itaque cū XVI. annos tantum essent penes equites, mox consulari Seruili Capionis lege, ut refert Obsequens, utrique ordini communicata sunt. Neque hic cogitationum suarum

rum

rum aculeos doctissimi uiri dissimularunt. Etenim quærunt quid causæ fuerit, cur de eadem lege Drusus tribunus pl. anno DCXLII. referret. Atque huius difficultatis explicandæ duplex adhuc reperta est ratio. Alii minorem fuisse lege Seruilia numerum senatorum dicunt, & opinantur hoc esse, quod in epitomis Liuii de sexcentis equitibus, trecentis senatoribus admixtis, ad C. Gracchi rogationem refertur: idcircoq; postea Drusum lege cōmisisse iudicia trecentis equitibus, totidemq; senatoribus, ut amplissimus ordo, cuius dignitati mirum in modum fauebat, multitudinem alterius assequeretur, & exæquaret. Quidam uero ex eo concludunt, rogationē Seruiliam, aut Q. Capione latore damnato abrogatā, aut certe nūquam seruatam. Id quod magis placet, scriptum est enim apud Ciceronem in oratione pro C. Cornelio, primum lege Plotia senatores cum equitibus iudicasse. Legibus enim Liuiis quoque S. C. sublatis, ad pristinum statum res iudiciaria redierat. Plotiæ autem tribunicia hæc fuit sententia, ut singulæ tribus suffragiis quinos denos per annum iudicatuos crearent, ex eoq; factum esse ait Asconius, ut senatores quoque in eo numero essent, & quidam etiam de plebe. Tandem iterum soli senatores iudicarunt lege Syllæ dictatoris. Hic enim rerum potitus equites, quod partes Cinnæ fouissent, iudiciorum regno spoliavit. Sylla autem mortuo Aurelius Cotta prætor iudicia diuisit, inter senatores, equites, & tribunos ærarios. Omitto legem Pompeiam consularem, nihil enim de ordinibus mutauit. Senatorum porro, qui ea tempestate iudicaret, numerus notatur in ueteri senatusconsulto, Cœlii epistolis interposito, cuius caput quoddam tale est: Et cum de ea re ad senatum referretur a consulibus, qui eorum in CCC. iudicibus essent, sex abducere liceret. Plutarchus uero

in

in Pompeio, & Paterculus lib. II. CCC LX. edunt. Proptereaq; uereor ne lacuna sit in libro Cœlii. Mendosum certe esse argumēto est dictio, SEX, nō opportuno loco collocata. Iudicium autem senatorii tantum ordinis hāc fuisse summam, & si neque in S. C. neque in Plutarchi, Velleiiq; historia id expressum sit, ex eo licet existimare, quod uniuersos iudices DCCCL. Cicero lib. VIII. ad Atticum numerat. Inde Cæsar dictator ad equites, & senatores iudicia redegit, tribunos ærarios sustulit. Post M. Antonius ad duas decurias senatorum, & equitum, tertiam centurionum, ac manipulariorum legionis A. laudæ; & mox Augustus quartam ducenariorum adiunxit. Verum quidem hęc hactenus. Plura qui uolet librum de Legibus Paulli Manutii diligenter legat, a quo omnis huius loci quæstio plene cumulateque est perfecta.

Verus etiam institutum fuit, ut publici populi R. nuncii, cum mandatis ad exteras nationes, ex solo ordine senatorio mitterentur. Ac huius quidem rei testem habemus Lium libro IIII. Solitudinem, ait, in ciuitate ægra experti consules sunt, cum in legationes non plus binis senatoribus inuenientes, coacti sunt binos equites adiicere. De ultimis Reip. temporibus nulla, quod sciam, extat ueterum auctoritas; neque aliquo exemplo hoc obeundarum legationum munus communicatum cum aliis ordinibus probari potest. Nam Seruium Honoratum ego non arbitror esse antiquitatis auctorem satis idoneum, qui cum lib. II. Virg. Aeneam ex omni ordine ad Latinū oratores delegisse fingit, expressam ab eo ueterem dimittendarū legationum rationem, quæ ad suam usq; ætatem permanarit, interpretatur. Fetiales certe constat non fuisse senatores. Lius lib. XXXI. Consuli a patribus commissum est, ut quem

uide-

uideretur, ex iis, qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Atque etiam imperatores nonnunquam sibi legasse in equestri adhuc ordine constitutos, certum est. Scribit enim Cornelius Nepos, Atticum equitem Rom. ne cum Q. quidem Cicerone uoluisse ire in Asiam, cum apud eum legati locum obtinere posset.

Iam uero cum senatorio ordine magistratus colligati, atq; uinculo quodam constricti erant. Docet hoc Cicero in Cluentiana his uerbis: Senatorem hoc queri non posse, quod ea conditione honores petere cœpisset, quodq; permulta essent ornamenta, quibus eam mitigare molestiam posset, locus, auctoritas, domi splendor, apud exteras nationes nomen, & gratia, toga prætexta, sella curulis, insignia, fasces, exercitus, imperia, prouinciæ. Et in defensione Postumi, cum de equitibus loquitur: Quonam modo se defendent posthac qui uestri ordinis, cū magistratibus nostris, his erunt causis implicati. Et supra in eadem oratione: Delectat amplissimus ciuitatis gradus, sella curulis, fasces, imperia, prouinciæ, sacerdotia, triumphus. De prouinciis autem, sunt etiam hęc apud Florum: Quid ad ius libertatis magis efficax, quam ut, senatu regente prouincias, ordinis equestris auctoritas saltem iudiciorum regno niteretur. Fere enim prouinciæ, & imperia senatoribus mandabantur, uel iis, qui iure magistratum in senatum uenerant. Raro equitibus, ac nescio an alicui stante Rep. præter Pompeium, quem cum XX. & III. annū uix excessisset, a Sylla aduersus Carbonem, & Perpernam cum imperio missum constat. Hinc M. Tullius in Pompeiana: Quid tam præter consuetudinem, quàm homini peradolescens, cuius a senatorio gradu ætas longe abesset, imperium, atque exercitum dari? Siciliam

F permitti,

permittere, atque Africam, bellumque; in ea administrandum? Ceterum narrat Dio lib. LIII. Augustum aliis prouinciis senatores praefecisse, Aegypto autem equites, quod eam gentem haberet suspectam, ne nouis rebus studeret. Quoniam uero idem tradit infra lib. LIII. ampliato censu, in magna paucitate senatorum xx uiros ex equitibus constitutos; quorum sunt IIII iuri capitales, IIII iuri, auro, argento, aere, flando feriundo, IIII iuri uiarum in urbe muniendarum, & x iuri stlitibus iudicandis; II uiros autem uiarum extra urbem substruendarum, marginandarumque; & III uiros, qui in Campaniam mittebantur, abrogatos; inde fit ut ista quoque in hunc numerum referenda existimem. x iuri quidem stlitibus iudicandis, praerant iis iudiciis, quae ad centum uiros sorte deferbantur. At hoc munus quaestorii ante obibant. Est enim ex Suetonio minime dubium hac de re argumentum: Auctor, inquit, fuit, ut centum uirale hastam, quam quaestura functi cogere consueuerant, x iuri cogerent. Ad eius rei illustrationem facit quoque monumentum, patrum nostrorum memoria repertum, cum indice tali: SCAEVA. QVAESTOR. XVII. STLITIBVS. IUDICANDIS. S. C. POST. QVAESTVRAM. ET. XVII. RATVM. STLITIBVS. TRIB. PL. & C. Eodem modo ex Plutarcho reperi Caesarem Appiae uiae sternendae, muniendaeque; post quaesturam praefectum.

Vtrum autem in rebus diuinis aliquid operae, & curae a senatoribus poneretur, nec ne, nihil certi scio. Nisi forte lectum sternerent, quoties pacem Deorum, grauissimis pressa calamitatibus, ciuitas exposceret. Sic enim Liuius narrat lib. XXII. Postremo ex libris Decembris iam mense immolatum est, lectisterniumque; imperatum, & cum lectum senatores strauerunt. Sed non auisim affirmare, hoc perpetuo in Rep. Romana custoditum, cum

cum nullum habeam scriptorem, quo satis certo auctore stari possit. Illud testimonio Ciceronis in causa Rabirii Postumi, & Dionysii Halicarnassei lib. VIII. firmum ratumque; est, sacerdotia ad ciues nobilissimos, & fere senatorii ordinis deferri solita.

His ita constitutis, quae onera legum, ac iudiciorum senatoribus imposita essent, uideamus. Ac primum haec tot fuisse, & adeo graua, ut optime cum iis agi uideretur, qui in inferiore ciuitatis gradu constitissent, nemo ueterum scriptorum non omni asseueratione affirmat. Sed unus mihi pro cunctis est Cicero. Quid igitur hic scribit? Multa sunt, ait, imposita huic ordini onera, multum labores, multa pericula, non solum legum, ac iudiciorum, sed etiam rumorum, ac temporum. Sic in Frumentaria; in Cluentiana uero hoc modo: Iniquum tibi uidetur Acci esse, non iisdem legibus omnes teneri. Primum, ut id iniquissimum esse confitear, huiusmodi est, ut commutatis eis opus sit legibus, non ut iis, quae sunt non pareamus: deinde quis unquam hoc senator accusauit, ut cum altiore gradum dignitatis beneficio populi R. esset consecutus, eo se putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? quam multa sunt commoda quibus caremus, quam multa molesta ac difficilia, quae subimus? atque haec omnia tantum honoris & amplitudinis commodis compensantur. Quarum quidem omnium rerum utinam nobis monumenta litterae prodidissent. Verum nostrae est diligentiae has perquirere, quae in locis reconditis abditae latent.

Ordiamur autem ab illa lege de iudicio, cuius & si annus tanto temporis (quod ne sibi quidem ipsi parcat) interuallo exoleuerit, uetustissimam tamen esse haud inuitus crediderim. His, qui proditionis, maiestatis, uel alterius id genus facinoris latebras detexissent, si eius

conscii reperirentur, impunitas dabatur. Solis senatoribus indicium profiteri, saluis legibus, nunquam licuit. Auctor est, quem uerissimum, & certissimum omnes appellant, Asconius in commentario diuinationis in Cæcilium Nigrum.

Ignoratur etiã quando illud inductum sit in Remp. institutum, ne senatoribus Italia egredi liceret, nisi ius haberent legationis liberum. Non licuisse uero ut credam eo ducor, quem subscribam, Ciceronis loco lib. IX. ad Atticum. Quod uideris non dubitare, si consules transeant, quid nos facere oporteat, certe transeunt, uel, quomodo nunc est, transferunt. Sed memento præter Appium neminem esse fere, qui ius non habeat transeundi. Nam aut cum imperio sunt, ut Pompeius, ut Scipio, Fannius, Voconius, Sextius, ipsi consules; quibus more maiorum concessum est uel omnes adire prouincias, aut legati sunt eorum. Ergo hi tantum transeundi mare potestatem habebant, & præter hos nemo. Quæ & si recte scribuntur a Cicerone, ita tamen, ut facile possimus imaginẽ antiqui moris cognoscere. Quod si quis repugnat, nec manus dare uult, appellabo Dionem, qui hoc non innuit, sed dicit nominatim: Iussit, inquit, ut senatores omnes, omnesq; se magistratus sequerentur, proposito S. C. quo impunitatem eius demigrationis ostendebat. Post hoc S. C. cum multa alia, grauissimis illis motibus concitata ciuitate, perperam, & temere fierent; tum etiam contra morem maiorum senatores per gentes, per omnes prouincias uolabant, donec intercessit Augusti decretum, cuius apud Dionem lib. LII. extat memoria; ne quis senator, nisi id ipse permisisset, Italia fines excederet. Ante occasum autem Reip. liberæ legationes a senatu dabantur; demum homines populares, cum eas a senatu impetrare non possent,

sent, ad populum confugere cœperant. Scriptum enim est in quadam Epistola ad Q. Fratrem: Illud quod cupit Clodius, est legatio aliqua, si minus per senatum, per populum libera. Dabatur uero libera legatio, uel negotii priuati procurandi, uel pecuniæ exigendæ, uel hereditatis obeundæ, uel uoti soluendi causa. Negotii priuati, Cicero in II. Rulliana: Legatos nostros, qui rerum priuatarum causa legationes obeunt. Exigendæ pecuniæ, idem pro Flacco: Legationes sumere liberas exigendi causa iustum est. Hereditatis obeundæ, ut de lege Agraria K. Ian. Hereditatum obeundarum causa, quibus uos legationes dedistis. Voti soluendi, ad Atticum epistola, Post tuum, libri xv: Scripsi ad Eutræpulum, ut is meas litteras redderet, legatione mihi opus esse. Honestior est uotiuua, sed licet uti utraque. Quidam uero præter rationem scripserunt, cœcedi quoque solitas, otiosæ cessationis, suffragatorum conciliandorum, periculi uitandi gratia. Quorum primum ex lib. I. Legum, alterum ex tertia ad Terentiam, postremum ex prima ad Atticum epistola, posse inueniri putant. Sed eorum locorum expositiones, quas illi litteris tradiderunt, a uera sententia longe aberrant. Quanquam enim senatores ea, quæ dicunt, proposita haberent, alias tamen causas petendi honestiores prætendebant. Harum legationum nullum tempus definitum fuit, ante Ciceronis consulatum. Vnde III. de legibus hoc modo loquitur: Sed quæro quid re ipsa turpius, quam sine procuratore senator, legatus sine mandatis, sine ullo Reip. munere? quod quidem legationis genus ego consul, quanquam ad commodum senatus pertinere uideatur, tamen approbante senatu frequentissimo, nisi mihi leuissimus tribunus pl. intercessisset, sustulissim: tamen minui tempus, & quod erat infinitum, annum feci.

ita turpitudine manet, diuturnitate sublata. Fuit item lex Iulia consularis, de legationum tempore. De qua epistola ad Atticum II. libri x v. Dolabella me sibi legauit ad IIII. non. Apr. id mihi heri uesperu nunciatum est. uotua ne tibi quidem placebat. etenim erat absurdum, quæ si sterisset Resp. uouissem, ea me, euersa illa, uota dissoluere. & habent, opinor, liberæ legationes definitum tempus lege Iulia, nec facile addi potest: idq; adeo genus legationis, ut cum uelis introire, exire liceat, quod nunc mihi additum est. bella est autem huius iuris quinquennii licentia. Sed propositum persequamur.

Referendum in hunc numerum existimaui & institutum de censu. Non enim tantum ad consequendum senatorium gradum census requirebatur, uerum etiam ad tuendum. Et ne absque pignore, ut aiunt, nobis credatur, dico me id hausisse ex illo eloquentiæ, & morum antiquorum fonte M. Cicerone. Nam hæc eius uerba, in litteris ad Q. Orcam datis, nihil aliud significant: C. Curtius habet in Volaterrano possessionem. hoc autem tempore Cæsar eum in senatum legit, quem ordinem ille, ista possessione amissa, uix tueri potest. Cum Ciceronis epistola congruit Annalis secundus Taciti. In eo libro sic est: Ceterum, ut honestam innocentium paupertatem leuauit, ita prodigos, & ob flagitia egentes Vibidium Varronem, Marium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Syllam, Q. Vitellium, mouit senatu, aut sponte cedere passus est.

Aduersus senatum quoque fuit lex de redemptionibus, ne quid senatori, præter illa, quæ erant nominatim excepta, redimere ab ærario liceret. Pedianus in posteriore earum, quæ integræ non extant, pro Cornelio: Antonius redemptas habebat ab ærario uestigales quadrigas, quam redemptionem senatori habere licet per legem.

Num

Nunc eas leges, eaq; instituta, quorum auctores annalium litteris celebrantur, ordine temporum seruato referamus. Antiquissima in his est Claudia tribunicia, P. Cornelio & T. Sempronio cos., ut Liuius prodit, lata: Ne quis senator, quiue senatoris pater fuisset, maritimam nauem, quæ plus quam trecentarum amphorarum esset, haberet. Id satis habitum ad fructus ex agris uectandos. quæstus omnis patribus indecorus uisus est. Utitur ea lege Cicero in oratione de suppliciis.

Post Claudiam uenit in mentem Sulpicia, & ipsa tribunicia, de qua Plutarchus in Sylla: Cum legem tulisset, ne quis senator supra duo millia denarium deberet, repertum est eum, cū moreretur, ære alieno obstructum fuisse, ad centum & uicies HS.

Ac ne illud quidem alienum est facere mentionem hoc loco legis a Sylla dictatore latæ, ut de nummariis iudicibus, de corruptoribus iudiciorum, deq; fictis & mercenariis testibus quæreretur. quæ crimina, cum aliis quibusdam, uno nomine falsi continebantur. Ante fuit etiam nescio quid eius rei a C. Graccho rogatum, placuit tamen eam potius tribuere Syllæ, cum ab omnibus Cornelia, non Sempronia nominetur. Ratio uero cur hanc legem non putarim silentio prætereundam, hæc me impulit, quod uiderem, a Cicerone in Cluentiana non semel dictum, hoc genere quæstionis senatores tantum, & eos, qui magistratum habuerunt, alligatos esse. Etenim caput de falsis testibus ita tractat: Quis de plebe Romana testimonium dixit unquam, cui non hoc periculum T. Accio auctore paratum esse uideatis? nam dicturum quidem certe, si hoc iudicium plebi Romanæ propositum sit, neminem unquam esse confirmo. De iis uero, qui conuenerunt, quo quis iudicio condemnaretur, sic agit: Ut hæc ad me caussa delata est, qui leges eas, ad quas

DE SENATU ROM.

quas adhibemur, & in quibus uersamur, nosse deberem; dixi Habito statim, de eo, qui coisset, quo quis condemnaretur, illum esse liberum, teneri autem nostrum ordinem. Et infra: Illi non hoc recusabant, ea ne lege accusarentur, qua nunc Habitus accusatur, quæ tunc erat Sempronia, nunc est Cornelia: intelligebant enim ea lege equestrem ordinem non teneri. Et cum senatores, equites, & tribuni ærarii, per legem Aureliam, iudicarent, illo capite, quo constituitur quæstio, in eos, qui, corrupti pecunia, innocentem damnarunt, aut nocentem absoluerunt, solos senatores ait teneri. Fiducianius quid fecisse dicebatur? accepisse a Cluentio HS. CCC. cuius erat ordinis? senatorii. qua lege in eo genere a senatore ratio repeti solet de pecuniis repetundis, ea lege accusatus, honestissime est absolutus. Itidem in Postumiana dicit. Potentissimo, & nobilissimo tribuno pl. M. Druso, unam in equestrem ordinem quæstionem ferenti, si quis ob rem iudicatam, pecuniam cepisset, aperte equites Rom. restiterunt. Notauimus quidē lib. I. ad Atticum, Epistola Magna mihi, cum post absolutum Clodium, promulgatum ex S. C. esset, ut de iis, qui ob iudicandum, pecuniam accepissent, quæreretur, equites hoc ualde grauiter tulisse. & ex iurisconsultorum, qui eam legem interpretati sunt, commentariis intelligimus, de omnibus, qui hæc crimina admittunt, tanquam Cornelia lege teneantur, pronuntiandum esse. Itaque hoc magnopere considerare oportet, utrum Cicero in Cluentiana uere serioq; loquatur, an tempori causæq; seruiat.

Adhæc scripserunt quidam se legisse in Suetonio, lege Cornelia de fictis testamentis, neminem præter senatores fuisse alligatum. Non satis intelligenter meo quidem iudicio. Non enim id cogi potest ex Suetonii uerbis,

bis, quæ eiusmodi sunt: Cum de falso testamento ageretur, omnesq; senatores lege Cornelia tenerentur.

Noster uero Cicero grauissimam ambitus pœnam senatoribus irrogauit. Tulit enim in consulatu, ut senatoribus ambitus damnatis aqua & igni ad annos decem interdiceretur. Eius legis multa uestigia iam pridem doctissimi uiri ostenderunt. Nos unum tantum testimoniū instituti nostri tuendi causa apponemus. Cicero pro Murena: Legem ambitus flagitasti, quæ tibi non deerat: erat enim seuerissime scripta Calpurnia. gestus est mos & uoluntati, & dignitati tuæ. Sed tota illa lex accusatio nem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset; petitioni uero refragata est. pœna grauior in plebem tua uoce efflagitata est: commoti animi tenuiorum. exilium in nostrum ordinem: concessit senatus postulationi tuæ, sed non libenter duriores fortunæ communi conditionem te auctore constituit.

Neque excluditur ab hoc genere IIII uirum R. C. institutum, quod tamen paullo post Augusto imperante mutatum est. Sanxisse uidentur IIII uiri, ut senatores uias suis munirent sumptibus. Dio lib. XLVII, senatores scribit, uias suis sumptibus munire coactos. Libro uero LIII: Ceteræ deinde, inquit, uia munitæ, siue publico, (neque enim senatores libenter impensas faciebant) siue ipsius Augusti sumptu.

Ab iisdem decretum est, ut, qui senatores, aut senatorum filii, natalem Cæsaris diem lauro coronati non celebrassent, ii multâ decies HS. pederent. Dio lib. XLVII.

Fuit item lex, cum Augustus omnia teneret, lata, ne senator libertinam uxorem ducere posset. Ab initio libertinis, non modo cum senatoribus connubia non erant, sed ne cum ingenuis quidem etiam de plebe. Nam apud Liuium lib. XXI. legimus, ex S. C. legem laram,

G ut

ut Feceniæ Hispalæ libertinæ, quod ab ea detecta Bacchanalia essent, nubere ingenuo liceret, ne'ue ei, qui eã duxisset, ob id fraudi ignominia'ue esset. Inde Cicero obiecit ut probrum, in Philippicis Antonio, & in Sextii causa Gellio, quod libertinas in matrimonio haberent. Quo fit, ut non tam nouam legem Octauiani ætate latam, quam uetustissimæ illi derogatum existimem. Nec idem traditur ab omnibus de latore. Celsus legem hanc Papiam uocat, Paullus Iuliam, Dio assentitur in parte Paulo. Quia id narrat ad augendam prole urbem, in paucitate summa ingenuarum foeminarum, ab Augusto decretum P. & Cn. Lentulis consulibus, annis circiter xxx. ante Papium & Poppœum ex K. Iul. cos. decretum tamen non latum. Quæ me uarietas prisorum scriptorum nihil omnino mouet. Namq; fieri potest, ut hoc, quod principis indulgentia ante concessum fuerat, consul ille multo post in rogationem suam transtulerit.

Cum lege de matrimonio libertinarum, coniungit Paullus & aliam, ne ius connubii esset senatori, uel eius liberis, ad eum usque, qui ex pronepotis filio est natus, cum illa, quæ ipsa, cuius'ue parentes ludicram artem fecerint.

Nec omittendum fortasse est Augusti edictum, ne quis senator, uel senatoris filius gladiatorio munere depugnaret. Deuictio enim Pompeio, senatores ad gladiatorias operas, quæ semper habitæ sunt turpissimæ, & inhonestissimæ, faciles se præbere coeperant, quemadmodum Suetonius, & Dio, locupletissimi illorum temporum testes, historiarum monumentis prodiderunt. Retinendæ igitur prisæ consuetudinis causa, Claudio & Norbano cos. Augustus ita edixit. Tandem etiam cavit, Marcello & Aruntio cos. ne & illi, qui nepotes senatorum,

rum, aut equites essent, scœnicum, gladiatoriumq; artificium attingere auderent. Atque hæc fere sunt, quæ aliquo uestigio odorari potuerimus, tum quod uiderentur pertinere ad tuendam dignitatem ordinis amplissimi, tum libidine quoq; magistratuum aduersus senatores, ab initio urbis ad Tiberium Cæsarem, constituta.

Iam ergo quod doctrinæ ordo, quem proposuimus, postulat a nobis, ad tantorum onerum, tantorumq; laborum fructus animum, & cogitationem transferamus. Cuius loci partes erunt duæ: Quoniam enim non omnes eodem iure, eademq; conditione erant, primum de honoribus, & præmiis, quæ senatorio ordini uniuerso; deinde uero de ornamentis, & commodis, quæ senatoribus quidē, sed non omnibus proposita erant, agemus.

Senatorii ordinis utilitates non tam in potestate nocēdi aliis, & peccandi licentia, quam in honoris & amplitudinis fructu positæ erant. Namq; omnibus in rebus si non deteriore, at certe eodem iure cum reliquis ciuibus utebantur. Excipio ius aduersus conuiciatores; de quo nullum omnino uerbum fecissem, nisi me grauissima Arnobii, hominis eruditissimi, auctoritas commouisset. Eius uerba hæc sunt: Maiestatis sunt apud uos rei, qui de uestris secus obmurmurauerint aliquid legibus, magistratum in ordinem redigere, senatorem autem conuicio prosequi, suis esse decreuit periculosissimum pœnis, carmen malum conscribere, quo fama alterius coinquinetur & uita, decemuiralibus scitis euadere noluitis impune. Præterea secerno, & illud institutum, ut qui in prouincia senatori litem inferret, is Romam reici, Cicerone ad Sulpicium teste, posset. Item Corneliæ legis beneficium: Sylla enim, quod est in oratione de signis, plebeis, & equitibus iudicum non amplius quam triū, senatoribus uero etiam plurium reiciendorum potesta-

tem dedit. Nam illud, ne quis senator in ius de latrocinio uocaretur, fero, & in illo misero Reip. statu paullo ante Actiacam Octauiani uictoriam, decretum Dio lib. XLIX. aperte narrat.

Ornamenta uero, & commoda amplitudinis, hæc monumentis, & litteris potissimum celebrantur. In urbe, locus ludis honestissimus, epulandi publice ius, & lati clauis, calceorumq; insigne. In prouinciis autem præter hæc insignia, licitorum quoque & apparitorum pōpa.

Ac quod attinet ad senatorium in confessu theatri locum, ex Plutarcho suspicor in uita Flaminii: Romæ, inquit, ludis cum senatus, ut erat moris, honestissimo loco confedisset. Nec aliud intelligit Cicero in oratione pro Cluentio, cum ait: Lentulus Popillium, quod erat libertini filius, in senatum non legit, locum quidem senatorium ludis, & cetera ornamenta reliquit. Spectabant autem senatores in cauea, qui locus scænæ proximus, & idcirco commodissimus erat. Atque hæc quidem caussa fecit, ut Iuuenalis caneret;

*Aequales illic habitus, similesq; uidebis
Orchestram, & populum . . .*

Secreta uero sunt in theatro senatorū loca an. DLIX. P. Africano II. & Ti. Longo cos. sic enim Cicero in causa Cornelii: P. Africanus cum consul esset, passus est tum primum a populari confessu senatoria subsellia separari. Factum id esse Antias, apud Pedianum, tradidit, ludis Romanis, quos fecerunt Aediles curules Attilius Serranus, T. Scribonius Libo. idq; eos fecisse iussu censorum, Sex. Aelii Pæti, C. Cornelii Cethegi. In circo autē iam inde a Tarquinio Prisco rege, loca diuisa sunt patribus, equitibusq; ut Liuius narrat, uel, ut Dionysius, curiis, ubi spectacula sibi quisque facerent, quos foros appellarunt. Vnde Varro libro IV. de Lingua Latina.

tina. Circus maximus dictus, quasi circum spectaculis ædificatus.

Solos senatores inisse epulas conuiuiorum publicorum, concedet non inuitus ille, qui ea, quæ Dio, & Suetonius historici scribunt, diligenter attendet. Suetonius quidem in Augusto: Quosdam ad excusandi uerecundiam compulit, seruauitq; etiam excusantibus insignem uestis, & spectandi in orchestra, epulandiq; publice ius: Dio uero lib. LV. Sacerdotium deinde Caio dedit, utq; illi in senatum uenire, & ludos inter senatores spectare, publicasq; inire epulas liceret, decreuit.

Vestitu senatores a plebe, & equitibus fuisse distinctos, documento est illud, quod Dio Ciceronem, cum de eius exilio legem ferret Clodius, senatoria ueste abiecta, equitis habitum assumpsisse scribit. Hoc autem insigne erat tunica lati clauis. Cuius rei testem habeo Suetonium, antiquorum institutorum auctorem ualde idoneum. Hic enim de Gallis in senatum a Casare lectis ait illa uulgo decantata; Galli in curia brachias deposuerunt, Latum clauum sumpserunt. Et alio loco narrat, cum Augusto, sumenti uirilē togā, tunica lati clauis refuta ex utraq; parte ad pedes decidisset, fuisse qui interpretarentur, non aliud significare, quam quod is ordo, cuius insigne id esset, aliquando ei subiiceretur. nempe ordo senatorius. Postremis uero temporibus Augustus intulit, ut senatorum quoque filii hanc tunicam protinus induerent. Quæro tamen a Suetonio, qui id prodidit litteris, quomodo ipsi Augusto sumenti uirilem togam, cum adhuc in senatum lectus non esset, ad pedes deciderit. An quod ea pueri, ut & prætexta ornarentur? Falsa autem opinio illorum mentes occupauit, qui genus hoc tunicæ nomen inuenisse credunt, uel a retinaculis, ut ita dicam, quibus pars uestis alteri coniuncta retinetur; uel quod

quod hæc tunicæ forma latior ceteris esset. Clauata enim uestimenta uocabantur, auctore Festo, clauis, & tanquam floribus intertexta & distincta. Hoc modo & sacerdotum uestes, & mappas uariari solitas, ex Martiale, Silioque Poetis intelligitur. Hi autem clauis in tunicis senatorum purpurei erant. Plinius lib. XXXIII: Anuli distinxerunt alterum ordinem a plebe, ut semel coeperunt esse celebres: sicut tunica ab anulis senatum tantum, quamquam & hoc sero, uulgoque purpura latiore tunicæ, usos inuenimus etiam præcones, sicut patrem L. Aelii Stilonis. Unde etiam, si quis quærat, quando hoc inductum sit institutum, haud difficile erit respondere. Lati clauis autem angustis opponuntur. Varro lib. IIX. de lingua Latina. Si quis tunicam ita confuit, ut altera plagula sit angustis clauis, altera latis, utraq; pars in suo genere caret analogia. Sed ne cui mirum uideatur Propertium, elegiarum scriptorem eruditissimum, senatum appellare prætextatum. magna enim supremi consilii pars magistratibus constabat. Eodem modo, cum, ut mea fert opinio, statuae fere iis senatoribus, qui magistratus habuerunt ponerentur; uel etiam cum ipsi se uestitu cultuque pingi uellent lautissimo, in Nerua refert Dio, senatores in tunica, & prætexta purpurea, cum corona aurea pingi solitos.

Calceos senatores habuisse diuersos, a reliquorum ciuium calceis, non est quod dubitetur, cum habeamus Ciceronis testimonium. Testatur autem id XIII. Philippica: Est etiam Asinius quidam senator uoluntarius lectus ipse a se, apertam curiam uidit post Cæsaris mortem: mutauit calceos, pater conscriptus repente est factus. Quales autem senatorum fuerint calcei, ingenue me nescire fateor. Neque ut sciam ualde laboro. Omnes aiunt hos fuisse lunatos. Id secus est si Zonaram historicum audias: Plebei, inquit, cum olim pluribus re-

bu

bus deteriore conditione essent quam patricii, procedente tempore, interregno, & sacerdotiis quibusdam exceptis, par cum illis ius obtinuerunt, neque præter calceos, quidquam diuersum ab illis habuerunt. Nam patricii in urbe gestabant calceos adornatos corrigiarum inflexione, & forma litteræ C, ut a centum Romuli senatoribus originem trahere uiderentur. Et Isidorus auctor non contemnendus, calceos lunatos, patricios nominat. Sex. autem Pompeius ita scribit: Mulleos genus calceorum aiunt esse, quibus reges Albanorum primi, deinde patricii usi sunt. M. Cato originum lib. VII. Qui magistratum curulem coepisset, calceos mulleos alutatos, ceteri perones. Legendæ sunt eadem de re Quæstiones Plutarchi, & Satyra VII. Iuuenalis, itemque VI. Horatii, libri primi, sermo. Seruius Honoratus nugatur de calceamentis Tuscis, hoc est, crepidis nescio quid, quibus ait usos primum senatores, post equites Rom. & demum illa ætate, qua uixit, milites.

Ceterum lictores (id enim postremum erat) senatoribus, & si non lege, ueteri tamen consuetudine, & instituto maiorum in prouincia datos, colligo ex ea Ciceronis epistola, qua Anicium, legatum in Africam legatione libera, Q. Cornificio commendat.

Supereff ut præmia, & ornamenta illa referamus, quæ senatorum quidem, sed non omnium erant. Senatores in honoribus petendis uersatos esse, supra ostendimus. Nunc uero quanta ex gradibus magistratuum extiterit inter eos dissimilitudo, considerare oportet. A magistratibus, quos ultimo loco gessissent, qui ex supremo ordine erant, alii quæstorii, quidam tribunicii, multi ædilitii, nonnulli prætorii, consulares, & censorii nominabantur; ac ut quisque maximo perfunctus erat magistratu, ita dignitate supremus habebatur. Seruauit

eos

eos gradus Cicero in recensendis illis, qui a Pompeii partibus steterant xlii. in Antonium Philippica: Hoc igitur fretus senatu, Pompeianum senatum despicit, in quo decem fuimus consulares. Quos ubi enumerauit, subiungit hæc deinceps: Qui uero prætorii? Et paullo post; Qui ædilicii? qui tribunicii? qui quæstorii? Notat item hoc discrimen Mœcenas, cuius oratio exposita est in Dionis annalibus, in qua cum alia multa, tum ut senatui cognitionem de senatorum criminibus permitteret suadens Augusto, addit non esse ferendum, ut sententiam dicant inferiores dignitate, de iis, qui maiore perfuncti essent magistratu, uerbi gratia de ædiliis quæstorii, aut de prætoriiis ædiliis. Ac censorius quidem gradus hoc iuris antiquitus habuit, quod ex eo tantum princeps senatus legebatur. Consulares uero soli in luctu ciuitatis togis induebantur. Cicero lxx. Philippica: Equid em P. C. quanquam hoc honore usi togati solent esse, cum est in sagis ciuitas: statui tamen a uobis, ceterisque ciuibus in tanta atrocitate temporis, tantaque perturbatione populi R. non differre uestitu. Non. n. ita gerimus nos hoc bello consulares, ut æquo animo populus R. uisurus sit nostri honoris insignia. Et quanquam post consulatum censura gerebatur, principes tamen sententiarum consulares Liuius uocat. Credo quod censorii raro uenirent in senatum, cum ætatis fere omnes haberent uacationem. Prætoriiis autem licebat uti prætexta toga festis diebus. quod patet ex hoc loco Senecæ lib. i. Declamationum: Prætorio uti licet prætexta toga, festis, & solemnibus diebus, nunquid necesse est? Et ex hoc Plutarchi in Catone minore: Senatus frequens, præter alios honores, Catoni præturam extraordinariam decreuit, utque ludos toga purpura prætexta spectaret. Ceterum quod ad ædilicios pertinere uideretur, Gellius re-

fert

fert C. Bassum in commentariis suis scripsisse, senatores ueterum ætate, qui curulem magistratum gessissent, curru solitos honoris gratia in curiam uehi, in quo curru sella esset, supra quam considerent: quæ, ob eam causam, curulis appellaretur. Sed eos, qui magistratum curulem nondum ceperant, pedibus itauisse in curiam, proptereaque pedarios nominatos. Quo loco mihi non satisfacit Bassus. Nam primum ostendimus, non ob eam causam pedarios senatores dictos. Deinde uidetur Bassus fuisse consuetudinis senatoriæ, morumque ueterum oblitus. An enim credemus Q. Metellum id, inter cetera summa, cum patrem suum in funere laudaret, relaturum fuisse, quod mediocres homines, mediocribus honoribus usi, omnes sunt consecuti? uulgatumque ac tritum hoc fuisse, quod admiratione populi R. perspicua declaratum, & in lapidem ad posteritatis memoriam senatus decreto, populi que iussu incisum uidemus. Nam hæc uerba traduntur inscripta in monumento quodam, quod se uidisse in Capitolio, Dionysius testatur.

S. P. Q. R.

L. METELLVS. PONT. II. COS. DICT. MAG. EQ. XVVIR. AG. DAND. QVI PRIMVS ELEPHANTOS PRIMO PVNICO BELLO DVXIT IN TRIVMPHO. PRIMARIVS BELLATOR. OPTVMVS ORATOR. FORTISSIMVS IMP. AVSPICIO SVO MAXIMAS RES G. MAXIMO VSVS HONORE. SVMMA SAPIENTIA. MAX. SEN. PARTAM EX AEQVO PECVNIAM MAG. SING. L. RELIQVIT. CLARISSIMVS IN CIVITATE FVIT. TRIBVIT EI P. R. VT QVOTIES IN SENATVM IRET. CVRRV VEHERETVR AD CVRIAM. QVOD A CONDITO AEO NVLLI ALII CONTIGIT.

H Et

Et tanto magis credemus hoc soli tributum Metello, si causam, cur hoc magnifico munere affectus sit, cognouerimus. Eam reddit Plinius cap. III. lib. VII. his uerbis: Magnū hoc & sublime, sed pro oculis datum, quos amisit incendio, cum Palladium ex æde Vestæ raperet. Senatorios uero tribunicii gradus honores, præter antiquiorem, quam esset quæstorius, sententiæ dicendæ locum, nullos reperio. Intelligendum est autem, quæ tribuimus ornamenta inferioribus senatoribus magistratum gestorum amplitudine, ea omnia obtinuisse illos, qui maiorem habuissent magistratum. Hæc res, & si non ita est obscura, cum constet neminem, nisi per minores magistratus, ad maiores potuisse peruenire, tamen exemplo uno proposito declaranda uideretur. Demonstrauimus prætorios prætexta diebus festis usos. quo honore carebant tribunicii, & quæstorii. Consulares tamen eius erant participes, ut in II. Antoniana licet anima duertere. Nescis, ait, heri in circo quartum diem ludorum Romanorum fuisse? te autem ipsum ad populū tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? cur non sumus prætextati? Præterea inuenio rationem quandam, etiam non capto magistratu maiore, consequendorum alicuius honestioris gradus ornamentorum, si quis senatorem, qui non esset designatus, & alium magistratum ante cepisset, de ambitu damnasset. Quod Cicero pro Balbo hoc modo dixit: Obiectum est etiam, quod in tribum Crustumina peruenit: quod hic affectus est legis de ambitu præmio, minus inuidioso, quam qui legum præmiis prætoriam sententiam, & prætextam togam consequuntur. Potuit item superior gradus S. C. extra ordinem dari.

Illis uero solis (si ne hoc quidem silentio prætereundum est) qui in legationibus operam suam Reip. nauabant

bant antiquis temporibus dabantur anuli aurei. Admonuit me huius rei Plinius lib. XXXIX. Longo, inquit, tempore ne senatum quidem Romanum habuisse anulos aureos, manifestum est. Si quidem his tantum, qui legati ad exterarum gentes ituri essent, anuli publice dabantur, credo, quoniam ita exterorum honoratissimi intelligebantur. Sed hi post, equites a plebe distinguere cœperunt. Illa quoque ætate quosdam legatos, qui Athenas propter leges ierant, x uiros creatos, a Liuiio didicimus, ut pro legatione tam longinqua, præmio esset honos. Qui autem ferro in legatione esset interfectus, mors eius, statua ex S. C. posita, honorabatur. Ius uero istud tractatur a Cicerone integra IX. in Antoniū Philippica.

Et quoniam hunc sermonem semel sum ingressus, uno uerbo dico, iudices suppellectili, rebusq; necessariis quibusdam instrui publice solitos. Neque aliud quidquam ex monumentis annalium de præmiis eorum, qui iudiciis operam darent, suspicari potui. Et hoc ipsum uetustas, ut alia fortasse non pauca, obliuione obruisset, nisi unius Lampridii testimonio cognitum esset. Historicus autem hic ita narrat in uita Seueri: Iudices cum promoueret exemplo ueterum, ut & Cicero docet, & argento, & necessariis instruebat.

His igitur ex rebus breuiter a nobis disputatis, quale fuerit ius supremi ordinis, facile, meo quidē iudicio, quilibet coniectura assequi poterit. Quibus si ea adiecero, quæ de numero, senatorum, obseruaui, & quomodo senatorius ordo amitteretur exposuero, huic parti primæ muneris, in qua mihi de senatoribus dicendum proposui, abunde me satisfecisse arbitrabor.

Ad numerum senatorum cognoscendum temporum ratio, & discrimen permagni momenti est. Itaque ordiamur a primo urbis ortu, unde, tanquam per gradus,

ad ultimum libertatis tempus, & unius Augusti imperium descendemus. Romulus ex Albanis, qui cum eo urbem condiderant, centum creauit senatores, deinde, ut quidam tradunt, centum, uel, ut alii, quinquaginta ex Sabinis. Hæc fere Dionysius. Plutarchus autem in Romulo refert post Sabinum foedus, regem utrumque cum centum suis senatoribus, primum seorsum, postea uno eodemque in loco consultasse. Verum Liuius longe secus hac de re sensisse uidetur. Etenim regnante Tarquinio Prisco, ducentos tantum fuisse innuit; centum ab illo lectos, & priores Romuli centum. Liberata certe Reipublice trecentos lectos inter omnes conuenit. Liuius quidem testatur cum crudelitate & scelere Superbi, senatus esset diminutus, Brutum ex equestri gradu patrum numerum ad trecentorum summam expleuisse. Atque etiam Sex. Pompeius, & Plutarchus adlectorum numerum adnotarunt; neque tamen huius facti auctorem Brutum, sed collegam eius Valerium laudant. In Festi libro ita est: Quo tempore, regibus urbe pulsas, P. Valerius consul, propter inopiam patriciorum, ex plebe adlegit in numerum senatorum, centum sexaginta & quatuor, ut expleret numerum senatorum trecentorum. In Plutarchi autem Romulo in hanc sententiam: Cæso Bruto, Valerius patrum numerum expleuit. Multi enim a Tarquinio rege trucidati erant, multi nuper in pugna aduersus Veientes, & Tarquinienses ceciderant. qui uero adscripti ab ipso sunt, CLXIV. fuisse traduntur. Dionysius uero lib. v. laudem hanc utriusque communicat: & eandem summam senatorum, quod caput est huius loci disputationis, & orationis meæ, prodit. Ac tum duo genera senatorum extiterunt, auctore Festo, ueteres illi patres, noui uero conscripti. Id Liuius quoque probatur. Traditumque ait, inde fertur, ut in senatum uocarentur, qui patres, qui que

qui que conscripti essent: conscriptos uidelicet in nouum senatum, appellabant lectos. Sed postea uniuersos hisce duobus nominibus solitos uocari, Plutarchus aperte docet his pene uerbis: Hoc nostro sæculo senatores a Romanis patres conscripti, ab exteris principes uocantur. Ad hæc uidemus, in omnibus orationibus in senatu habitis, coniunctim patres conscriptos compellari. Porro eundem numerum senatorum edit, post Asiam Eumeni attributam, Iudæus ille scriptor, qui res Machabæorum gestas litterarum monumentis mandauit, dicitque trecentos uiros de Reipublica illis temporibus Romæ consultasse. Neque lego de immutando hoc numero actum ad C. Gracchum usque tribunum plebis. Hic enim, ut reperio in epitoma Liuii lib. l. x. legem tulit, qua equestrem ordinem, tum cum senatu consentientem, corrumpere, ut, sexcenti equites trecentis senatoribus admiscerentur. Verum locus ille mendosus est. Et ex ipsa epitomis constat Gracchum legem tulisse de iudiciis a senatu amouendis, non autem de equitibus in supremum ordinem adlegendis. Itaque nunquam adductus sum ut crederem Sempronia lege senatum auctum. Multo uero minus assentior iis, qui lege Liuiæ ad trecentos senatores ueteres, totidem numero nouos ex equitibus adscriptos aiunt. Et si enim rogauit eius rei nescio quid Drusus, historia Græca Appiani teste, tamen nemo, qui Ciceronis libros, uel extremis digitis attigerit, ignorat, referente Philippo consule, eodem anno, uno uersiculo senatus, omnes Liuias leges sublatas. Carolus Sigonius concludit argumentis haud leuissimis, & infirmis, senatus numerum a Sylla fuisse amplificatum. Quod uidelicet & consul, & dictator trecentos ex equitibus legerit. Cum eo igitur non contendo, sed dico paullo post immutatum etiam esse senatorum numerum

merum a censoribus lustrum LXVII. Pisone, & Messalacos. Hoc autem, cum apud Dionem legerim, non diuinans affirmo: Iisdem, inquit, consulibus omnes eos, qui magistratus gesserant, censores supra legitimum numerum in senatum legerunt. Numeri autem huius notauit apud Ciceronem, & Appianum uestigia quædam. Cicero enim in Epistola ad Atticum, hoc ipso anno data, sic scribit: Homines ad xv. Curioni nullum S. C. facienti assenserunt, facile ex altera parte CD. affuerunt. Et in senatu, postquam ab exilio reuersus est, dixit: Quo quidem die cum CDX. senatores essetis. Appianus uero lib. II. cum retulisset Curio, ecquid censerent ne patres, & Cæsarem, & Pompeium imperium deponere, xxxii. in alia omnia; trecentos autem & septuaginta in Curionis sententiam pedibus iuisse narrat. Paucos post annos Cæsar Dictator IV. quemadmodum Dio lib. XLIII. refert, DCCCC. legit; & post mortem Cæsaris Antonius & IIII uiri mille, auctore Suetonio. Quem numerum senatorum affluentem incondita turba, diminuit Augustus, & ad DC. tantum redegit. Expedita mihi erunt omnia si testem protulero. Dio lib. LV. Statuerat quidem exemplo, institutoque; maiorum, CCC. tantum senatores legere, & præclare agi cum ciuitate existimabat, si tot in ea dignos ordine amplissimo reperiret. DC. tamen recitauit, quod inuidiam, & offensionem timeret, si plures quam legisset, senatu moueret. Satis de numero.

Amittebatur autem ordinis amplissimi dignitas ab illis, quos aut senatus remouendos censuisset, aut qui turpi crimine aliquo, aut de ambitu conuicti, aut a populo damnati, aut censorsia animaduersione notati essent. A senatu quidem L. Sulpicium consulari familia summoque; ingenio uirum, ob libidinosæ suspitionis notam, loco motum, L. Porcius Latro litteris tradidit. De turpi uero iudicio

dicio colligo ex oratione pro Flacco, cum ait: Lysanias adeptus est ordinem senatorium; sed cum Remp. nimium complecteretur, peculatus damnatus, & bona, & nomen senatorium amisit. At de Tennensi senatore, non de Romano loquitur? Certe. Non tamen est cur ualde hoc incommodum pertimescam. Etenim patet iam, ut opinor, ex iis, quæ de lectione diximus, Romæ idem cautum fuisse. Qua de re & Zonaras: Post constitutum est, ut qui semel in senatum lectus esset, per omnem ætatem in eo ordine permaneret, nisi aut turpi iudicio damnaretur, aut ob uitæ dedecora pelleretur. Ceterum C. Piso cum M. Glabrione consul tulit, ut qui ambitio ne magistratum a populo cõtendissent, omni honorum petitione, & senatorio gradu prohiberentur, & insuper certa pecunia multarentur. Hæc Dio lib. xxxvi. Antiquior hæc consulari Calpurnia, Cassia tribunicia fuit. Nam eius annum ponit Asconius, interpretes Ciceronis optimus, & in demonstranda antiquitate accuratissimus, C. Mario C. Flauio cos. Tulit autem Cassius Longinus his consulibus, ut quem populus damnasset, cui uel imperium abrogasset, in senatu ne esset. Transibo deinceps, ut institui, ad iudicia, & notiones censorum, si prius admonero illud, ut de ui priuata conuicti, neque senatores essent, neque ullum honorem caperent, non in lege Iulia scriptum, quod fortasse uideri possit, Martianum iurisperitum significare, sed ex S. C. (Volusiano credo, cuius in Pandectis eodem loco fit mentio) additum. Perdebant demum senatorium ordinem illi, quorum nomen in recitando senatu censores præteriissent. Namque; ut censores ius legendi in senatum, ita etiam mouendi, quos uellent, habebant. Sub ditione enim eius magistratus, ut Liuii uerbis utar, senatus, equitum centuriæ, decoris dedecorisque; discrimen erat. Itidem

Plutarchus

Plutarchus in Paulo tradit: Habent censores potestatem mouendi senatu, qui impure ac flagitiose uiuunt, senatus principem legendi, iuuenes immoderatos, & intemperantes, adēpto equo, notandi. Explicandum hoc loco est, quæ notæ censoriæ dicerentur. Patrum memoria, teste Liuius lib. *xxix*. institutum erat, ut censores motis e senatu adscriberent notas. Vnde Catonis, & aliorum orationes feruntur editæ, in eos, quos aut senatorio loco mouerant, aut quibus equos ademerant. Itaque notam adscribere, nihil aliud fuit, quam causam infamem & ignominiosam, in præteritum aliquem edere. Hanc uero in Appii & Pisonis censura, editam in senatu obseruo, apud Dionem lib. *xl*. Iam ergo perspicuum est, notare, & ordine mouere, quantum inter se distent. ob leuiore siquidem causas mouebant tantum censores; grauioribus autem pollutos sceleribus, notabant. Verbi gratia Lentulus, ut est in Cluentiana, Popillium quod erat libertini filius, in senatum non legit, & eum ignominia omni liberauit. Notatos autem quosdam, tribu etiam motos, & ærarios factos, Liuius lib. *xlii*. memorat. Festus significat hoc institutum notarum adscribendum inductum postquã censores creati cœpti sunt. Et si uero, ut idem scribit, turpe ducebatur eiici senatu, & loco moti ignominiosi habebantur, non ita tamen, ut iis a ciuibus incorruptæ famæ conuictus interdiceretur. Et quod Iurisconsulti capite de iudiciis tradunt, lege impediri ne iudex sit, qui senatu motus est, id Reip. temporibus nõ seruatum, satis aperte Ciceronis hæc uerba pro Cluentio demonstrant: Prætores urb. qui iurati debent optimum quenque in selectos iudices referre, nunquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse duxerunt. Comperi autem aduersus censoris uim eos, qui pellerentur, sæpe auxilio usos collegæ.

Cicero

Cicero in eadem oratione: Atque etiam ipsi inter se censores iudicia tanti esse arbitrantur, ut alter alterius iudicium, non modo reprehendat, sed etiam rescindat, ut alter de senatu moueri uelit, alter retineat, & ordine amplissimo dignum existimet. Exemplum ex antiquitate uis ut proferam? Haud magni negotii est id inuenire. Liuius lib. *xl*. Tres eiekti de senatu, retinuit quosdam Lepidus a collega præteritos. Ceterum Curionem tribunum pl. cum moueretur senatu ab Ap. Claudio cenfore, sententiis patrum eam labem repulisse Dio auctor est. Cõmemorat uero Pedianus legem a Clodio tribuno pl. latam, Gabinio & Pifone cos. ne quem censores in senatu legendo præterirent, ne ue qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus, & utriusque censoris sententia damnatus esset. Itaque cum uix accusatores reperirentur, neque censoris conscientia, ad animaduersionem in homines indignos sufficeret, clamat ille noster ubique censoriam notationem, grauissimum iudicium sanctissimi magistratus, omnem denique uirtutis disciplinam de ciuitate sublatam. Hoc tamen plebiscitum, non multo post, Q. Scipio consul, Cn. Pompei collega, abrogauit. Non fuisse autem ita firma, & fixa censorum iudicia, ut ab aliis censoribus conuelli non possent, facile est ueterum testimoniis conuincere. Pedianus in Diuinationem in Nigrum: Eorum, inquit, notam successores plerunque soluebant. Recuperandi ergo ordinis causa loco moti, petebant denuo magistratus. Sic in illa asperrima, & acerbissima declamatione Sallustius dicitur in senatum post quæsturam reductus. Dio uero lib. *xxix*. hoc modo scribit: Catilina negotium agebat, per ministros consulē in primis C. Antonium, & P. Lentulum, qui post consulatum senatu eiektus erat, atque iterum præturam ceperat, ut ius or-

1 dinis

dinis recuperaret. Quantum igitur coniectura auguror, recipi in senatum, notati post quæsturam poterant. Verum & maiores magistratus gerebant, propter ornamenta ea, quæ diximus, & quod non prius se deleturos hanc infamiam putarent, quam ad illud dignitatis fastigium, de quo deieci erant, reuenissent. Excipio infami iudicio, & de ambitu damnatos, quibus neque ad honores, neque in curiam reditus dabatur. Quorum illud Cic. pro Cluëtio; hoc uero lib. xxxvi. & xxxvii. Dio testatur. De his, qui lege Cassia ordinem amiserunt, certum nescio, nec libenter progredior longius, quam mihi annalium monumenta concedunt.

Quoniam autem hæc scribimus, ut inde uitæ documenta sumi possint, breuiter ob quas causas, qui loco moti aliquando fuerint, exponamus. Primum lustro ordine xii. anno octauo postquam hic magistratus creari coeptus est, Mamercum, quam primum deposuit dictaturam, quo in magistratu legem pertulerat, ne plus quam annua ac semestris censura esset, quæ antea quinquennalis erat, C. Furius Pacilus, & M. Geganius Macerinus tribu mouerunt, & octuplicato censu ærarium fecerunt, causam hanc ignominia, ut ait Liuius lib. iv. adscripserunt, quod magistratum populi R. minuisset. Nec ullam deinceps causam edunt annales ignominia senatoria ad M. Valerium Maximum, & C. Iunium Bulbicum Brutum, qui Antonium senatu mouerunt, quæ admodum Valerius lib. ii. refert, quod, quam uirginem in matrimonium duxerat, repudiasset; nullo amicorum in consilium adhibito. Hos autem censores comparant lapides Capitolini, & lustrum condidisse testantur xxxvii. in Claudii Cæci & Volumnii Flammæ consulatu. Sequenti lustro Fabius Rullianus libertinos eiecit. Testis est Plutarchus in Pompeio. Trigesimo uero

tertio

tertio Fabricius censor P. Rufinum consularem senatu mouit, quod decem pondo argenti facti haberet. Ita scribit Liuius lib. xiv. meminit item lib. xvi. epistolarum Seneca, & Plinius xxxiii. naturalis historiae. Anno d xlii. Fabio v. Fulvio iv. cos. a Cornelio Cethego, & Sempronio Tuditano censoribus, qui xlii. lustrum condiderunt, octo sunt præteriti, auctore Liuius lib. xxvii. senatores, inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis deserendæ Italiae post Cannensem cladem auctor; aliis quæ notæ fuerint adscriptæ, neque a Liuius, nec ab alio quoquam, est proditum. Anno deinde dlxix. P. Claudio Pulchro & L. Porcio Licino cos. M. Cato cum L. Flacco xlix. lustri censor L. Quinctium Flaminium, & Manilium inter alios notauit. Flaminium, quod, cum consul præesset Galliae prouinciæ, transfugam Boium, fidem populi R. implorantem, manu sua transfodisset, oblectandi gratia chari scorti Philippi Pœni. Causam hanc prodiderat ipsemet Cato, teste Liuius, in ea, quam composuit in L. Quinctium oratione. Ita etiam Cicero in lib. de Senectute, & Plutarchus in uita Catonis. Valerius Antias fabulose scripserat, non transfugam, sed damnatū, securi percussus, tempus tantum spectaculi ad arbitrium & spectaculum mulierulæ delectum. Quem secutus est ille noster, qui dicta, & facta quædam memorabilia collegit. Manilium uero propterea mouit, quod is interdium, præsentem filia, uxorem esset osculatus, nunquam mulierem in suum amplexum uenisse addens, nisi cum uehementis tonitru extitisset, seque ioco solitum dicere, Ioue tonante, se felicem esse. Plutarchus in Præceptis conuivialibus, & in uita Catonis. Violentissimum item par censorum fuit, Q. Fuluius Flaccus, & A. Postumius Albinus, lustro li. Sp. Postumio, & Q. Mucio cos. Aspe-

I 2 rior

rrior tamen Flaccus. Nam L. Fulvium fratrem germanum, & etiam consortem, ausum iniussu consulis, ut tradit Valerius de disciplina militari, domum dimittere cohortem, in qua tribunus mil. erat, senatu movit. Persequamur notam severitatem Cassii Longini, & Capionis, qui Aemilium Lepidum Augurem ob sumptum habitationis, adesse iusserunt, quod sex millibus habitaret. Sic Velleius Paterculus libro priore. Fuerunt autem hi censores Plautio & Fulvio cos. LX. lustro. Plutarchus scribit Cassii Sabaconis, qui Marium præ ceteris in præturæ petitione iuuit, seruum comitiis intra septa conspectum, cumq; Marius de ambitu causam diceret, Cassium, a iudicibus interrogatum, respondisse se, contra æta ob æstum siti, frigidam poposcisse, seruumq; cum poculo septa intrasse, & aqua allata, e uestigio abiisse. Et quanquam Marius absolutus sit, Cassium tamen a censoribus notatum refert, siue quod falsum testimonium dixisset; siue quod in publico bibere, aut aliquantisper sitim pati nõ posse, intemperantis hominis esse videretur. Notatus hic proculdubio est a Scauro & Druso censoribus, uel a Fabio & Geta. Hæc uero me in eam sententiam ratio potissimū ducit, quod me Cicero III. de officiis docuerit C. Marium, cum a spe consulatus abesset, septimum annum post præturam iacuisse. Itaque, annorum coniectura utens, Marium prætorem fuisse Balbo & Catone cos. reor. Post hos uero consules tertio anno Scaurus & Drusus censores fuerunt, & cum Drusus in magistratu mortuus esset, Fabius Allobrogicus & Licinius Geta, in eorum locum, in sequenti anno creati, lustrum LXIII. condiderunt, ut demonstratum est a doctissimo uiro, qui fastos Capitolinos temporum iniuria fractos, & mutilos, aliquot ante annos consolidauit, & perfecit. M. autem Antonius & L. Flaccus

cus censores lustro XLV. Duronium senatu mouerunt, quia legem de coercendis conuiuiorum sumptibus latam tribunus pl. abrogauerat. Eam rem iisdem uerbis commemorat Valerius de censoria nota. Lustro etiam sequenti Lentulus & Gellius diligētem, & seueram censuram gesserūt, quatuor & sexaginta senatu motis. Causæ non extant præter has, apud Pedianum, in Antonium, quod socios diripuerit, iudicium recusarit, propter æris alieni magnitudinem prædia manciparit, bonaq; sua in potestate non haberet. Et illas, quas Cicero commemorat in Cluentiana, in M. Aquillium & T. Guttam, de captis ob rem iudicandam pecuniis, & in alios quosdam, de furto, & in L. Popillium, quod erat libertini filius. Appius autem Claudius An. DCCCIII. Paulo & Marcello cos. cum L. Pisone censor, libertinos eiecit, Dione auctore. Ex his Tullius quidam ab Horatio sermone sexto nominatur. reliquorum memoria abiit. Idem uero censor, ut ex historia Dionis, & ex declamatione, quæ Ciceroni tribuitur, intelligi potest, Sallustium, ob adulteria, perditosq; mores notauit. Et Augustus homo sapientissimus multos, ut exposui, ad uerecundiam excusandi compulit, cum de genere, & uita, ipsorum conscientia se contentum esse dixisset. Plutarchus in Cicerone refert, Lentulum Catilinariæ conuersionis participem, ob effusam intemperantiã, & petulantiam eiecit. De tempore nullum omnino uerbum. neque nobis etiam, hanc rem animo rationeq; lustrantibus, certi quidquam licuit suspicari. Ac de senatoribus quidem hæctenus. Quare, cum nouæ quasi disputationis inchoandæ capiendum sit exordium, iam hic primi libri finem faciamus.

IOANNIS SARRII
ZAMOSCII

De Senatu Romano

LIBER II.

MAGNA suscepti muneris parte, & , ut ego quidem arbitror, grauiſſima, perfunctus ſum. Sed hæc, in qua antiquum ſenatus habendi morem exquiro, iucundior certe lectori diſputatio futura eſt; & quanquam ex illa fortasſe ſuperiore homines nõ ſtupidi plura, quæ ad Remp. bene adminiſtrãdam ſpectant, præcepta haurire poſſunt, non minus tamen ex hac poſteriore ad eos, qui in libris Latinorum ſcriptorum uerſantur, utilitatis, & fructus perueniet. Quo mihi magis laborandum uideo, ne quid prætermittam, quod ad eam rem demonſtrandam, & illuſtrandam ſpectet. Definitionem quidem ſenatus ab initio propoſui hæc: Senatus fuit ſenatorum, & eorum, qui ius ſententiæ haberent conuentus, coactus ab eo, cuius hoc poteſtati commiſſum erat, ad conſilium capiendum de Rep. more, & inſtituto maiorum. Neque enim conuentus quilibet ſenatorum, ſenatus dicebatur. Vnde Cicero Sulpicio: Atque ipſe antea ſcripſiſſem te fruſtra in ſenatum, ſiue potius in conuentum ſenatorum eſſe uenturum. Item Liuius lib. i v. Conſules, cum per ſenatum intercedentibus tribunis nihil agi poſſet, conſilia principũ domi habebant. Et infra libro eodem: Nec tribuni militum nunc in ſenatu, nunc in conſiliis priuatis principũ

CO-

LIBER II.

36

40
cogendis uiam conſilii inueniebant. Dicendum igitur eſt ex quo genere hominum hic conuentus conſtaret, quique eius cogendi ius haberent, & qui conuocandi modus fuerit: tum quem numerum conſilium iſtud conſicere deberet, quibus locis, quo tempore iniretur, quæ ratio eſſet conſulendorum patrum, & rogandorum ſententias, quæ ſententiarum dicendarum forma. Quibus pertractatis, dabimus operam, ut quædam, quæ pertinent ad S. C. exponamus; inde uero ad ſummi conſilii poteſtatem, & cognitionem, ueniamus.

Numeremus igitur, ſi placet, eos, quibus in ſenatum uenire licuit. Primum omnium ſenatoribus, atque etiam ſexagenariis. De ſenatoribus aliis conſtat, de ſexagenariis dubitare quiſpiam poſſit. Teſtibus igitur hoc conuincendum eſt. Qui multi ſunt quidem, uerum Seneca præ ceteris id apertiffime dicit. Nam apud eum ita eſt lib. ii. Declamationum: Senator poſt ſexageſimum quintum annum in curiam uenire non cogitur, nec uentatur, quidquid honoris nomine datur in utranque partem licet, alioquin deſinit præmium eſſe, cui neceſſitas imponitur. Deinde magiſtratibus omnibus ad quæſtorem uſque. Plutarchus in Catone minore: Cato quæſtor in ſenatum, quoties haberetur, ſemper uenit, ueritus ne quid, per gratiam, iis, qui ærario aliquid deberet, remitteretur, aut ex uectigalibus erogaretur. Quod ſi iam obtinui, quæſtores conſilii illius maximi fuiſſe participes, ſi id de cenſoribus, prætoribus, ædilibus, qui maiores erant magiſtratus, probare deinceps uellem, cui nõ inaniffimus & non ſtultiſſimus noſter hic labor fore uideretur. Illud autẽ Valerius, de inſtitutis antiquis, litteris prodidit, tribunis pl. priſcis temporibus curiam ingredi non licuiſſe, ſed eos, ante ualuas poſitis ſubſelliis, decreta patrum attentiffima cura examinari, ut, ſi

si qua ex iis improbasent, rata esse non finerent. Addit Zonaras, in sua Græca historia, post & in curiam, & ad senatoriam dignitatem admisos esse. Urbi præfectum sententiæ ius non habuisse Mucius apud Gellium ait, cum ea ætate fieret, quæ nõ esset senatoria. Nobilissimus enim quisque, Strabone auctore, adolescens sub feriarum Latinarum tempus urbi præficietur. Principio uero generis ac imperii Romani, non solum senatorem, sed & principem senatus, Romulus urbi præfectum esse uoluit. Præter hos, quos diximus, omnibus, qui honores gesserant, aditus in curiam dabatur. Qua de re nihil necesse est iterum argumentari, cum iam supra demonstrata sit, ubi de magistratibus, qui in senatore legendo spectarentur, disputauimus. Flaminum ius difficilem habuit questionem, de eoq; magnis est contentio actum, Fabio v. Flacco i v. cos. Consensu famæ, inquit Liuius, elatus ad iustam sui fiduciam C. Flaccus flamen dialis rem intermissam per multos annos, ob indignitatem Flaminum priorum, repetiuit, ut in senatû introiret. Ingressum eum curiam cum L. Licinius prætor inde eduxisset, tribunos plebis appellauit flamen. Verustum ius sacerdotii repetebat, datum id cum toga prætexta, & sella curuli C. Flaminio esse. Prætor non exoletis uetustate annalium exemplis stare ius, sed recentissimæ cuiusque cõsuetudinis usu uolebat, nec patrum, nec auorum memoria dialem quenquam id ius usurpasse. Tribuni rem inertia flaminum obliteratam, ipsis, non sacerdotio damno fuisse, cum æquum censuissent, ne ipso quidem contra tendente prætore, magno assensu patrum plebisq; flaminem in senatum introduxerunt. Verum Pontifices, Augures, & alii quouis sacerdotio publico præditi ciues, nisi quem habuissent magistratum, aut a censoribus lecti essent, non ueniebant in senatum.

natum. Quod Cicero demonstrat ad Atticum lib. i vi. his uerbis: Kal. Oct. habetur senatus frequens. adhibentur omnes pontifices, qui erant senatores. Historia porro de Papirio Prætextato scripta à Catone, in illa inuestiua ad milites contra Galbam, quam Gellius a clade totius orationis, & ceterorum auctoris eiusdem librorum eripuit, satis indicat morem antea senatoribus Romæ fuisse in curiam, cum prætextatis filiis, introcundi, & ob intemperiam matris Papirii, & aliarum mulierum factum esse, ut senatus decerneret, ne ingrederentur in posterum. Annus autem, quo id senatus decreuit, obliuione sepultus, in hominum ignoratione uersatur. Verum tamen sero eum morem solutum ex Polybio possumus coniecere. Nam lib. i i i. in explicatione rerum bello Hannibalis gestarum, sic aduersus quosdam historicos disputat: Ex altera parte haud credibile est pueros omnes, qui duntaxat duodecimum annum transgressi essent, in senatum a parentibus perductos, & consiliorum omnium non ignaros, nihil unquam cuiquam secretum aperuisse. Cum uero studiose tempus istius S. C. quærerem, incidi in Plinii Iunioris epistolam, in qua refert Romanos adolescentes, quod fortasse Panuinus dicere uoluit, decem peractis stipendiis, ad honores petendos in urbem reuersos, muneris senatorii cognoscendi, & perdiscendi causa ad fores curiæ stare solitos. Ad extremum Augustus institutum illud prisicum reuocauit, & liberis senatorum, ut celerius Reip. adfuerent, protinus uirilem togam, latumq; clauum induere, & curiæ interesse, Suetonio teste, permisit. Omittenda putauit scribarum, & id genus summi consilii ministeria. Quis enim est, cui istud non pateat? Illud potius obseruandum esse arbitror Flaminem, de quo modo meminimus, pelli a prætore senatum habente, hunc auxilium pe-

tere a Tribuno. Mancinum autem apud Ciceronem primo dialogo oratorio Rutilius tribunus pl. e curia educi iubet.

Conuocare uero senatum nemo priuatus potuit. Docet hoc Liuius lib. III. cum ait: Senatum in diem posterum indicunt, qui aliquando spe ipsorum frequentior conuenit, quo facto proditam a patribus plebs libertatem rata, quod iis, qui iam magistratu abiissent, priuatisq; ius abesset, tanquam iure cogentibus, senatus paruisset. Et Lucanus cum de senatu a Cæsare, quem priuatum facit, coacto canit:

..... Phæbea palatia complet
Turba patrum, nullo cogendi iure senatus
E latebris educta suis

Sequitur ergo ut magistratus tantum conuocandi potestatem haberent. Qui autem hi fuerint uidendum est. Primum CCXLIV. annis illis ante libertatem præter reges, & interreges senatum inuenio habuisse neminem. Nota enim est illa Seruii apud Liuium querela: Quid hoc, inquit, Tarquini rei est? qua tu audacia me uiuo uocare ausus es patres? Nisi quis suspicetur licuisse conuocare senatum, Præfectis urbi, penes quos summum imperium, cum reges abessent, diximus Romæ fuisse; aut tribunis Celerum, quod ex IV. Dionysii lib. colligi posse uidetur. Pulsis deinceps regibus, ut memoriæ prodidit M. Varro, lib. Epistolicarum quæstionum IV. more maiorum habebant senatum Dictator, Consules, Prætores, Tribuni pl. Interrex, Præfectus urbi; neque alii præter hos, nisi extra ordinem Tribuni militum, & xuii consulari potestate, itemq; iiii Reip. constituendæ causa creati, & amissa libertate Cæsares. Quod si etiam aliorum auctoritate confirmandum est, testatur id de Dictatore Liuius: Q. Fabius Maximus dictator, quo

quo die magistratum inuit, uocato senatu, peruicit, ut xuii libros Sibyllinos adire iuberentur. De consulibus Sallustius in coniuratione Catilinæ: Consul conuocato senatu refert, quid de iis fieri placeat, qui in custodias traditi erant. Et Liuius lib. IIX: Cum repentino tumultu coacti consules senatum uocarent, introeuntibus in curiam patribus laceratum iuuenis tergum ad singulorum pedes ostendebant. Demum quis est locus, in quo non sit fixum in ueterum monumentis, testimonium huius rei? De Prætoribus Liuius XXII. P. Furius Philus, & M. Pomponius Prætores in curiam Hostiliam senatum uocauerunt. Sequuntur tribuni pl. de quibus dubitari non potest. Etenim Cicero in epistola ad Trebonium sic scribit: Cum senatum ad XIII. K. Ian. tribuni pl. uocauissent, deque alia re referrent totam Remp. sum complexus. Interregem autem Ap. Claudium uideo habere senatum apud Sallustium historiarum lib. I. cui Remp. committendam Philippus censet, cum Q. Catulo procos. uti uideant ne quid Resp. detrimenti capiat; & Papium Mugillanum, & alios quosdam apud Liuium lib. IV. At præfectum urbi Latinarum gratia relictum, senatum habere posse Mucius negat, teste Gellio, quoniam ne senator quidem sit. Ateius uero Capito, in Coniectaneorum CCLIX. libro, assentitur Varroni. namque & tribunis, inquit, senatus habendi ius erat, quanquam senatores non essent ante Atinium plebiscitum. Ego autem, cum memoriâ uetustatis, resq; populi R. gestas intueor, Tricipitino & Gemino, item Minucio & Nautio cos. Romæ, a Q. Fabio præfecto urbi, senatum habitum reperio. Quanquam tunc, nondum prætoribus illatis in Remp. maior imperii uis, atq; auctoritas fuit in præfectis. Idem obseruauit de Magistro Equitum, quod a Varrone prætermisum esse miror.

Liuius quidē id de Q. Fabio litteris testatum reliquit lib. IIX. & de M. Antonio lib. XLII. Dio. Apud Dionem hæc prope sunt: Quoniã Antonius magister equitum senatum conuocabat, popularis Reip. status quasi umbra quādã, & species cernebatur. Apud Liuiũ autem illa: Magister equitũ clam e castris Romam profugit, & patre auctore M. Fabio qui ter iã consul, dictatorq; fuerat, uocato extẽplo senatu, cum maxime conqueretur apud patres uim, atque iniuriã dictatoris, repente strepitus ante curiã licitorum submouentiũ auditur. Quæres deinde cum oēs isti magistratus Romæ essent quid fiebat? Respõdeo, quo supra recitati a nobis sunt ordine, qui eorum prior aliis esset, ei potissimũ, ut scriptũ est a M. Varrone senatus cogēdi ius fuisse. Itaq; nõ nisi absente consule prætor senatum habebat. Cic. ad Planc. Placuit nobis, ut statim ad Cornutum prætorẽ urbanũ, litteras deferremus, qui quod consules aberãt cõsulare munus sustinebat more maiorum. Senatus est cõtinuo cõuocatus. Elegãter in primis, & uere. Nã iurisdictio urbana honorificētissima fuit, ac L. Cæsar, apud Fest. prætorẽ maiorẽ urbanum dici putat, minores ceteros. Quãquã aliquãdo uideamus duos uocasse, ut post cladẽ ad Thrasymenũ illos, quos nominauit, Philũ, cui inter ciues, & peregrinos, & Mathonẽ, cui iuris dicēdi urbana fors euenerat. Tribuni porro pl. M. Valerio & P. Virginio cos. senatus cogēdi ius sibi usurpare cõeperunt, ut memoriæ prodidit Dionysius lib. x. Antea enĩ cõcilii populi tãtum indicendi potestãtẽ habebant. Patres autẽ cõuocare, aut ad senatũ referre, iis nõ licebat. sed erat cõsulũ hic honos. Quorũ uerborum manifesta est uis, atque perspicua, nẽpe tribunos pl. etiã cũ adessent cõsules, cogere senatum potuisse. Idẽ obseruauit apertius, in proœmio tertii oratorii lib. a Cicerone scriptũ. Narrat eo loco Drusi tribuni pl. uocatu, nõ solum senatum, sed etiam Philippum

lippum consulem in curiam uenisse. Quodcirca Varro dixit, consules cũ Romæ essent, non solos, sed potissimũ ius senatus cogēdi habuisse. Etenim raro tribuni pl. nec nisi in re noua, aut in nouo aliquo tumultu ipsi sua auctoritate senatum indicebant. Adeo uero consulare munus hoc erat, ut absentibus quoque iis, non ita sæpe supremum consilium, Cicerone auctore lib. XII. epistolarum, iniretur. Quoniam autem consulum æqualis erat, & par plane potestas, facileq; alter intercedere poterat, si eo inuito collega aliquid ageret, effici concludiq; posse ex eo uidetur, senatum nunquam nisi utriusque consensu habitum. Quod si quis nondum assentitur, saltem Appiani testimonio fidem habeat, ex quo ego locum totidem uerbis transtuli, & infra apposui. Patres uero, cum in domum Bibuli conuenirent sæpius, ibiq; inter se consultarent (neque enim senatus haberi poterat sine uoluntate & auctoritate utriusque consulis) nihil aduersus Cæsaris uim proficiebant. Collega uero non intercedente, & ab uno senatum cogi potuisse non uno loco in annalibus, & ueterum monumentis notauit. Atque ut etiam de illis, supra a me commemoratis, magistratibus extraordinariis aliquid dicam, Dionysius auctor est, translato ad x uiros imperio, unum ex iis præfinito dierum spatio cum fascibus & insignibus fuisse, quoties res postularent senatum conuocasse, & regimen totius magistratus obtinuisse. Tribunos autem militares, si omnes adessent, eodemq; modo & x uiros, credibile est communi edicto patres citare solitos. De tribunis quoque militaribus legi, ceteris ad uaria bella profectis, tres in urbe relictos; unum, ut urbem, mœniãq; custodiret, alterum, ut arma, tela, frumentum, quæque belli tempora requirerent prouideret, tertium, ut publici consilii præses, & rerum omnium urbanarum custos esset.

Cæsar

DE SENATU ROM.

Cæsar primo in urbem aduentu senatum per Curionem & Antonium tribunos pl. ut ait Dio, conuocauit. Post dictatura decennialis, tribunicia potestas perpetua illi est tributa, & ad extremum usq; uitæ magistratus prope cōtinuos gessit, eorumq; iure, quod me tacente quoq; ipsa ratio indicat, senatum conuocabat. Augusto uero, eodē Dione teste, honos hic, in Marcelli & Aruntii consulatione, decretus est nouo modo, hoc est, ut etiam si nulum magistratum haberet, senatum tamē cogere posset. Quo exemplo insequentibus imperatores id iuris sibi usurparunt, ut ex fragmento ueteris cuiusdam legis de imperio Vespasiani, cuius uerba, ex tabula Lateranensi descripta, in libro Epigramatum antiquorum referuntur, intelligitur. Erit iam finis huius loci, si admonuero minores magistratus, & priuatos, quoties opus esset consules, aut aliquem eorum, quos enumeravi, adire solitos, & ab eo cognitionem senatus petere, ut Q. Fabium ædilem curulem apud Liuium libro octauo, & Mucium apud Dionysium libro quinto. Hæc de magistratibus, qui ius cogendi senatum haberent, hætenus.

Nunc uideamus quæ fuerit conuocandi ratio. Cōuocabatur senatus, aut edicto a consulibus, uel aliquo alio magistratu proposito, aut præconis uoce. Nam proponebatur nonnunquam edictum multos ante dies, cum de re grauiori deliberandum esset, & quæ frequentem senatum desideraret. Per præconem uero, cum aliquid incidisset de quo propere, & sine mora consulendi essent patres, neque operæ uideretur id in aliud tempus differre negotium. Hunc morem describit Liuius; Postquam, ait, audita uox in foro est præconis, patres in curiam ad x uiros uocantis, uelut noua res, mirabundam plebem conuertit. Sic & Appianus libro primo: Optimus armatos in Capitolio prima luce collocat, senatum per præcones

nes conuocat. Illius uero meminit consuetudinis Cicero in sexta ad D. Brutum epistola: Cū Tribuni pl. edixissent, senatus adesset ad xiiii. K. Ian. haberentq; in animo de præsidio consulum des. referre: quanquam statueram in senatum ante K. Ian. non uenire, tamen cum eo die ipso edictum tuum propositum esset, nefas esse duxi ita haberi senatum, ut de tuis diuinis meritis fileretur. Cui loco similis est ille libri ix. epistolarum ad Atticum: Senatum K. uelle se frequentem adesse, etiam Formis proscribi iussit. Et tertiæ in Antonium Philippicæ: Cum tot edicta proposuisset Antonius, edixit, ut adesset senatus frequens ad iix. K. Dec. eo die ipso non affuit. At quo modo edixit? hæc sunt opinor uerba in extremo. Si quis non affuerit, hunc omnes existimare poterunt, & interitus mei, & perditissimorum consiliorum auctorem fuisse. Erat autem edicti formula quædam solemnibus quasi uerbis concepta, cuius illa est apud Liuium, Festum, & Gellium clausula: SENATORES, QUIBUSQ. IN SENATU SENTENTIAM DICERE LICET. At ab initio statim post magistratus annuos institutos, teste Liuius, citabantur hoc modo: QUI PATRES, QUIQ. CONSCRIPTI ESSENT. Bello uero Punico secundo, ita consules edixerunt, ut docet Liuius lib. xxxiii. quoties senatum uocassent, uti senatores, quibusq; in senatu sententiam dicere liceret, ad portam Capenam conuenirent. Alii uero, cum Hannibal tria millia passuum ab urbe castra admouisset, frequentem senatum continebant in foro, si quid in tam subitis rebus consulto opus esset, ut idem tradit lib. xxvi. Item, in apparatus Macedonici belli conuersa ciuitate, P. Cornelius consul edixit, qui senatores essent, quibusq; sententiam dicere liceret, quique minores magistratus essent, ne quis eorum longius ab urbe Roma abiret,

DE SENATV ROM.

ret, quam unde eo die redire posset, neue uno tempore quinque senatores ab urbe Roma abessent. Suggestit postremo Liuius simile quiddam an. DXXIV. Mancino & Serrano consulibus: Interim, ait, Marcio pratori mandatum, ut edicto senatores omnes ex tota Italia, nisi qui Reip. causa abessent Romam reuocaret, qui Romam adessent, ne quis ultra mille passuum ab urbe abesset. Ea uti senatus censuit facta sunt. Antiquitus uero cum in agris habitarent senatores, ad eos accersendos uiatores mittebantur. quod significat Cicero in Catone maiore, Plinius lib. XII. & Columella lib. I. Fuit & illa quondam ratio preclara, quam Valerius commemorat lib. II. Antea, inquit, senatus assiduam stationem eo loco peragebat, qui hodie quoque senaculum appellatur, nec expectabat ut edicto contraheretur, sed inde citatus protinus in curiam ueniebat: ambiguae laudis ciuem existimans, qui debitis Reip. officiis non sua sponte, sed iussus fungeretur. quia quidquid imperio cogitur, exigenti magis, quam prestanti acceptum refertur. Aetate porro Augusti signum conueniendi suffimento dari coeptum est. Dio lib. LIV. Praeter haec autem, quae de modo senatus cogendi diximus, M. Varro, ut apparet ex lib. XIV. Gellii, de pignore capiendo, deque multa dicenda senatori, qui cum in senatum uenire deberet, non adesset, disputauit. Cicero lib. III. ea de re hanc legem rogat: Senatori qui nec aderit aut causa, aut culpa esto. causam uocat excusationem iustam, & legitimam, ut aetatis, ut iudiciorum, ut funeris familiaris, ut morbi. Sexagenarii enim habent uacationem auctore Seneca illo, quem recitauimus, loco, & libro de breuitate uitae. Datur etiam excusationis uenia illis, qui iudiciis operam nauant, propterea Augustus cum certos dies, quibus senatus haberetur, constituisset, cauit, ne iis diebus

diebus ius dicere, uel aliud id genus publicum negotium, quod senatores impedire posset, quo minus in senatum uenirent, attingere fas esset. Haec Dio lib. LV. Et in S. C. illo in epistola Caecilii additum est, ut eos, qui in CCC. iudiciis essent, quando eos. de prouinciis referret, abducere liceret. Itidem & Sallustius in libro de Rep. ad Caesarem ait: His tepestatibus, alii iudiciis publicis, alii priuati suis atque amicorum negotiis implicati, haud sane Reip. consiliis adfuerunt. Illos, qui familiaris funeris procuratione impediti abessent, non potuisse multari dixi, quod in defensione C. Rabirii animaduertim, hanc causam etiam ad prolationem iudicii, satis grauem, & idoneam habitam. Morbi excusatione utitur Cicero in Philippicis: An ea res agebatur, ut etiam aegrotos deferri oporteret? Hannibal, credo, erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam causam etiam Appium illum & caecum & senem delatum esse, memoriae proditum est. de supplicationibus referebatur; quo in genere senatores deesse non solent: coguntur enim non pignoribus, sed eorum, quorum de honore agitur, gratia. quod idem fit cum de triumpho refertur. ita sine cura consules sunt: ut pene liberum sit senatori non adesse. qui cum mihi mos notus esset, cumque de uia languerem, & mihi metos displicerem: nisi, pro amicitia, qui hoc ei diceret. de quo fonte & illud manauit: Nec erit iustior P. C. in senatum non ueniendi morbi causa, quam mortis. Ex illo autem superiore loco intelligitur etiam, qua poena senatores, qui erant in culpa, afficerentur. Multa enim iis dicebatur, & antequam haec solueretur pignora capiebantur. Rem ita se habere paullo post in eadem oratione Cicero clarius significat: Quis unquam tanto damno senatorem coegit? aut quid est ultra pignus, aut multam? Et Liuius lib. III. Postquam citati non conueniebant,

dimissi circa domos apparitores simul ad pignora capiēda, sciscitandumq; num consulto detrectarēt. Vendi autem solita innuit Cicero in proœmio tertii de Oratore, cum ita Crassum facit loquentem: An tu, cum omnem auctoritatem uniuersi ordinis pro pignore putaris, eāq; in conspectu populi R. concideris, me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt cædēda, si Crassum uis coercere: hæc tibi est excidenda lingua, qua uel euulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit. Cædere antiquo uerbo dixit, pro eo quod est auctio ne distrahere. Namque cædere significabat consumere, ut est a Nonio in commentariis linguæ Latinæ uerissime traditum. Et homo eloquentissimus, ac senator constantissimus, lusit in uerbi ambiguitate, ut hoc ipso ostenderet se consulis furiosi amentiam & acerbiter contemnere, & pro nihilo ducere. Leuiculum autem est quod putauit Franciscus Connanus, uir ceteroqui iuris, antiquitatis, & litterarum peritissimus, pignora ablata consules concidere & frangere consueuisse. Indeque ait Antonium se disturbaturum ædes Ciceronis minari. Sed utrum talia tantæ ciuitatis instituta, & cogitata siccorum, an uero asotorum hominum cœpta, & temulentorum somnia iudicabimus? Eodem modo consules minores magistratus, pontifex maximus sacerdotes, & imperatores in castris legatos, & senatores coercerant. Quæris unde hoc præceptum hauserim? unde nisi ex historiæ fonte. Plutarchus in Catone: Narrat dixisse Munacium se, re comperta, neque ad cænas, & prandia uenisse, neque si ad consilium uocaretur paruisse, cūque minaretur se eum pignore (ita enim agi solet cum illis, qui non obtemperant magistratibus) coacturum, nihil istos terrores curasse. Liuius lib. xxvii: Priusquam in prouincias prætores irent, certamen inter P. Liciniū

pon-

pontificem maximum fuit & Q. Fabium Pictorem flaminem quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum & Postumium Albinum fuerat, eos. illum, cum C. Lutatio collega in Siciliā ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus pont. max. prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit, & in senatu, & ad populum magnis contentionibus certatum est: & imperia inhibita ultro citroq; & pignora capta, & multæ dictæ, & tribuni appellati, & prouocatum ad populum est, religio ad postremum uicit, & dicto audiens esse flamen pontifici iussus, & multæ ex iussu populi remissæ. Ceterum summam, quam penderent senatores, si Reip. consiliis nollent adesse, legibus credo fuisse præfinitam. Et enim Dio prodidit Augustum, cum unus omnia teneret, has multas ampliassæ. Multabantur uero non solum si abessent, uerum etiam si uenissent tardius, ut eidem placet libro LIV. Ac de modo cogendi senatus diximus.

Intelligendum autem est nisi legitimus esset coactus senatorum numerus, nullum S. C. fieri potuisse. Liuius lib. xxxix. Neque his contentus Aemilius consul fuit, sed postea per infrequentiam adiecit S. C. Ambraciam nō uideri uic captam esse. Et apud eundem lib. xxxix. Fuluius quærit quid ab eo quisquam possit æqui expectare, qui per infrequentiam furtim S. C. factum in ærarium derulerit. Item Dio xxxix. sic scribit: Cum non conueniret is numerus, quem ad S. C. faciendum leges præscribunt. Itaque, Sex. Pompeio teste, cum impedimento esse uult senator, numerum senatum ait consuli. Ac certum numerum ad S. C. faciendum necessarium fuisse, inter omnes constat, qui uero hic fuerit, uariæ sunt, & discrepantes uirorum doctorum opiniones. Me uero haud pœnitent eorum sententiæ, quibus de se-

L 2 natus

natus consilio, quem numerum conficere deberet, non eodem modo, sed pro magnitudine rerum, de quibus ageretur, definitum placet; & cum, ut disserui superiore libro, nō eadem semper Romæ senatorum esset summa, ratione & proportione totius ordinis numerum S. C. faciendis legitimū modo auctum, modo diminutum. Liuius lib. xxxix. narrat S. C. cautum, ne qua Bacchanalia Romæ, ne'ue in Italia essent, si quis tale sacrum solemne, & necessarium duceret, nec sine religione & piaculo se id omittere posse, apud prætorem urbanum profiteretur, prætor senatum consuleret, si ei permissum esset, cum in senatu centum non minus essent. De re igitur adeo graui centum senatorum consilium satis habuit ponderis illa ætate, qua trecenti in altissimum ordinem legebantur. Hoc enim S. C. factum est anno DLVII. Sp. Albino Q. Philippo cos. Anno autem post id a senatu decretum cxx. in M. Glabronis & C. Pisonis consulatu, tulit legem C. Cornelius tribunus pl. ne quis in senatu legibus solueretur, nisi cc. affuissent. A paucioribus tamen alia S. C. facta, præter id, quod nominatim in lege scriptum erat de iis, qui legibus soluerentur, Cicero etiam in Epistolis ad Q. Fratrem patrem ostendit: Sane, inquit, frequentes fuimus in senatu, omnino ad ducentos. Vnde & aliud argumentum urget pro me, si Lentulo & Metello cos. pauciores quam ducenti sufficiebant, multo magis ante legem Corneliam, & post eam latam quinque circiter annis, antequam Pifone, & Messala cos. tot in summum gradum ciuitatis essent cooptati. Ac quæcunque hæc fuerit lex, eam sæpe uiolatam ab optimatum factionibus ex Asconii in Cornelianam commentario clarum & perspicuum est. Proptereaque hanc nobilium hominum licentiam numero senatus multiplicato reprimendam

mendam esse Cæsari suadet Sallustius, in libro de Rep. ordinanda. Si quis uero antiquorum temporum memoriam recordari uelit, C. Cæsarem, in illa senatorum multitudine, numerum senatusconsultis faciendis maiorem intulisse non negabit. Quod si quibusdam hominibus, qui sibi nimium acuti uidentur in mentem uenisset, non adeo temere, Dionem mendacii accusassent, cum lib. LIV. in hanc ferme sententiam scribit: Videns Augustus senatum non semper frequentem conuenire decreuit, ut S. C. etiam a paucioribus quam quadringentis fierent. Namque prius usque eo rata non erant, quoad is numerus effectus esset. Non enim hæc uerba, ut illi inepte censent, referenda sunt, ad illud sub libertate populi R. & gubernatione magistratum, sed ad hoc sub dominatione Cæsaris positum tempus. Ab eodem historico proditum est Augustum, cum C. Mario, & C. Asinio cos. denuo ea, quæ uitiis, & uiolentia superiorum temporum inuecta erant mutaret, & legibus uniuersam alligaret senatus disciplinam, numerum S. C. faciendis alium, atque alium, ut res, de quibus senatus consultabat, diuersæ erant, constituisset.

Nunc de loco senatus habendi ordiri pergam. Ac primum scire omnes uelim, solum Festum senaculum curiam appellare, Liuius autem lib. XLV. & Varro. lib. IV. itemque Valerius lib. II. senaculum dicunt fuisse, loco quendam ante curiam, in quo senatus, aut seniores consisterent, dictum ut *νεγοσιον* apud Græcos. Ita uero more maiorum comparatum erat, ne S. C. nisi loco legitimo factum, iustum haberetur. cuius rei multos habemus præceptores, sed neminem aut doctrina præstantiorem, aut auctoritate grauiorem Varrone, qui hoc lib. IV. Epistolicarum quæstionum, ut memorat Gellius, prodidit. Si quis autem in altiorememoriam diligenter

ligenter aciem quasi mentis intendat, primum statuet, nullum priuatum locum senatui habendo fuisse legitimum, deinde non omnes publicos, sed templa tantum. Quorum unum Zonaras & si non aperte dicit significatione tamen quadam ostendit. Quoniam Vulfiniesium legatos clam missos Romam ægre impetrasse narrat, ut in ædibus priuatis, ne eorum legatio euulgaretur, senatus conueniret. Alterum M. Varro lib. i v. ad Oppianum perspicue demonstrat. In eam uero intuenti rem doctissimo uiro multa occurrebant, inde factum esse, ut in curia Hostilia, inde ut in Pompeia, & post in Iulia templa constituerentur, cum ante profana ea loca fuissent. Idem etiam affirmat Cicero, quando in defensione Milonis, curiam templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici appellat. Et Lampridius haudquaquam spernendus rerum scriptor, in libro de uita Seueri, quando ait senatum frequentem in curiam, hoc est, in ædem Cõcordiæ templum inauguratum conuenisse. credo autem disputationis illius epistoliciæ Varronis sententias persecutum esse Seruium Honoratum in explicatione lib. vii. Aeneidos. Nec enim apis similior est api, quam id quod in septimum Vergilii librum adnotauit, doctrinæ illi Varronis, paullo ante a nobis ex Gellii lib. x i v. alata. Augusta, inquit, moenia uocat augurio consecrata. Hinc non multo post: Tectum augustum ingens. Et nisi in augusto loco senatus consilium habere non poterat. Subiicit deinceps Gellius Varronem scriptum reliquisse non omnes ædes sacras templa esse, ac ne ædem quidem Vestæ templum uideri. Quod idem Seruius non solum tradit, sed aliud etiam præceptum ex Varrone prætermisum a Gellio profert, atrium Vestæ ab æde non ita procul remotum templum fuisse, & senatus consilium eo loco habitum. Ac potissimum quidem habebatur

batur senatus in deorum immortalium templis, ut ueneratione quoque loci senatores a prauis cogitationibus abducerentur. Sic enim Tullius pro domo: Gensor, inquit, penes quem maiores nostri (id quod tu sustulisti) iudicium senatus de dignitate esse uoluerunt, Concordiæ signum uolebat in curia, curiamque ei deæ dedicare. Præclara uoluntas, atque omni laude digna. Præscribere enim se arbitrabatur, ut sine studiis dissensionis sententiæ dicerentur, si sedem ipsam, ac templum publici consilii religione Concordiæ deuinxisset. Quare maxime illæ celebrantur annalium monumentis propter senatus consilia ædes; Iouis Statoris, Iouis in Capitolio, Iouis Mariana, Concordiæ, Fidei, Telluris, Vulcani, Virtutis, Apollinis, & Bellonæ. Illud tamen addo, si quis templi uim definiendo explicans, genus eius uniuersum ædem alicuius Dei esse diceret, næ ille in Latinorum consuetudine obseruanda haud plurimus fuisse uideretur. Iam id patet ex eo, quod de atrio Vestæ diximus. Et hoc amplius quod campus etiam modo sit per augures constitutus templum est. Propterea bello Hannibalis Flaccus castra inter portam Esquilinam Collinamque; cum posuisset, consules eo, ut inquit Liuius, senatusque conuenerunt, & ibi de Rep. consularunt. Idem intelligere licet, ex illis Propertii nobilissimi, & doctissimi Elegiarum scriptoris de antiqua Roma, & Romulo uersibus:

*Buccina cogebat priscos ad uerba Quirites
Centum illi in prato sæpe senatus erat.*

Præterea fuerunt quædam nullius dei religione obstricta templa, sed tanquam sedes ab uniuerso populo uni senatorio concessæ ordini; ut curia Calabra, curia Hostilia, & alia ad portam Capenam, item Pompeia, Iulia, Octauia. De quibus, quæ obseruauimus non alieudum uidetur ab instituti sermonis officio deinceps subtexere

texere. Curiam Calabram Romulus condidit, ad quam senatus mandato regis, & populus iussu pontificis, ut rationem dierum, sacrificiorum, ludorumque cognosceret, calabatur, hoc est, uocabatur. Auctor Seruius, homo non summa præditus doctrina, sed tamen non nihil scit. Curiam autem Hostiliam, ut nomen ipsum declarat, & Varro lib. 1 v. de lingua Latina, Liuiusque libro primo testantur, Tullus Hostilius exstruxit. Eius situm indicat Varro his uerbis: Ante hanc sunt rostra. Et Festus, cum narrat antiquissimam fuisse curiam illo loco ubi, Nicostrati ætate, (cuius libro de senatu habendo usus est, in componendis de uerborum prisorum significatione libris) ædes Concordiæ fuit, inter Capitolium, & forum. Ceterum & ante Cæsaris imperium cogitauit Cassius censor signo Concordiæ, quod a Q. Marcio in publico collocatum erat, translato in curiam, templum illud ei deæ dedicare, sed ex commentariis pontificum M. Aemilius pontifex pro collegio respondit, nisi eum nominatim populus R. præfecisset, atque eius iussu faceret, non uideri recte posse dedicari. Cum autem Milo interfecisset Clodium, corpus illius a plebe uanissimo, & leuissimo hominum genere in curiam perlatum, ibique rogo ex subfelliis constructo, cum ipsa curia, combustum omnes tradunt. Verum statim a Fausto Syllæ F. Dione teste, ex S. C. resecta est, & de secundi conditoris nomine aliam traxit appellationem. Nam & prius, inquit, Sylla pater curiam eandem Hostiliam nouo ædificii genere exornauerat. Quo fit, ut ita Pisonem uerba facientem quinto de Finibus dialogo Cicero induxerit: Equidem curiam nostram, Hostiliam, dico, non hanc nouam, quæ mihi minor esse uidetur, postea quam est maior, solebam intuens Scipionem, Catonem, Lælium, nostrum uero imprimis

mis auum cogitare. Rursum in tertia, ut opinor, aut quarta Cæsaris dictatura ædem hanc demolitum esse Lepidum Dio refert, uerbo quidem propterea, quod Felicitati fanum in ea area inædificandum uisum esset, re autem, ut ne, & hoc monumentum Syllani nominis extaret; tum ut altera, quam exstruxisset Cæsar, senatorii ordinis sedes, curia Iulia uocaretur. Deinde uero Hirtio & Panfa cos. multorum, & metuendorum prodigiorum nunciis perculsa urbe, S. C. factum fertur de antiqua illa reficienda. Ad portam autem Capenam aliam fuisse curiam dixi, haud infirmo testimonio Festi, & Liuii libro xxiii. nixus. Verum Pompeiæ multo crebrior in rebus populi R. gestis fit mentio, eiusque origo, & situs certis litterarum notis ita sunt expressa, ut de iis nihil sit, cur magnopere laboremus. Nam Plutarchus eam a Pompeio dedicatam, & ornamenti causa theatro adiectam, in Cæsare, & Bruto, scribit. Quo fundamento iactato & si iam satis patet curiam Pompeiam fuisse extra pomerium, tamen instituti tuendi causa Dionis etiam testimonium proferam. Hic lib. xl. Ad theatrum, inquit, extra pomerium senatus habitus est. Atque hoc quidem in templo senatum ludorum diebus haberi solitum Appianus lib. ii. docet. curia autem Iulia, quæ erat prope comitium, in locum Hostiliæ successit. Quam ut Cæsar cõstrueret senatus decreuerat, sed a iuribus demum condita est, & post ab Augusto, qui sibi unus imperium Cæsaris uedicauerat, dedicata. Dio lib. xlvii. & li. Restat Octauia extra pomerium, ut testatur idem lib. lv. sita. Itaque cum acrius aliquanto, & attentius hanc rem considerarem, in ea mente, & cogitatione uersabar, curiam hanc in locum Pompeiæ, quæ post cædem Cæsaris est obstructa, Augustum consecrassè. Reliqua post commodius cognoscentur. Hæc uero de se

natus loco in præsentia generatim dixisse satis sit.

De tempore autem quo senatus aut conuocaretur, aut haberetur, illud constat apud me nõ ut certum diem sacrificii, sic huius supremi consilii expectari, sed, quocumque res postulet, subito cogi solitum. Præcipiunt quidam lege fuisse cautum, ne diebus comitibus haberetur. A quibus ego dissentire nec debeo, nec, cum suam coniecturam grauissimis, locupletissimorum auctorum, testimoniis confirmet, possum. Producent autem Ciceronem, qui ad Q. Fratrem scribit secutos esse comitiales dies, per quos senatus haberi non poterat. Citant etiam Cælium, quando ait in S. C. illo, cuius iam aliquoties mentionem fecimus, additum, ut de provinciis consularibus per dies comitiales consules senatum haberent. Adiungo his & ipse, Cæsarem commentario primo de bellis ciuilibus, ita narrantem: Qua ex die consulatum iniit Lentulus, biduo excepto comitali, de imperio Cæsaris, & de amplissimis uiris tribunis pl. grauissime in senatu, accerbissimeque decernitur. Et M. Ciceronem infra scribentem ad Quintum hoc modo: Comitibus diebus, qui sequuntur Quirinalia, Appius interpretatur non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum. Sed quos hi auctores comitiales dies nominent quæro? Respondent eos, ut Liuius, Macrobiusque docent, quibus cum populo agere licuit, quique in Fastis dierum ex uetusto marmore descriptis littera C. notantur. Ego cum liberæ esse debeant omnium in re litteraria sententiæ, uerecunde tamen, mihi id non placere dico. Et ut non placeat adducit me senatoriæ consuetudinis diligens in ueterum libris obseruatio. Notauit in Ciceronis orationibus in Antonium dies, quibus est senatus habitus, XIII. K. Oct. IV, & VIII. K. Dec. XIII. k. Ian, & I. in Catilinam XII. k. Nouem. tum

tum in litteris ad Lentulum Ciceronis XVI. k. Feb. & in Cæli ad Ciceronem XI. k. Sext. et apud Cæsarem VII. Id. Ian. & alios sexcentos, qui littera C. in antiquo more signantur. Deinde moueor dierum, quibus magistratus cum populo agendi potestatem habebant, multitudine. In illo enim lapide numero ad ducentos. Quemadmodum homines doctissimi id accepturi sunt horreo. Sed humanum est labi. Itaque profiteor me existimare comitiales dies a Cicerone illis locis, & a Cælio, Cæsareque appellari, non quibus comitia haberi possent, sed quibus haberentur. Ita definit Festus dies comitiales, cum in comitio conueniebant. Ergo, uerbi gratia, si indicta essent comitia ad III. Non. Mar. quo die legem ferre, aut magistratus creare licuit, non potuit ad eam diem ut senatus adesset consul edicere, ne senatores uel a petitione, uel a suffragiis auocarentur. Ferebant enim suffragia etiam tributis comitiis. De quo non est cur magnopere dubitetur, cum id Varro lib. II. de re Rustica doceat: Comitibus, ait, adiliis cum, sole caldo, ego, & Q. Axius senator tribulis, suffragium tulissemus. Verum si non essent comitia, die illo, quo haberi poterant, nihil uetabat, quo minus ciues amplissimi senatorio munere fungerentur. Itaque legimus, & notauimus, si res incidisset grauior, quæ senatus desideraret cognitionem, comitia ex S. C. sæpe dilata. Cicero pro Murena: His rebus auditis, memin istis fieri S. C. referente me, ne postero die comitia haberentur, ut de his rebus in senatu agere possemus. Neque hoc tam comitibus diebus, quam comitiis ipsis tributum, multa sunt quæ declarent, in antiquorum libris, exempla. Eodem enim die statim post comitia uocatos sæpe in curiam patres uidemus. Nam ita narrat lib. XXXIX. Liuius: Senatus deinde concilio plebis dimisso haberi est

M 2 coeptus.

coeptus. Et XLIIIX: Consul dimissis comitiis senatum uocauit. censuerunt frequentes ad populum cum Flacco agendum. Omitto Ciceronem lib. II. ad Q. Fratrem, prætereo Dionem lib. XXXVII. & alios. Considerandum uero est, utrum illi, quos recitauimus loci possint hanc admittere interpretationem. Et primum de illis uerbis ex epistola Non occupatione, lib. II. ad Q. Fratrem non ambigo. Nam & si comitia habita, aut concilium aliquod plebis statim post XVI. k. Feb. quo illa acta esse in senatu Cicero, de rege Alexandrino ad Lentulum scribens, narrat, nullibi reperio: tamen ne id credam, nihil omnino intercedit. Vt uero in Cœlii epistolis legimus, senatus decreuit Reip. tempora flagitare, ut ex K. Mar. posthabitis aliis omnibus rebus, de prouinciis consularibus referretur. Sed cum lex esset, ut diebus comitialibus, si agere uellent magistratus cum populo, supersederetur a publico consilio, ne hoc modo mora ab aliquo afferretur, quo minus de prouinciis consularibus patres consuli possent, adiectum est in S. C. extra ordinem comitialibus diebus senatus potius & publici consilii, quam comitorum rationem oportere haberi. Diebus porro duobus, quorum meminit Cæsar, cum populo actum nemo negabit, cum sic reperitur in eodem libro scriptum: Completur urbs ad ius comitorum. Vltimus, & difficillimus est locus in lib. epistolarum II. ad Q. Fratrem. caussa autem difficultatis hæc est, quod sententiam legis Pupiae, & tempus adhuc inuenire non potui. Explicatur ita a nonnullis: Tulit . . . Pupius . . . ne senatus a XVI. k. Feb. ad usque k. Feb. haberetur, ne nisi perfectis, aut reiectis legationibus aliis de rebus senatus haberetur. Verum hoc de legationibus non lege Pupia, sed Gabinia sanctum fuit, ut intelligitur ex uerbis Ciceronis: Comitialibus diebus, qui

qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur, non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum. Hæc de lege Pupia. Sequitur de Gabinia. Et, quod, inquit, Gabinia sanctum sit, etiam cogi usque ad k. Mar. legatis senatum quotidie dari. Et quanquam ad Lentulum non nominat legem Gabiniam distincte tamen dixit: Senatus haberi ante k. Feb. per legem Pupiam, id quod scis non potest. Neque mense Feb. toto, nisi perfectis, aut reiectis legationibus. Per legem Gabiniam scilicet. Cum uero, ut superioribus commemoratum a nobis est, dixerit, Appium interpretari se non facturum contra legem Pupiam, si diebus comitialibus, qui sequuntur Quirinalia senatum haberet, manifestum est decipi eos, qui de extremo tantum Ianuario mense Pupium sanxisse credunt. Quirinalia enim sacra, Sex. Pompeio, & marmore antiquo testibus, Februario mense, non Ianuario fiebant. Crederem lege hac cautum fuisse, ut diebus comitialibus ratio haberetur comitorum potius, quam patrum consilii, ac maxime si aliquibus magistratibus ciuitas careret. Nam scribit Q. Fratri Appium, consulem ex interregno creatum, detrudere comitia prætoria in mensem Martium conari. At Philippo, & Marcellino cos. quo anno illa ad Lentulum epistola est missa, comitia turbulenta Clodii ædilis mense Ianuario fuisse constat. Sciuit autem post ædiles Lentulus, & quæstores, & alios non paucos magistratus minores, more institutoque ueterum, creari debere. Exposui de re obscurissima opinionem meam. Quanquam hic mihi ualde, ut aiunt, aqua hæret. Itaque non ero pertinax, & si quid probabilius audiero, non grauate in aliorum sententiam pedibus ibo. Sed certe aut ita sentiendum, aut factis dierum marmoreis, quod licet mallim, tamen hætenus, ueneratione, qua omnem prosequor antiquitatem adductus, eloqui non sum ausus,

tus, fides est abroganda. Quæritur secundo loco atris, & religiosis diebus utrum consulerentur patres. Negat Dio, ut quidam aiunt, lib. XLV. his uerbis: A. Hirrio C. Pansa cos. K. Ian. senatu conuocato per dies perpetuos tres deliberatum est. Nam eo, quod impendebat, bello, prodigijsq; plurimis, & admirabilibus perterriti, ne religiosis quidem diebus, de iis rebus, quæ ad salutem & incolumitatem pertinerent, consilia intermittebant. Diem uero religiosam uerbo Græco *ἁγία* uocat, quo nomine & Plutarchus in Camillo utitur, cum narrat de xv. die K. Sext. quo ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum est. Quæ religio non solum erat xv. K. Sext. uerum postridie & Idus, & Nonas, & Kalendas omnes. Iam igitur nescio an id uerum esse possit. Cicero lib. I. ad Atticum: Perfectum a nobis est, ut frequentissimo senatu, & libentissimo uterentur, multaq; a me de ordinum dignitate, & concordia dicta sunt K. Dec. & postridie. Et lib. IV. cum scripsisset senatum K. Oct. fuisse frequentem paucis interiectis adiicit hæc: Postridie S. C. factum est, quod ad te nisi. Quinto demum fratri nunciat lib. II. quod Idibus Maii, & postridie fuerat dictum, de agro Campano in senatu actum iri, non esse actum. Possem & alia multa proferre testimonia; uerum aut hoc testimoniorum satis est, ut ille dicere solitus erat, aut ego quid satis sit omnino ignoro. Festi uero dies licet senatui habendo essent legitimi, tamen non ita sæpe iis supremum consilium in initum Cicero lib. II. ad Q. Fratrem significat. Nam in prima eius libri epistola ait: senatus fuit frequentior, quam putabamus esse posse mense Decembri, sub dies festos. Idus uero, Nonas, Kalendas solemnes senatus dies fuisse puto, quod sæpe in annalibus nominentur; maxime autem insignes K. Ian. & antea Id. Mar. atque alios quosuis, quibus consules,

sules, ex instituto maiorum inibant. Itaque Liuius lib. XXVI. refert M. Marcellum, cum Id. Mar. consulatum inisset, senatum eo die moris tantum causa habuisse, profectum nihil se absente collega, neque de Rep. neque de prouincijs acturum. Et Ouidius lib. IV. de Ponto, nobilem illam K. Ian. pompam pulcherrimis describens uersibus, canit:

*Curia te excipiet, patresq; ex more uocati
Intendent aures ad tua uerba suas.*

Ceterum non uidetur antiqua illa senatus distinctio, quã multis placere uideo, ut alius legitimus esset, alius indictus. Primus enim Augustus instituit, Dione teste lib. LV. cum antea nihil esset hac de re sancitum, certos singulis mensibus senatus habendi dies, quibus necessario senatores, quibusq; ius erat sententiæ, in senatum uenirent. De quo Augusti decreto Suetonius: Sanxit ne plus quam bis in mense legitimus senatus cogeretur, scilicet K. & Id. ne uel Septembri, Octobri uel mense ullos adesse alios necesse esset, quã sorte ductos, per quorum numerum decreta confici possent, sibiq; instituit consilia sortiri Semestria, cum quibus de negotijs ad frequentem senatum referendis ante tractaret. Quo loco legitimum senatum admoneo opponi non indicto, sed Octobris, Septembrisq; mensis senatui, & Semestri senatulo. Hæc enim consilia noua erant, nullis legibus, nullo exemplo maiorum introducta. Ad tempus quoque spectat, quanquam sæpe ad solis occasum senatus retine retur, post horam tamen decimam nihil noui referri potuisse. Docet hoc Seneca cap. XIV. lib. I. de Tranquillitate uitæ. Maiores, inquit, nostri nouam relationem post horam decimam fieri uetabant. Et quod Varro præcepit S. C. ante exortum, aut post occasum solis factum ratum non fuisse, opus etiam censorium fecisse existimatos,

DE SENATV ROM.

ros, per quos eo tempore S. C. factum esset. Postremo scribit Suetonius, & Dio, interfecto Cæsare Id. Mar. solemnem senatus diem, parricidium a III uiris nominatas, ac ne unquam senatus eo die haberetur decretum.

Iam uero ritus, & solemnia curiæ describenda, ac depingenda nobis sunt. Primum omnium magistratus, qui senatum habiturus esset, immolabat hostiam, auspicabaturq; teste Varrone. Quod est etiam ab Appiano lib. II. in hanc ferme sententiam scriptum: Est autem mos, inquit, magistratibus in curiam ingressuris prius uti haruspicina, ac rursus in Cæsaris uictima cor, uel, ut alii dicunt, caput extorum non est inuentum. Vltimis temporibus, cum in Rem. inuasisset, Octavianus decreuit, ut & senatores ture, ac mero supplicarent illi Deo, in cuius templo senatus habebatur. Est id apud Dionem lib. LIV. Posthæc Augustus, in aliud quinquennium præfectus morum factus, sanxit, ut senatores, quoties in curiam conuenire, aut ad se accedere uellent, suffimentum adolerent; eo & religionis studium inculcatur, & signum conueniendi facilius dabatur. Et apud Suetonium in uita Augusti: Quo autem lecti probatiq; & religiosius, & minori molestia senatorio munere fungerentur, sanxit, ut priusquam consideret quisquam ture, ac mero supplicaret, apud aram eius Dei, in cuius templo coiretur. Nec prætermittam C. Marium, in secundo consulatu, primum triumphali ueste in senatum uenisse. Non enim uisum est hoc indignum Liuii homini summo, quod historiarum monumentis proderet. Et si Dio, alios secutus auctores, coactum eum deponere ornamenta triumphali, & togatum consilium patrum conuocasse lib. XLIX. dicit. Cicero autem in Gratiarum actione pro Marcello confessum appellat senatum. Et in epistolis ad Ap. Pulchrum longum subsellium. Propterea quod

quod iudicum subsellia breuiora essent. Consules uero in senatu sellis curulibus sedebant, quem Cicero morem aperte expressit in ea, quam Non. Dec. in senatu contra Catilinam habuit: Non denique, inquit, hæc sedes honoris sella curulis, unquam uacua mortis periculo, atque insidiis fuit. Cæsari etiam uictori inter maxima ornamenta tributum legimus, apud Dionem, ut in senatu propter consules, & ipse sella curuli sederet. Eundemq; locum honoris & Augustus tenuit. Atque hæc, & si ad intelligendos libros Latinorum non inutilia sunt, tamen fortasse prudentibus hominibus possunt leuiora uideri. Quare nõ immorabimur in iis diutius, & iam antiquam ad senatum referendi consuetudinem inuestigare ordiemur. Consulebant igitur patres non solum ii, qui habebant senatum, uerum & alii magistratus. Quod quoniam pauci sciunt, nemo certe docuit, pluribus argumentis demonstrandum puto. Primum Cicero quandam in senatu orationem orsus est hoc modo: Paruis de rebus, sed fortasse necessariis consulimur P. C. de Ap. pia uia, & de Moneta consul, de Lupercis tribunus pl. refert. Deinde in epistolis, cum Lentulo scripsisset, quæ quis patrum ex relatione eos. censeret, Volcatium quoque nunciat referente Lupo tribuno pl. Pompeium, ut Ptolemæum reducat decernere. Tū in Sextiana L. Mūmii tribunū pl. consule Gabinio nolente, tempore suo grauissimo, ad senatum retulisse, cumque senatus frequens pro salute ipsius mutandam uestem cõsuisset, Gabinium exanimatum, euolasse ex senatu dicit. Postremo Plutarchus ita narrat de Antonio tribuno pl. Cum Cæsaris litteras recitari in senatu Pompeiani non sinerent, ipse (nam magistratus iure poterat) eas recitauit. Quanquam enim litteras priuatim missas, si id ad Reip. commodum pertineret, priuatis licuit in senatu recita-

re; illas tamen, quæ publice mittebantur, nemo, nisi qui referendi potestatem habebat, potuit. Obtinuit ergo senatum habentibus consulibus, tribunis pl. concessum fuisse ad illorum relationem aliquid addere, & de eo, quod in rem uideretur patres consulere. Quid uero prætores? an refererent ad senatum? Dio lib. LV. præcise ante Augusti imperiū negat. At Litiū, & Cicero, quibus credidisse malis aiunt; sed tum solum quando maior potestas non uetabat. Liuius quidē lib. XLIX. refert S. C. cautum, ut si quis sacrum Bacchi necessariū sibi duceret, apud prætorem urbanum profiteretur, prætor senatum consulere, si ei permissum esset. Et libro XLII. Caius, inquit, Licinius prætor consuluit senatum, quem quærere ex rogatione uellent. Patres ipsum eum quærere iusserunt. Tum demum in prouinciā eos profecti sunt. Ciceronis autem hæc sunt uerba in oratione pro lege Manilia, quam suasisit prætor: De quo legando spero consules ad senatum relaturos, qui si dubitabunt, aut grauabuntur, ego me profiteor relaturum. Unde & in III. de Legibus iure sanxit: Cum populo patribusq; agendi ius esto prætori. Itidem, ut ibi sciscit, magistro equitum. censores uero Flaminius & Marcellus, teste Liuius, Campani ubi censerentur senatum consuluerunt, decretumq; uti Romæ censerentur. Qua de re & infra: Campani, cum eos, ex S. C. quod priore anno factum erat, censores Romæ censi coegissent, petierunt, ut sibi ciues Romanas uxores ducere liceret. At si quid alii magistratus inuitis consulibus referrent, uetare poterant? Fateor, & addo honorem hunc consulum præcipue fuisse. Sed non ex eo concluditur, prætores, & ceteros ius consulendi patres non habuisse. Nam & consulis relationi intercedit tribunus pl. Tacitus Annali I. Scaurus dixerat, spem esse ex eo non irritas fore
senatus

senatus preces, quod relationi consulum iure tribunicie potestatis non intercessisset: tamen consules potestatem referendi maximam habuisse nemo ignorat. Et quam ille, penes quem fasces erant, hoc iure collega superior erat, Dionysio lib. IX. auctore, uterque tamen eos refererebat. Exempla passim occurrunt in annaliū monumentis. Itaq; de re minime dubia plura non loquar. Refererent tamen ambo plerumque Liuius lib. XXVI: Consulum de prouinciis communis ratio fuit. Ita, & de tribunis, & aliis, quos enumerari magistratibus, obseruo, aliquando totius collegii unam fuisse relationem, aliquando uero simul aliquot, sæpe separatim suo quæque nomine retulisse. Augusto XI. cum Pisone consuli, quo tempore L. Sestium in suum locum subrogauit, referendi potestatem, etiam si consulatum non haberet, S. C. tributam Dio prodit. Inde honos is, ut & cogendi ius, ad alios imperatores permanuit. Nemo uero, ut in ueterum libris scriptum est, magistratus nisi stans in senatu uerba faciebat. Cicero lib. II. ad Q. Fratrem: Racilius surrexit, & de iudiciis referre coepit. Dionysius lib. V. Hæc cum legati dixissent, surrexit Brutus consul, & huiusmodi uerba locutus est. Lego apud Dionem, Augustum, cum ægrotaret quæstoris in senatu ministerio usum. eundemq; absentem de flagitiis filie libellum per quæstorē recitasse. Quod quasi honoris, & amplitudinis, non necessitatis, & pudoris causa factū, successores illius imitatos tum ex aliorum monumentis, tum ex Taciti XI. Annali colligo. In quo hæc sunt: Et oratio principis per quæstorem eius audita est. Duo etiam genera relationum Varro edit: Vnū, cum infinite de Republica alterum, quando singulis de rebus finite patres consulebantur. Sæpe uero aliquot magistratus priusquam sententia rogarentur referre ordine. quæque, si quid habe
N 2 rent,

ret, consueuisse, & si nemo tradit aperte, tamen ex Ciceronis VII. Philippica, epistolisq; ad Lentulum existimare licet. Sæpe item uno S. C. unaq; re perfecta, aliam relatam Seneca lib. de Tranquillitate uitæ innuit. Anno CDXXIII. Plautium cos. accepi hoc modo retulisse, hancq; fere relationis formulam esse. Quoniam auctores defectionis meritas poenas, & ab diis immortalibus, & a uobis habent P. C. quid placet de innoxia multitudine fieri? Equidem, & si meæ partes exquirendæ magis sententiæ, quam dicendæ sunt; tamen cum uideam Priuernates uicinos Samnitibus esse, unde nunc nobis incertissima pax est; quam minimum irarum inter nos, illosq; relinqui uelim. Postremo, qui ius referendi habebant, iis cum uellent relationem remittere concessum erat. De quo significat, ut opinor, legis de imperio Vespasiani, quæ in æs incisa, & perscripta adhuc Romæ extare dicitur, caput istud: VTI Q. EI SENATVM HABERE, RELATIONEM FACERE, REMITTERE LICEAT, ITA VTI LICUIT DIVO AVGVSTO.

Sequitur ut doceam, qui fuerit sententiarum rogarum modus. Si separatim consules retulissent, uel cum his tribuni quoque, aut alii quouis magistratus, credibile est non omnes, sed eum tantum consulem, qui cum fascibus erat, rogasse. hanc ego facio coniecturam ex his Liuii uerbis: Consules de pace Caudina retulerunt, & penes quem fasces erant, dic Sp. Postumi inquit. At si consules abessent, qui rogaret quæres? Mihi quoque hac de re dubitanti nullum, quo stari possit, iudicium in antiquorum libris occurrit. Sed si dicerem urbanum prætorem, prætoribusq; absentibus tribunum, quem uniuersum collegium delegisset, nescio an iudicarent, homines morum, disciplinæque Romanæ periti, non omnino ineptam hanc meam responsionem esse.

se. Memini tamen apud Ciceronem lib. II. ad Q. Fratrem me legisse, cum Lupus tribunus pl. causam agri Campani perorasset, & senatum se dixisset non morari, Racilius de iudiciis retulisse, & sententias rogasse. Atque antea quidem, ut docet Gellius ex lib. IV. Varro nis, de quæsitis per epistolam, in exquirendis sententiis consul incipiebat, ab eo quem principem in senatum censores legissent. tum autem, cum illa Varro ad Oppianum scriberet, nouum morem inductum ait, ut is primus rogaretur, quem rogare uellet, qui haberet senatum, dum is tamen ex gradu consulari esset. Etenim, ut supra dixi, Liuius consulares principes sententiarum fuisse refert. Itaque concedebatur hoc beneuolentiæ, & amori; tribuebatur sanguinis coniunctioni; pietati in parentes dabatur; hominum sapientissimorum amplitudini, & dignitati deferrebat. Inuenio in annalium monumentis iam ante multis annis tribunum militum consularé P. Licinium Caluum a patre suo orsum. quod principe senatus uiuo, qui facere potuerit non uideo, si statim soluta regia potestate illud, quod dicit Varro, institutum erat. Addit Suetonius, & Gellius obseruatū esse, ne cōsuli liceret modo hunc, modo illū ante alios rogare, sed ut, a K. Ian. ad comitia usque, eundē ordinem in cōsulendis patribus custodiret. Quod circa C. Cæsar consul, cum quatuor solos extra ordinem, in iisque principem Crassum, rogasset, & deinde Pompeium desponsa illi filia cœpisset, rationem eius rei in senatu reddidit Tirone Ciceronis liberto teste. Id ipsum Capito Ateius, in libro de officio senatorio, quem iniuria temporum amissimus, litteris prodiderat. Post comitia uero, consules des. primi in consulari gradu erant. Multa sunt huius consuetudinis expressa, & omni luce clariora signa. Quorum potissima referre non grauabor. Primum Cicerone,

cero, cuius quot intueor uerba, tot pulcherrimorum institutorum uestigia agnosco, quincta in Antonium ita dicit: Qui ordo in sententiis rogandis seruari solet, eundem tenebo in uiris fortissimis honorandis. a Bruto igitur consule des. more maiorum capiamus exordium. Deinde Sallustius in coniuratione Catilinæ huiuscemodi uerba facit: D. Iunius Silanus, primus sententiam rogatus, quod eo tempore consul des. erat. Causam istius instituti, ut a consulibus des. principum rogandi sumeretur, hanc reperi ex Appiano, lib. II. ut cautius, & circumspectius censerent, cum illis exequenda essent omnia, quæ senatus decreuisset. Ambos autem ante ceteros senatores dicere consueuisse sententiam, indicat Seneca in lepidissimo quodam libello, qui *ὑπολοδοκικὴ τῶσις* inscribitur, quando ait: Proximus interrogatur sententiam Diespiter, Nicepotæ F. & ipse des. consul. Cum igitur locus hic nihil habeat dubitationis, consules nouos antequam inirent primos rogatos, deinceps uter ex illis prior rogaretur merito ambigi potest. Sed mea quidem sententia facilis est deliberatio, & iam ab aliis plane explicata. Nam si quis in historiarum monumentis euoluendis paullo attentius uersetur, eum, qui prius renunciatus esset, priore quoque loco in senatu sententiã dixisse inueniet. Post consulares uero prætorii, post prætorios ædilicii, ac demum tribunicii, ac quæstorii censebant, ut gradus gradui semper præferretur. Sic enim Cicero in Verrem per ædilitatem se affectum antiquior rem sententiæ locum rationem habet. Et in libro XII. eiusdem ad Atticum ita est: Catonem primum sententiam putat de animaduersione dixisse; quam omnes ante dixerant, præter Cæsarem. et cum ipsius Cæsaris tam seuera fuerit, qui tum prætorio loco dixerit; consularium putat leniores fuisse. Ergo hic prætorii ante ædilitios

cios dicunt. Nam Cato post Cæsarem rogatur; quorum ille tribunus pl. ut inquit Velleius, hic prætor creatus in sequentem annum, auctore Dione, fuit. Quo cognito superuacaneum est in singulorum graduum iure demonstrando hære. Ac si prætor des. inter prætorios censebat, ut ex hoc loco patet, non dubito, & eum, & omnes designatos magistratus sui quemlibet gradus principatum tenuisse. Ceterum qui dicebantur pedarii senatores, ut supra memini, non rogabantur, sed tamen consulis permisso dicere poterant. Qua de re Gellius: Quia in postremis erant scripti, non rogabantur sententias. Et diligentissimus rerum Rom. scriptor Dionysius lib. VII. Vbi seniores dixerunt, ex iunioribus Coriolanus postulat, & impetrata dicendi potestate, aduersus plebem huiusmodi orationem habuit. Et infra lib. eodem: Solebant consulares, ac potissimum seniores, primi rogari. Iuniores uero aut non rogabantur, aut rogati non dicebant, sed discedebant in seniorum sententias. Quo spectauit Laberius poeta antiquissimus, cum, in Mimis, caput sine lingua pedariam sententiã nominauit. causam cur non dicerent reddit Dionysius: Quoniam, inquit, ueterum senatorum sententiis addere aliquid iuuenes, & rerum imperitos, aut detrahare uelle, impudentiã summã uideretur. Necessitate quidem pressis excusatio erat. Hinc ille agipes Lucilii uocem mittere coepit. Vtrum autem magistratus rogarentur nihil habeo quod sequar, etsi in eo quærendo non parum sane operæ, & studii posuerim. certum est illos habuisse ius sententiæ. Sed, cum priuatis omnibus præstarent, non existimo rationi consentaneum, eos posteriore loco rogatos. Itaque considerare oportet, an maiorum magistratuum referendi potius, quam censendi, partes fuerint; minorum uero partes admonendi, si quid per gratiam contra leges de rebus,

bus, quas illorum fidei populus credidisset, homines potentes in senatu molirentur. Itaque Cato quaestor semper in senatum uenit, non aliam ob causam, Plutarcho teste, quam, ut, si quid ex uectigalibus detraheretur, aut ex aëario erogaretur, impediret. Quanquam nihil afirmo. rem tantum noto, iudicium autem eius doctissimis uiris relinquo. Manifestum porro est ex Ciceronis ad Atticum epistola II. lib. IV. in senatu nullam pontificum, uel aliorum sacerdotum rationem habitam in rogandis sententiis, perinde ac si senatores solum essent. Intelligendum est etiã, & si hoc ordine senatores censerent, tamen cuilibet liberum fuisse petere a consule, ut interfari, aut praefari posset. Liuius lib. III. Proditum memoriae est, Potitum post relationem Ap. Claudii, priusquam sententiã rogarentur, postulando ut de Rep. liceret dicere, prohibentibus minaciter x uiris, proditurum se ad plebem denunciãntem, tumultum exciuisse. Ita igitur stante Rep. Confecto uero Africano bello decretum Dio tradit, ut Cæsar primus omnium sententiã suã exponeret. Et Augustus, Suetonio teste, de maioribus negotiis, nõ more pristino curiã, nec uetere cõsuetudine senatus, sed prout libuisset patres rogabat, ut perinde quisque animũ intenderet, ac si censendũ magis, quam assentiendum, esset. Imperatoribus aliis referentibus consules illi ficti, commenticiiq; principes sententiarum erant. Tacitus lib. III. Primus sententiã rogatus Aurelius Cotta consul. nam referente Cæsare magistratus eo etiam munere fungebantur.

His ita constitutis rationem, & formam sententiarum dicendarum inuestigemus. Senatores rogati, longis utebantur orationibus, quas aliquando ex scripto recitabant. Erat enim senatori ius, ut Capito testatum reliquit, apud Gellium, ut sententiã rogatus, diceret an-

te

te quidquid uellet alterius rei, & quoad uellet. Tacitus Annali XIII. De Bello, & pace, de uectigalibus, & legibus, quibusque aliis Resp. continetur, suadere, dissuadere uel patribus licebat, quoties dicendã sententiã ius accepissent, & quã uellent expromere, relationemq; in eo postulare. Scite hercules. Etenim egressus senator relationem & si rem suã fisset, qua uel sola niteretur salus ciuitatis, tamẽ de ea S. C. sine relatione noua, fieri non potuit. Vnde Liuius lib. XL. cum mentio facta esset de pace Carthaginensi, conclamatum ex omni parte curiã prodit, uti referret P. Aelius praetor. Itidem docet Tacitus, cuius locum infra scripsi; Magno assensu celebrata sententiã, non tamen S. C. perfici potuit, abnuentibus cõsulibus ea de re relatum. Vbi dixisset quoad uellet, rationemq; sui consilii explicasset, sententiã orationi fere epilogi uice paucis uerbis addebat. Exemplis librum infercire nolo, cum omnibus pateant orationes Ciceronis in senatu habitã, Sallustiiq; & aliorum historiã. Ut autem uno uerbo dicam, id quod relatum erat, aut suadebat, aut dissuadebat, aut, si post alios rogaretur, alteri uerbo assentiebatur, aut diuidi relationẽ postulabat. Explicandum hoc loco est, quid esset petere, ut relatio diuideretur. Sæpe, ut apparet ex Varronis apud Gellium testimonio, infinite de Rep. referebatur. Si igitur relatione illa generali res continerentur ita diuersã, ut non idem de omnibus statuendum senatoribus uideretur, postulabant, ut separatim de singulis consulerentur. Exemplum huius rei suppeditat nobis Liuiana historia: Camillus consul de Latinis omnibus populis ad senatum retulit. principes relationem illius laudabant, sed cum aliorum alia causa esset, ita expediri posse consilium dicebant, ut pro merito cuiusq; statueretur, si de singulis nominatim referretur populis.

O Atque

Atque sicut magistratus, ita & senatores dicebant stantes. Quare, cum historici faciunt aliquem in senatu suadentem, cum surrexisse aiunt. Gellius lib. VII. Sententia rogari coepta, tum M. Cato exurgit. Sic, cum a se disse senatorem narrant, significant eum finem fecisse dicendi. Sallustius in Coniuratione Catilinæ: Postquam Cato a se disit, consulares omnes, itemq; senatus magna pars sententiam eius laudat. Et quemadmodum stantes censere, sic assentiri sedentes Latini loquuntur. Cicero Metello: Nulla est a me unquam sententia dicta in fratrem tuum. quotiescunque aliquid est actum, sedens iis assenti, qui mihi lenissime sentire uisi sunt. Animaduerti autem aliquando sententias iuratos dixisse senatores; ut Lentulo & Pato cos. Patres, inquit Liuius, iurati (ita conuenerat) censuerunt, uti consules prouincias inter se compararent, sortirentur ue, uter Italianam, uter classem L. nauium haberet. Adde etiam illud; senatori, cum esset a consule rogatus, non dicere sententiam suam, aut non probare alterius haud licuisse. Quod indicant hæc eiusdem Liuii: Q. Fuluius postulauit a consule, ut palam in senatu diceret, permittere ne patribus ut de prouinciis decernerent, staturusq; eo esset, quod censuissent, an ad populum laturus. Cum Scipio respondisset, se quod e Repub. esset facturum, tum Fuluius, Non ego ignarus quid responsurus, facturus ue esses, quaesui: quippe cum præ te feras, tentare magis, quam consulere senatum: & ni prouinciam tibi, quam uolueris, extemplo decernamus, paratam rogationem habeas. Itaque a uobis tribuni pl. postulo, inquit, ut sententiam mihi ideo non dicenti, quod si in meam sententiam discedatur, non sit ratum habiturus consul, auxilio sitis. Inde altercatio orta, consul negabat æquum esse tribunos intercedere, quo minus
suo

suo quisque loco senator rogatus sententiam diceret. Hastenus Liuius. Nec prætermittendum puto, quod in lib. III. Ciceronis de Oratore notauit, asperitatem, & acrimoniam in dicendo Crassi, pignoribus a Philippo consule coerceri; & quod tradit Gellius, Catonem, præ fracte obsistentem relationi, & diem eximentem dicendo, a Cæsare consule in carcerem ductum. Ac de antiquo more sententiarum diximus.

Perrogatis omnibus sententias, uel si non adesset quisquam, qui aliud dicere uellet, cum tres, aut quatuor, ut semper accidere uidemus, controuersæ inuenirentur, oportuit in aliquam earum S. C. fieri. Fiebat uero in eam, quam plures laudassent. Nam Cornelius Nepos lib. v. exemplorum, auctore Gellio, & Liuius xxxvii. memoriæ, & litteris tradiderunt, multis placuisse, ut ii, qui de permutandis captiuis, post Cannensem cladem, iurati ab Hannibale missi redire nollent, datis custodibus ad eum reducerentur; sed eam sententiam numero plurium, quibus id non uideretur superatam. Diuersæ igitur sententiæ ordine pronunciabantur a magistratibus. cuius præcepti fundamentum, et sedem, non magni negotii est ostendere. Cæsar commentario primo de bello ciuili: Lentulus consul sententiam Calidii pronunciaturum se omnino negauit. Cicero Lentulo: Sententia prima Bibuli pronunciata est, ut tres legati regem reducerent; secunda Hortensii, ut tu sine exercitu reduceres; tertia Volcatii, ut Pompeius reduceret. In persequendis porro sententiis non tam qui primus suasisset, quam qui uerbis luculentioribus, & pluribus rem comprehendisset, consules spectare solitos notauit in Ciceronis xii. libro ad Atticum. Tribuebatur hoc quoque gratiæ, eodem lib. x. epistolarum teste. Pronunciatis differentibus opinionibus senatorum in singulas discedebatur,
O 2 tur,

tur, ut quam plures probarent cognosceretur. Neque uero auguror cum id dico, sed re clara, ac testatam affero. Primum hoc intelligitur ex iisdem litteris ad Lentulum. Deinde ex illis Hirtii uerbis: Sententiis dictis, discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Cæsaris inuidia quærebat, senatus frequens in alia omnia transit. Postremo ex his sextæ in Antonium Philippicæ: Itaque hæc sententia sic per triduum ualuit, ut quamquam discessio facta non esset, tamen, præter paucos, omnes mihi assensuri uiderentur. Mansisse hanc consuetudinem redactis omnibus in potestatem Cæsarium Lampridius in Seuero innuit: Nullam, ait, constitutionem sacrauit sine uiginti iurisperitis, & doctissimis, ac sapientibus uiris, iis denique disertissimis, non minus quinquaginta; ut non minus in consilio essent sententiæ, quam si S. C. conficeret; & id quidem ita ut iretur per sententias singulorum, ac scriberetur quid quisque dixisset. Neque me ualde angit, quod apud Dionysium nulla discessione facta Appius x uir Cornelii sententiam sibi obnoxiam uicisse pronunciauit. Nam, ut alia multa, quæ mos maiorum minus ferebat, ita & hoc nullo exemplo ueterum imminente bello periculoso, cupidissimus imperandi homo fecit, cum perrogatis sententiis denuo quidam senatores referri uellēt rem integram ad senatum; & tempus extrahendo, aut dominationem xuirorum infringere, aut hostium potius uim, quam tyrānorū impotētes animos, & superba imperia perpeti. Quæ quidem consuetudo, & ratio a sapientissimis hominibus introducta fuit, & excogitata, ut qui ante dixerāt, si post ab alio melius quidpiam cēseri animaduertissent, in eius sententiam possent pedibus ire. Ita in historia Sallustii Silanus consul des. cum primus suum exposuisset consilium, postea permotus oratione Cæsaris, pedibus

dibus in sententiam Ti. Neronis iturum se dixerat. Et XI. Philip. Q. Fufius pollicitus est, si quis eorū, qui post se rogati essent, grauiorem sententiā dixisset, in eam se iturum. Discedebatur ergo primum in eorum sententias, quæ de illo, quod consules retulissent, erant. Itaque cum Lupus tribunus pl. exemplo nouo contendere cœpisset, ante se oportere discessionem facere, quam consules, eius orationi uehemēter reclamatum Cicero scribit. Interdum autem, si sententia res contineret duas, quarum una placeret, altera displiceret, antequam inciperent pedibus ire, patrum aliquis postulabat diuidi sententiam, ut tradit Pedianus in commentario Milonianæ. Idem indicat & Seneca lib. Epistolarum III. cum ait: Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in Philosophia quoque existimo, cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum diuidere sententiā, & sequor. Dices exemplo opus esses? Non longe abiero. Nam est in ea, cuius iam sæpe mentionem feci, ad Lentulum epistola: Postulatum, inquit, est, ut Bibuli sententia diuideretur, quatenus de religione dicebat: ei rei quia iam obfisti non poterat Bibulo assensum est. de tribus legatis frequentes iuerunt in alia omnia. Permittendæ autem discessionis formula in commētariis linguæ Latinæ Festi talis extat: Qui hoc censetis huc transite, qui alia omnia in illam partem. Atque alia omnia dicebat consul, non qui non censetis, ominis uitandi causa. Præire uero solitum his uerbis magistratum Plinius iunior significat, Nam sic scribit lib. II. X. Non consul etiam ubi quisque remanere, quo transgredi debeat, non modo solemnibus uerbis, sed manu, gestuq; demonstrat? Neq; enim ambigo, hoc quod dicit Plinius, ex antiqua senatus disciplina tractum. Eodē autem modo de discendi ratione & Festus: Pedarius senator, inquit, appellaba-

pellabatur, quod nunquam diceret, sed cum discederetur transeundo tantum ad eum, cuius sententiam probabat, quid uideretur indicaret.

Sæpenumero autem nullis sententiis dictis, relatione facta statim fiebat discessio, quod Varro nominat S. C. per discessionem, illud autem per relationem. Atque ita duæ opiniones, quas putat Gellius discrepantes, una Varronis de duobus generibus S. C. altera Atei, uel potius Tuberonis, qui putat in omnibus. S. C. faciendis requiri discessionem, inter se conuenientes, & quasi geminæ reperiuntur. Faciebant autem S. C. per discessionem magistratus, uel ne quod simultatis onus senatoribus imponerent, ne ue quis metu, aut uerecundia compulsus, secus quam sentiret diceret, ut arbitratur Dio lib. XLII. uel celeritatis causa; ut Cicero narrat, Antonium allato nuncio de legione quarta effugere festinantem, de supplicatione S. C. per discessionem fecisse. Actum maxime discedebatur tantum, inquit Varro, quum res minime dubia esset. Nam quid necesse erat, uerbi gratia, de solemnibus religionibus, de qua K. Ian. uel prout qua ætate anni principium agebatur, consules priusquam rerum humanarum aliquid attingerent, more maiorum referebant, singulorum sententias perquirere? Itaque dictis solum causa ea de re S. C. fieri solita per discessionem facile crediderim.

Antea quam uero exeamus e curia, quibus rebus summa uoluntas senatus, quo minus S. C. fieret, impediretur exponamus. Horum ergo impedimentorum genera non pauca inuenio. Primum genus est intercessio. De qua legem hanc rogat lib. III. Cicero: Ni potestas par, maior ue prohibessit, S. C. perscripta seruantur. Quæ ex rogatione, non tam ad effigiem moderati ciuitatis status, quam ad historię fidem lata, patet, rationem impediendi

diendi edita uoce Veto, non ut alias quasdam senatorum quoque, sed magistratum solum fuisse; nec quorumuis magistratum, uerum maiorum tantum. Hoc uero nomine & tribunos pl. nunc comprehendo, quos & si minores uocent, maximam tamen potestatem habuerunt, & intercedendi ius summum. Ac ob eam causam, & ut sacrosancti essent, Dione auctore, Cæsares tribuniciam potestatem assumebant. Alterum inuenio, cum magistratus non uerabant, sed moram afferebant; ueluti cum Serranus noctem sibi ad deliberandum postulauit, quando de reuocando Cicerone ab exilio agebatur. Tertium genus est; cum, nullo magistratu intercedente, longa oratione senator tollit diem. Etenim quod post solis occasum senatus decernit irritum est. Quo in genere magnus fuit Cato. Quartum est, cum offertur religio magistratu se natum habenti, non satis eum auspiciis operam dedisse. Nam, si hoc collegium augurum comprobasset, differebatur res in posterum. Quintum impedimentum fuit, si senatus esset nullo edicto legitimo coactus. Sextum, cum loco non auspicato habebatur. Septimum, cum dies erat non senatorius. Neque uero subiiciendis auctoritatibus singulis generibus mihi, & aliis molestus esse uolui. Quod si qui nolint nobis sine pignore, ut dicitur, credere, Dionis historię librum LV. & Ciceronis III. de Legibus, orationem pro Sextio, atque epistolam Er- si ad Plancum, legant. Illis autem, quos Festus commemorat, modis, cum numera senatum dicebat; consuli senator; aut, cum postulabat, ut res quæ adferebantur diuiderentur; aut, ut singuli consulerentur, non tam senatus consilium tardabatur, quam magistratum artes eludebantur. Si quis autem S. C. intercessisset, aut moram attulisset, id quod patres decreuerant senatus auctoritas, ut docet Dio lib. LV. uocabatur. Vnde Seruius

lius Hala apud Liuium lib. iv. si quis intercedat senatus-consulto, auctoritate se fore contentum dixit. Cicero tamen nonnunquam senatusconsulti, & auctoritatis nomine pro eodem utitur. ut III. legum cum sic loquitur: Quo in genere seueritatem maiorum nostrorum senatus uetus auctoritas de Bacchanalibus, & consulū exercitu adhibito quæstio, animaduersioneque declarat. Nam Liuius S. C. mandatam hanc quæstionem Albino, Philippoq; cos. aperte narrat. At enim pro libidine magistratibus uoluntati senatus aduersari licitum erat? Minime uero. Nam referebatur statim de eorum intercessionem, esset a Rep. nec ne, atque cum non esse statuebatur, si intercessionem remittere nollent puniebantur. Cicero lib. II. ad Atticum, Cæsar lib. I. & alii.

Vbi S. C. esset factum iussu magistratus recitabatur. Dionysius lib. XI. Quibus dictis mandauit scribæ, ut recitaret S. C. Dimittebatur autem senatus in hæc uerba: P. C. nemo uos tenet. aut in hæc: Nihil uos moror P. C. Cicero lib. I. ad Q. Fratrem: Tum ille se negauit senatum tenere. Capitolinus in Antonino: Nunquam discessit e curia, nisi consul dixisset, nihil uos moramur P. C. At par potestas, aut maior potuit retinere senatum. Nam, & cum dixisset Lupus tribunus pl. se non tenere senatum, surrexit, ut narrat Cicero, Racilius collega eius, & de iudiciis retulit. Quod qua ratione factum esset non uideo, nisi Racilio retinere senatum pro potestate tribunicia, dimittente Lupo, licuisset. Dimisso senatu si S. C. factū, & perscriptum esset, recitabatur ad populum a magistratu, aut senatores concione impetrata uerba faciebant. In recitando autem S. C. fere nominis eius, in cuius sententiam itum erat, interponebatur honorifica commemoratio. Hinc ille noster lib. IV. ad Atticum. Factum est S. C. in meam sententiam,

tentiam, ut cum Pompeio ageretur, ut eam rem susciperet, lexq; ferretur. quo S. C. recitato, cum concio, more hoc insulso & nouo, plausum meo nomine recitando dedisset; habui concionem.

Hactenus senatoriam decernendi consuetudinem, quæ diu terris exterminata omnibus prope in tenebris iacuit, in lucem reuocare, & pristino splendori restituere conati sumus. Deinceps de senatusconsultis triplex mihi exoritur dubitatio. Nam & a quo scriberentur, quomodoque conciperentur; & a quibus magistratibus asseruarentur, & quo loco; tum quam uim haberent, quamque diu magistratus alligarent ambigo.

Dicamus autem primum de prima. Scribebant igitur S. C. scribæ, quem ordinem non adeo grauem, atque honestum fuisse Romæ alii ostenderunt. ut uero in ceteris monumentis publicis, sic & in S. C. tabulis mandandis uersatum hoc genus hominum Dionysius significat lib. XI. in quo scribarum, qui senatui apparebant, mentionem facit. Legi etiam, qui intelligerent Ciceronem scribæ alicuius posuisse nomen, cum in XI. epistolarum ad Atticum lib. ita ait: Tantum rogat ut S. C. corrigas. Hoc quidem fecisset etiam Ranio, si admonitus esset. At in magnis difficultatibus, & perturbationibus, si interesset Reip. ne senatus decretum euulgaretur, uel ut summa prudentia, & fide omnia litterarum notis ad posteri temporis memoriam consignarentur, senatores quique consuetudine scribendi, integritate, memoria, scientia præstantissimi scribarum officio, & munere fungebantur. Ita indicia coniurationis facinorosorum, & perditorum ciuium, cuius dux & auctor erat Catilina, non solum, ut est in oratione pro Sylla, perscribunt in senatu ex inferioribus gradibus tres sapientissimi, & altissimis mentibus præditi senatores, uerum etiam

tiam prætor populi R. Sic, ut dixi, S. C. quæ a nonnullis Tacita appellantur, scribi solita a senatoribus obseruauit. Qua de re Capitolinus in hanc sententiam: Hunc morem apud ueteres necessitates publicæ reppererunt, ut si forte aliqua uis ab hostibus immineret, quæ uel cogeret humilia capere consilia, uel aliqua constituere, quæ non prius oporteret dici, quam effici S. C. tacitum fieret, ita ut neque scribæ, neque serui publici senatus consilio interessent, uerum senatores omnia exciperent, ipsiq; scribarum officio fungerentur. Atque etiam cum huiusmodi S. C. fierent, non solum scribæ senatus consilio non apparebant, uerum etiam pedarii senatores in curiam non admittebantur. Quo factum est, ut quemadmodum legimus apud Valerium, consules obiurgarint Q. Fabium, quod P. Crasso, qui etsi ante triennio gesserat quæsturam, nondum tamen a censoribus in senatum lectus erat, narrauerit, quod secreto in senatu erat actum, de tertio bello Punico indicendo. At cetera S. C. adeo non occulta erant, ut omnes prope ciues senatusconsultorum libros domi suæ quisq; haberent, donec intercessit Augusti decretum, quo, Suetonio auctore, uetuit, ne senatus acta in posterum publicarentur. In S. C. autem scribendo tempus primum ponebant, & locum, in quo senatus decreuisset; deinde nomina eorum, qui scribendo affuissent, recitabant; tum relationem, cum nomine magistratus, paucis uerbis perstringebant; atque his omnibus ultimo loco senatusconsultum subiiciebant. Quod autem diximus de iis, qui scribendo affuissent, illud ita intelligendum est, solita adscribi nomina testium senatusconsulti faciendi. Qua ratione in libro constitutionum nostrarum, legibus a quolibet rege, senatu censente, & legatorum equestri ordinis collegio consciscente, perlatis, nomina eorum, qui præcipui,

cipui ei concilio interfuere, apposita uidemus. Si quis autem auctoritatis momenta desiderat, ita interpretatur genus hoc loquendi Lampridius, de Heliogabalo impurissimo, & foedissimo môstro loquens: Vbi primû, inquit, senatus diem habuit, matrem suam rogari iussit, quæ cum uenisset uocata, ad consulum subsellia scribendo affuit, id est, S. C. conficiendi testis. Horum uero testium nomina senatusconsulti auctoritates a Cælio, & Cicerone lib. III. de Oratore nominantur. Nec illud ignorari uelim, & si nō paucos senatores uideamus sæpe adfuisse, tamen quædam a duobus tantum senatusconsulta esse scripta. Id quod ex XIV. ni fallor, Iosephi antiquitatum Iudaicarum libro poterit reperiri. Exempla senatusconsultorum non pauca extant in ueterum monumentis; sed cum omnium eadem fuerit uelut solemnibus uerbis concepta formula, unum solum, quo iam sæpe usus sum, ut quærendi uitem molestiam, recitabo. Missum id S. C. est a Cælio M. Ciceroni. S. C. auctoritates. Prædie K. Oct. in æde Apollinis. scribendo affuerunt L. Domitius Cn. F. Ahenobarbus, Q. Cæcilius Q. F. Metellus Pius Scipio, L. Villius L. F. Pom. Annalis, C. Septimius T. F. Quirina, C. Lucceius C. F. Pup. Hirrus. C. Scribonius C. F. Pop. Curio, L. Ateius L. F. An. Capito, M. Oppius M. F. Terentina. Quod M. Marcellus cos. V. F. de prouinciis consularibus. D. E. R. I. C. uti L. Paullus, C. Marcellus cos. cum magistratum inissent, ad ex K. Mar. quæ in suo magistratu futura essent, de consularibus prouinciis ad senatum referrent, ne ue quid prius ex K. Mar. ne ue quid coniunctim de ea re referretur a consulibus: utique eius rei causa per dies comitiales senatum haberent, s. Q. C. facerent: & cum de ea re ad senatum referretur a consulibus, qui eorum in CCC. iudicibus essent, * abduce-

reliceret: si quid de ea re ad populum, plebem'ue lato opus esset, ut Ser. Sulpicius, M. Marcellus. cos. prætrib. pl. quibus eorum uideretur, ad populum, plebem ue ferrent; quod si non tulissent, uti quicumque deinceps essent, ad populum, plebem'ue ferrent. Ac illa nota celeritatis gratia adhibebantur, Q. V. F. C. hoc est, quod uerba fecit consul. Et hæ: Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. Quid de ea re fieri placeret, de ea re ita censuerunt. Item S. C. istius clausula, ut docet Probus, hac breui scriptura signabatur. S. Q. D. E. R. A. P. P. V. L. O. E. C. O. S. P. R. T. R. P. L. Q. E. V. A. P. P. V. F. Illa autem uerba, si eis uideatur, honoris causa addebantur in S. C. si quid mandabatur magistratibus, ut facerent, quod obseruauit Donatus in cōmentario in Adelphos Terentii. Pro Donato stant sexcenta apud Ciceronem, & alios exempla, quæ putidum esset colligere. Adhæc Valerius tradit ueteribus senatusconsultis T. litteram subscribi solitam, eamq; notam significasse tribunos pl. S. C. assensos esse. In auctoritatibus uero, perscripto senatus consensu, adiciebatur, qui S. C. intercessisset, Id animaduerti ex iis auctoritatibus, quæ Coelii epistolis interpositæ sunt.

Antiquitus autem S. C. (iam enim ad alteram dubitationem oratio mea delabitur) in Cereris fanum deferbantur ad ædiles. Liuius lib. III. Institutum est, a Valerio, & Horatio cos. ut S. C. in ædem Cereris ad ædiles pl. deferrentur, quæ ante arbitrio consulum supprimebantur, uitiabanturque. uerum Dio extrema pagina lib. LIV. munus hoc inter tribunos pl. & ædiles communicat, ab hisque, imperante Augusto, translatum ad quæstores ait. Penes quos mansit demum perpetuo ætate Cæsarium, quemadmodum ex Tacito colligo, senatusconsultorum custodiendorum cura. Ac iam pridem mutata
&

& illa prisca consuetudine deferendorum ad Cereris S. C. in intimo ærario reponerentur. Quod si quis rerum antiquarum imperitus arbitretur, Cereris fanum ærarium populi Rom. fuisse, cum ego, non tam coniecturis, quæ non semper sunt efficaces ad concipiendam antiquitatem, quam manifestissimis ueterum testimoniis, utens, hoc errore graui leuabo. Sed quid, alios quaerendo, frustra opus est consumere tempus, cum mihi subito in mentem uenerit Macrobius? Nullum enim esse puto, qui huic omnibus, quæ apud scriptores æquales illis temporibus legit, uere referendis fidem defuisse existimet. Quid igitur Macrobius scribit? Aedem, inquit, Saturni Romani ærarium esse uoluerunt; quod tempore, quo incoluit Italiam, fertur in eius finibus nullum esse furtum commissum. Probandum nunc est S. C. in ærario Romanos reponere solitos. Cicero quinta Philippica, cum in Antonium acerbissime inuehitur, id ei maxime crimini dat, quod S. C. tanquam facta ad ærarium detulisset. Item Liuius lib. XLIX. Fuluium consulem S. C. per infrequentiam factum in ærario repositum narrat. Et Iulius Maratus, apud Suetonium, auctor est, ante paucos quam Augustus nasceretur menses, prodigium Romæ factum publice, quo denunciabatur regem populi R. naturam parturire; senatum exterritum censuisse, ne quis illo natus anno educaretur; eos qui grauidas uxores haberent, quod ad se quisque spem traheret, curasse ne S. C. ad ærarium deferretur. Quibus etiam ex uerbis Suetonii efficitur, summi ordinis mandatum, & præceptum magistratus exequi nequiuisse, antequam esset ad ædem Saturni delatum.

Restat tertium dubitandi genus, quanta uis senatusconsultorum, quamque diuturna esset. Video in historia Liuii lib. IV. cum nollent cos. ex S. C. dictatorem di
cere

cere, tribunos pl. pro collegio pronunciaſſe, ſi aduerſus conſenſum ampliffimi ordinis ultra tenderent, in uincula ſe eos duci iuſſuros. Ita quod ſemel ſenatui uiſum eſſet probabile, eo ſtandum erat. neque a quoquam magiſtratu S. C. immutari potuit, ſed ab ipſo ſenatu inducebatur, quoties conuerſis rebus, ac commutata tempeſtate, uſus eum, quem laudaſſet curſum, euidenter arguebat. Cicero pro domo: Coeptum eſt referri de inducendo S. C. ab uniuerſo ſenatu reclamatum eſt. Idem Attico: Inducendi S. C. maturitas nondum eſt; quod neq; ſunt, qui querantur; & multi partim maleuolentia, partim opinione æquitatis delectantur. Cæſarum autem ætate, comitiſſimum iure, Tacito lib. 1. teſte, ad ſenatum translato a Tiberio, ſenatusconſulta perpetuarum, & æternarum legum uim habebant, ut ex Pomponio Iuriſconſulto conſtat. Verum ante iubendarum ius legum populo ui adæptum, uno tantum anno magiſtratus ea, quæ cenſuerat ſenatus, alligabant. Sic enim Dionyſius optimus antiquitatis auctor ſcriptum reliquit lib. IX. Cōſules negabant S. C. de diuiſione agrorum in ſuo magiſtratu factum, ſed in Caſſii, Virginiiq; neque ut leges ſenatus decreta æterna, ſed annua tantum eſſe dicebant. In prouinciis tamen ſenatusconſultis diutius obtemperatum ex ultima epiſtola lib. v. ad Atticum, & aliis multis locis colligo.

At ecce iam in manibus eſt de ſenatus poteſtate, & cognitione, perobſcura multisq; partibus impedita, quaſtio. Experiri tamen libet, utrum opera, & diligentia mea aliquid illi poſſit adferri lucis. Quod totius diſputationis de ſenatu, non ſolum difficillimum, uerum etiam grauiffimum caput, ingredienti mihi neceſſario repetendum uidetur; id quod ante nos a multis doctiſſimis uiris traditum, & demonſtratum eſt, non unam
per-

perpetuo, ſed uarias, ac multum inter ſe diuerſas Reip. Rom. formas extitiſſe. Vnde ſi eodem modo de ſenatus Rom. poteſtate ſtatuendum exiſtimem eſſe, quæ modo aucta, & ad ſummum faſtigium perducta; modo diminuta, & prope concifa erat, haud optime hercle de Rom. antiquitate mererer. Tum autem demum meo me perfunctum munere arbitrabor, cum inde a primo urbis ortu initio ſumpto, omnes mutationes, omniaq; ſenatus tempora renouaui, & quam potero, in hac annalium paucitate, & rerum ueterum obſcuritate, plauſiſſime, ac ueriſſime demonſtraui.

Romulus igitur auctor, & conditor Reip. illius maximæ, ac nobiliſſimæ, ſenatui hoc iuris, & honoris tribuit, quemadmodum Dionyſius lib. II. litteris prodidit, ut quibus de rebus ipſe, uel ceteri retuliſſent reges, de iis ſenatores cognoſcerent, & ſententias dicerent, ac quod uideretur pluribus id ratum eſſet. Hinc de Tarquinio Superbo Liuius: Hic enim regum primus traditum a prioribus morem, de omnibus ſenatum conſulendi, ſoluit: domeſticis conſiliis Remp. adminiſtrauit, bellum, pacem, foedera, ſocietates, per ſe ipſe, cum quibus uoluit, iniuſſu populi, ac ſenatus fecit. Ac & ſi populo legum iubendarum, magiſtratum creandorum, & belli, pacisq; decernendæ a Romulo permiſſa poteſtas eſſet, neceſſarium tamen fuit, ut populi iuſſum ſenatus iudicium, & auctoritas confirmaret. Quæ de re Dionyſius in hanc ſcripſit ſententiam: Ceterum plebi hæc tria conceſſit, magiſtratum conferendorum poteſtatem, legum iubendarum ius, & belli decernendi arbitrium, ſi quando de eo ſuſcipiendo rex cogitaret. Neque tamen de iis rebus iudicium populi ſatis per ſe ponderis habuit, niſi illud ſenatus auctoritas confirmaret. Eodem modo & Liuius: Decreuerunt, inquit, patres,

ut

ut cum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si patres auctores fierent. Liberata etiam Rep. regio dominatu prope idem erat status, eademque temperatio ciuitatis. Illa tria populus obtinebat; senatus cetera omnia suo consilio moderabatur; magistratus uero, quibus iurisdicatio, & hoc genus alia quaedam concessa erant, summa cura, & diligentia patrum exequabantur uoluntatem. Sed postquam patricii, ex quibus senatus constabat, in plebem saeuire coeperunt, Auentinum montem multitudo armata infedit, tribunos sibi creauit, qui, ob paucorum uitia, uniuerso ordine inuidia flagrante, turbulentis concionibus leuem plebem quouis incitabant; auctoritatem senatus oppugnabant; eamque diminuendo potentiam suam augebant. Exinde comitiis tributis institutis, legeque ut omnes Quirites plebiscitis tenerentur perlatam, summam licentiam tribunorum pl. nacta temeritas, procedente tempore non solum omne ius senatus fregit, ac debilitauit; sed demum etiam uniuersam Rep. euertit. Ab eo igitur tempore, quo senatus non omnia solus potuit, sed multa etiam per populum agebantur, illius cognitio diligentius, & accuratius nobis est consideranda.

Polybius historicus, qui Africani minoris doctor fuit, & perpetuus in militia comes, de disciplina, & temperatione illorum temporum Romanae ciuitatis disputans, haec senatui tribuit: Ait primum senatum aetarii totius dominum, & administratorem fuisse; quod & uectigalia omnia in eius potestate fuissent, & eiusdem arbitratu impensa omnes fierent; nec quaestores sine auctoritate senatus, praeter ea, quae consules iussissent, uel minimum, cum opus esset, in rem ullam sumptum facere possent. Grauissimae etiam illi impensa, quam censores in quinquennales lustri apparatus faciebant,

præ-

præfuisse; a senatuque auctoritatem illam, & facultatem censoribus concedi, & permitti solitam. Maleficia item, ac crimina per Italiam commissa, de quibus publicum iudicium constitui oportebat, ut prodicionis, coniurationis, ueneficii, caedis, atque insidiarum ad senatum relata, eiusque de his cognitionem fuisse. Quod si qua in Italia controuersia dirimenda, si publice, uel priuatim quispiam, uel ciuitas obiurganda, si cui auxilium ferendum erat, de his omnibus senatum statuisset. eodemque modo, si qua extra Italiam ad aliquos legatio erat mittenda, aut ad aliquid decidendum, aut ad foedus faciendum, aut ad cohortandum, aut ad imperandum, aut postremo ad res repetendas, & ad bellum indicendum, haec senatum curasse. praeterea quid de legatis exterarum gentium agendum, quid eis respondendum esset, decreuisset. Ad id autem, quod de aetario dixit, referendum & illud est de publicanis; quibus praefuisse senatum eodem libro narrat; senatumque diem proferendi, si quam calamitatem accepissent, eos releuandi, si quae difficultas, aut publica calamitas, quo minus soluendo essent obstitisset, locationemque prorsus inducendi ius, ac potestatem habuisse. Addit idem auctor non paruam rei militaris partem in arbitrio supremi consilii positam fuisse. Etenim frumentum, inquit, uestimenta, obsonia non nisi ex S. C. exercitui suppeditabantur, adeo ut imperatorum expeditiones, & consilia omnia, quoties illorum gloriae obstare, & inique cum eis agere senatus uellet, irrita redderentur. Atque etiam prorogandi imperii, aut successorem mittendi, annuo elapso spatio ius penes senatum narrat fuisse, ita ut non difficile ei esset, belli confecti laudem cui uellet praeripere. Denique potuisse res imperatorum gestas aut extollere, & exornare, aut eleuare, ac deprimere; cum triumphum, in eiusque

Q appa-

apparatum ex publico sumptum, nemo nisi beneficio senatus consequi posset.

Hæc fere Polybius libro sexto, cuius & si auctoritatis neminem posset poenitere, tamen, ut sit planior hic de senatus cognitione locus, quæ de iis rebus apud alios scriptores obseruavi in medium proferam. Vt autem ab ærario ordiar, & ordinem seruem Polybii, sic dixit Cicero in interrogatione in Vatinius ærarii dispensationem penes senatum semper ita fuisse, ut nunquam a populo sit appetita. Quamobrem non miror ante M. Aemilium Lepidum & C. Flaminium cos. senatum de pecunia in publicum non relata quæsiuisse, ut me *XX XIX*. lib. Linius docuit. Quod uero scripsit publicanos calamitate infortunioq; pressos ad senatum semper confugisse, eius rei uestigium inuenio in Cic. epist. ad Att. quando ait, Asianos, qui de censoribus conduxerant, questos esse in senatu, se cupiditate prolapsos nimium magno conduxisse, ac ut induceretur locatio postulasse.

De cognitione criminum Italiae publicorum non admodum facilis est iudicatio. Quoniam ex nullo alio scriptore istud potui reperire. Hoc solum memini ab Appiano historiarum monumentis proditum, lege iudiciaria accepta C. Gracchum dixisse, se penitus neruos senatorii ordinis incidisse, idq; uere ab eo usurpatum, rem ipsam postea comprobasse. Nam cum equitibus potestatem permisisset, ut de ciuibus Romanis, atque Italicis, & senatoribus ipsis iudicarent, ac multam, exilium, ignominiam irrogarent; eos quasi constituisse dominos, senatum uero illis subiecisse uisus est.

Quare uidentum est utrum hoc potius ad ordinem amplissimum, qui solus fortasse cum hæc scriberet Polybius indicabat, quam, ad senatus consilium sit referendum. Misos quidem sæpe lego a senatu magistratus, in quaf-

dam

dam Italiae urbes, ut de iis quærent, qui proditionis, aut defectionis consilia agitaissent. Itidem ad ciuitates obiurgandas. Neque uero de ceteris quæ sequuntur, opus est tanquam de re dubia argumentari. An enim quisquam reperietur, qui ambigat auxilia Italicis ex S. C. cum bello urgerentur lata? quorum fere in foederibus erat, ne ipsi pro se incio senatu Romano arma caperent; aut componendarum inter populos Italiae controuersiarum arbitros, qui in re presente cognoscerent, a senatu datos? cum tabula ænea superioribus annis inuenta in Liguria declaret, misos a senatu arbitros finium regundorum inter Genuates, & Viturios, reque cognita, eos Romam uenire iussisse, & Romæ coram ex S. C. sententiam dixisse.

Legatos autem qui cum mandatis ad exterarum nationes, & cum imperatoribus in exercitum, aut cum magistratibus in prouincias irent, ex auctoritate senatus semper delectos, indicat oratio Ciceronis, in qua Vatinius, qui sibi lege sua detulerat legationem, hoc modo interrogat: Volo audire de te, quo tandem S. C. legatus sis? de gestu intelligo, quid respondeas: tua lege dicis. es ne igitur patriæ certissimus parricida? speraras ne id, ut patres conscripti ex Rep. funditus tollerentur? ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo unquam ademit, ut legati ex eius ordinis auctoritate legarentur? adeo ne tibi sordidum consilium publicum uisum est, adeo afflictus senatus, adeo misera, & prostrata Resp. ut non nuncios pacis ac belli, non curatores, non interpretes, non bellici consilii auctores, non ministros muneris prouincialis senatus more maiorum deligere posset. Vnde & in Sextiana sic in Pisonem inuehitur: Pro te ipso Piso nemo ne uestem mutauit? ne isti quidem, quos legatos, non modo nullo S. C. sed etiam

Q 2 repu-

repugnante senatu, tute tibi legasti. Non uidetur tamen silentio prætereundum legatos a magistratibus iussu senatus nominari solitos. Liuius XLIII. Decernunt frequentes, ut C. Sulpicius prætor tres ex senatu nominet legatos. Tacitus autem legationibus ne ambitioni, aut inimicitiiis locus foret, exempla ueterum sortem posuisse narrat.

Illud superuacaneum puto exemplis, aut testimoniis probare, respõsa omnibus omnium gentium postulatis, ex publici consilii sententia semper data. Quin potius antiquum morem excipiendarum, & audiendarum legationum breuiter perstringamus, remq; a nemine hæcenus explicatam in pauca conferamus. Nam & ad exitum operis festinat oratio, & singula copiose tractare fortasse huius loci non est. Romana consuetudine si quando reges, aut legati, uenire nunciarentur, primo quid uellent ab exploratoribus cognoscebatur, postea ad eos egrediebantur magistratus minores. Nominatim istud munus Liuius quæstoribus defert. Egresso, inquit, naue Masgabæ Masinissæ filio præsto fuit L. Manlius quæstor. Quod si essent legati hostium in urbem non admittebantur, sed iis & hospitium, & senatus extra urbem dabatur. Liuius lib. xxx. de Carthaginensium legatis loquens: Quibus uetitis in urbem ingredi, hospitium in uilla publica, senatus ad ædem Bellonæ datus est. Idem lib. XLV: Per idem tempus legati ab rege Perseo uenerunt. Eos in oppidum intromitti non placuit, cum iam bellum regi eorum, & Macedonibus, & senatus decreuisset, & populus iussisset. Et Nicostrotus in libro, quæ inscripsit de senatu habendo, tertium senaculum citra ædem Bellonæ fuisse memoriæ prodidit, in quo exterarum nationum legatis, quos in urbemmittere nonlebant, senatus dabatur. Legationes autem sociorum,
& amico-

& amicorum regum, aut populorū non excludebantur urbe. Vnde Liuius narrat pace decreta a senatu, permissum Carthaginensibus urbem introire, & cum captiuis ciuibus suis colloqui. Varro etiam prodit locum prope curiam Hostiliam substructum, ubi nationum subsisterent legati, qui ad senatum essent missi, eumque Græcostasin a parte, ut multa, appellatum. Quæ uero dabantur legatis hospitii gratia lautia dicebantur, auctore Sex. Pompeio. Liuius lib. xxxix. Locus inde, lautiaque Saguntinorum legatis dari iussa, & muneris ergo in singulos dari ne minus dena millia æris. Et lib. XLII. Quæsitum ecquid ita non adissent magistratum, ut ex instituto loca, lautia acciperent. Huc pertinet lex Gabinia, de qua iam disserui, ut ex K. Feb. usque ad K. Mar. legatis senatus quotidie daretur. Quo fit ut in epistola quadam ad Q. Fratrem, lepidissime Cicero scripserit: De Commageno rege, quod rem discusseram, mirifice mihi & per se, & per Pomponium blanditur Appius. uidet enim hoc dicendi genere si utar in ceteris, Februarium sterilem futurum. Cognitionem porro patrum conscriptorum poscebant a maximo qui in urbe esset magistratu, hicq; cum patribus uisum esset, eos in senatum introducebat. Vnde in explicatione rerum a Rom. bello Hannibalis gestarum ferunt, legatis Carthaginensium, & Philippi regis petentibus, ut senatus sibi daretur, responsum iussu amplissimi ordinis a dictatore, consules nouos eis senatum duros esse. Introduci autem solitos more maiorum ab eo, in quo summa esset tum in urbe imperii uis atque auctoritas, testantur annales omnes. Ita Polybius libro sexto tradit, consulibus ceteros magistratus, præter tribunos pl. subiectos esse, hos legationes in senatum introducere, de rebus quæ nullam admittunt moram statuere, quando res,
tempul-

tempusque postulat ad senatum referre. Ita consulibus absentibus Liuius lib. x. legationes sociorum a M. Attilio prætore in senatū introductas narrat. Introducti mandata exponebant per interpretem, etiam qui nationis, sermonisque essent Græci, quem nemo non modo senatorum, sed ne elegantium quorumuis hominum Romæ ignorabat. Primum obseruat Valerius Molonem Rhetorem, qui studia M. Ciceronis acuit, & sine interprete auditum esse, & uolubilitati linguæ gentis illius aures curiæ in posterum patefecisse. Hi autem interpretes ciues erant nobiles, senatoriique gradus. coniecturam meam tuetur Gellius lib. vii. ubi agit de legatione Atheniensis, quam tres Philosophi nobilissimi, oratores eloquentissimi, Critolaus Peripateticus, Carneades Academicus, Diogenesque Stoicus obiire, quos in senatu interprete usus esse Cæcilio senatore refert. Magna uero laus senatorum fuit legatos bene interrogare, & efficere ut aliquid, quod nollent fortasse, responderent, percontandi arte, & calliditate irretiti. Hoc eius, qui senatum habebat iussu concessuque, postquam illi dixissent, fieri solitum ex historiæ Liuianæ xxx. libro clarum, ac manifestum est. Cum more, ait, tradito a patribus, potestatem interrogandi, si quis quid uellet, legatos prætor fecisset: senioresque, qui foederibus interfuerant, alia alii interrogarent, nec meminisse se per ætatem dicerent legati, conclamatum ex omni parte curiæ est, Punica fraude electos, qui ueterem pacem repeterent, cuius ipsi non meminissent. Responsum uero non subito, & temere, uerum iussis excedere e templo legatis, re diu, multumque agitata & deliberata dabant. Sic enim apud Liuium sequitur. E motis deinde Curia legatis, sententiæ interrogari coeptæ. Libro etiam xxxvii. apud eundem ita scriptum est. Ceterum & præsentibus interrogationibus undique

que senatorum, concessionem magis noxæ quam responsa exprimentium, fatigati sunt; & excedere curia iussu magnum certamen præbuere. Postremo, quod placisset senatui, eius nomine magistratus respondebat. Liuius lib. iix. Cum de postulatis Samnitum. Ti. Aemilius prætor senatum consulisset, reddendumque his foedus patres censuissent, prætor Samnitibus respondit. Hostibus autem dies præfiniebantur citra quos urbe post responsum acceptum, Italiaque excederent. Ita Aetoli, Liuius teste, lib. xxxvii. Italia intra xv. dies excedere, urbe eodem die iussi. Socios autem quæstos sæpe prosecutos notauit, & omnem sumptum, quoad in Italia essent, iis præbuisse. Quam uero pie studioseque ius gentium, quod legatorum corpora sancta, & inuiolata esse iubet, Romani coluerint, notius esse puto, quam ut a me præcipi hoc loco debeat. Sed de antiqua legationum ratione, & consuetudine hæc a nobis breuiter dicta sunt.

Vt autem illud, quod de stipendiis exercitus, & de successione prouinciarum sequitur, cuiusmodi fuerit intelligatur, paullo longius exordium eius rei demonstranda repetendum est. Senatus, Cicerone auctore in Vatiniana, prouinciæ decernendæ potestatem habebat. Ex quo fonte illud ad Atticum manauit: Senatum bonum putas, per quem sine imperio prouinciæ sunt. Hoc autem ita fiebat, ut quas uellet consulares, prætoriasque prouincias nominaret, & eas, quas constituisset, consules, prætoresue, sortirentur. Quandoque etiam consules comparabant inter se. Sic enim Liuius: Consulibus alteri Pisæ, cum Liguribus, alteri Gallia prouincia decreta est. Comparare inter se, aut sortiri iussi. Idem lib. xlvi. cum Scipio Læliusque permisisset, ut ex prouinciis duabus decretis nominatim utrâ utri uelle

let senatus suo arbitrio conferret, scribit rem hanc relatam ut nouā, aut uetustate exemplorum memoriæ iam exoletæ expectatione certaminis senatum erexisse. Ac nescio an post aliud par adeo elegans consulum sit repertum, quod senatus iudicium potius, quam temeritatem sortis & fortunæ, experiri mallet. Itaque si uellet senatus alicui succedi, prouinciam eius in sortem coniciebat. Quā potestatem Ti. Gracchus, qui senatum oppugnabat, & si a summi consilii gubernatione non abstulit, eam tamen noua lege astrinxit, qua tulit, ne quem plus anno prouinciam consularem tenere senatus pateretur, ut ex oratione pro domo, & de prouinciis consularibus, animaduertere licet. Postea Cæsar uicto Pompeio, cum ipse per nouem annos Gallias, contra Sempronium plebiscitum, obtinuisset, pertulit, Dio ne lib. XLIII. teste, ut prætorix prouinciæ annuæ tantum essent, ne uel consulares ultra quam in alterum annum a senatu prorogarentur. Non solum autem decernebantur a senatu prouinciæ, sed etiam, post legem curiatam, ornabantur, hoc est, summum consilium statuebat, quo uiatico, quo comitatu de publico instructi magistratus in prouincias proficisci, & si prouinciæ tuendæ armis essent, quot legionibus rem gerere deberet. Liuius lib. XI. Disceptationem inter prætorem legatumque, consulum relatio interrupit, qui suas ornari prouincias priusquam de prætorio exercitu ageretur æquū censebant. Nouus exercitus omnis consulibus decretus est; binæ legiones Rom. cum suo equitatu, & socium Latini nominis, quantus semper numerus, xv. millia peditum, & DCCC. equites. Postremo senatus de alimentis, uestibus, & stipendio exercitus prouidebat. Argumento nobis est epistola Cn. Pompei lib. III. historiarum Sallustii, qua suis legionibus frumentum, stipendium-

diumque a senatu poscit, & flagitat. Extat item insignis huius antiquitatis memoria cum aliis locis, tum in epistolis Coelii, quando, inquit; Cum referretur de stipendio Cn. Pompei, mentio facta est de legione ea, quam expensam tulit C. Cæsari.

Deinceps de triumpho dicendum est, quo pertinet imperatoris appellatio, atque supplicationis honos. Ordiamur autem a supplicatione. hanc enim prærogatiuam triumpho creditam Cato ad Ciceronem scribit. Ac certe plurimum in ea momenti ad augendas & exornandas uictorias positum fuit, gloriosissimiq; dies illi imperatoribus erant, quibus ad omnes aras ab uniuersa ciuitate, pro re bene gesta, diis immortalibus gratiæ agebantur. Quod gratulationis publicæ genus, ex senatus decreto semper indicebatur. Auctoritates quibus adductus ita iudicauerim passim legentibus occurrent. Supplicationum autem hanc fuisse rationem uideo. Re bene gesta ductor exercitus, a militibus imperator appellatus, nuncium uictoriæ ad senatum mittebat, allatis litteris, recitatisq; a consule, uel, si is abesset, a prætore referebatur ad senatum, ac demum eius auctoritate in dies aliquot a magistratu edicebatur supplicatio, & ad puluina constituebatur. Nihil necesse in his rebus sigillatim confirmandis immorari, uno loco indicantur a Liuiio omnes, quem idcirco subscribam. Liuius lib. XXIX. Cū ægre in curiam peruentum esset, multo ægrius summonta turba, ne patribus misceretur, litteræ (quas prætori redditas paullo ante dixit) in senatu recitatæ sunt, inde traducti in concionem legati, L. Veturius litteris recitatis, omnia quæ acta erant exposuit, cum ingenti assensu, postremo etiam clamore uniuersæ concionis, cum uix gaudium animis caperent. Discursum inde ab aliis circum templa deum, ut grates agerent, ab aliis domos,

ut coniugibus, liberisq; tam latum nuncium impertirent. Senatus, quod M. Liuius & C. Claudius eos. incolumi exercitu, ducē hostium, legionesq; occidissent, supplicationē in triduum decreuit. eam supplicationem C. Hostilius prætor pro concione edixit. Numerus autem dierum, quibus supplicabatur, alius aliis temporibus, ac pro rerum, & uictoriarum conditione fuit. Liuius lib. v. ait, Veis captis, Camilli nomine senatum in quadriduum, quot dierum nullo ante bello, supplicationes decreuisse. Tempus tamen consularis supplicationis diu non ultra dies sex progressum, Cicero demonstrat, cum de se ipso inquit: Quo consule referente primum decem dierum supplicatio decreta Cn. Pompeio Mithridate interfecto, confectoq; Mithridatico bello, & cuius sententia primum duplicata est supplicatio consularis, mihi enim estis assensu, cum eiusdem Pompeii litteris recitatis, confectis omnibus maritimis, terrestribusq; bellis, supplicationem duodecim dierum decreuistis. Quibus ex uerbis illud quoque apparet, in eam ambitionis consuetudinem ultimis temporibus uentum fuisse, ut & ad numerum dierum assidue adderetur, & noui uerborum honores in S. C. concipiendo, quo dum laudi senatus deorum templa patefaciebat, quotidie excogitarentur. Ac ob eam quoque causam, ut senatoribus differendi de uirtute imperatorum locus daretur, S. C. de supplicatione nunquam per discessionem, Cicerone auctore, sed per relationem semper, fieri solitum suspicor.

Appellabantur item, qui uicissent, honoris causa imperatores a senatu. Ei præcepto firmat fidem Ciceronis in Pisonem oratio, in qua dixit, Torquatum, se referente, absentem imperatorem appellatum. Et xiv. eiusdem Philippica, in qua hæc leguntur: Augebo omnino
numerum

numerum dierum, præsertim cum communiter tribus ducibus sint decernendæ. Sed hoc primum faciam, ut imperatores appellem eos, quorum uirtute, consilio, felicitate maximis periculis seruitutis, atque interitus liberati sumus. etenim cui uiginti his annis supplicatio decreta est, ut non imperator appellaretur, aut minimis rebus gestis, aut plerunque nullis? quamobrem aut supplicatio ab eo, qui ante dixit, decernenda non fuit, aut uisitatus honos, peruulgatusq; tribuendus iis, quibus etiam noui, & singulares debentur.

Quod uero ad triumphum attinet, certius nihil esse potest in scientia memoriaq; rerum ueterum. Hoc enim institutum, præter Polybium, nobilissimum par historicorum Liuius, Dionysiusq; commemorant. Dionysii quidem hæc pene sunt uerba libro sexto: Claudius collegæ, triumphum, qui ob insignem aliquam uictoriam, a senatu more maiorum dabatur, petenti, impedimento fuit. Apud Liuium uero lib. iii. quidam senator loquitur nunquam ante de triumpho per populum actum, semper æstimationem, arbitriumq; eius honoris penes senatum fuisse, ne reges quidē maiestatem summi ordinis imminuissent. De ratione autem petendorum, & decernendorum triumphorū hæc habeo, quæ dicam. Fufis hostium copiis, rediens in urbem imperator, edictum senatus ut conueniret præmittebat, qui mos clarissimis est Liuii testatus, & consignatus monumentis, ueluti cum lib. xxix. de Nerone & Salinatore ait: Forte euenit ut eodem die ambo eos. Præneste uenirent. Inde præmisso edicto, ut triduo post frequens senatus ad ædem Bellonæ adesset, omni multitudine obuiam effusa ad urbem accessere. Quod quidem ita accipi uolo, si imperator qui ex bello rediret, nemini eorū, qui in urbe adessent, imperio & potestate cederet. Nam

minoribus a magistratu urbano senatus dabatur. Moris autem erat senatum dari honorem hunc postulantibus imperatoribus ad ædem Bellonæ, aut Apollinis, quam fuisse extra portam Carmætalem, inter forum Olitorium, & circum Flaminium, in orationis in toga candida commentario Pedianus refert. Illius templi meminit Livi-
 uis, eo quem modo attuli loco. Huius autem lib. III. his uerbis: Consules ex composito eodem biduo ad urbem accessere, senatumq; in campum Martium euocauere. ubi cum de rebus ab se gestis agerent, questi primores patrum, senatum inter milites dedita opera terroris causa haberi. Itaque inde consules, ne criminatio-
 ni locus esset, in prata Flaminia, ubi nunc ædes Apollinis est, (circum iam tum Apollinarem appellabant) auocauere senatum. Atque propterea rerum gestarum audiendarum causa senatus extra urbem ut haberetur custoditum est, quod, ut Appianus lib. II. & Plutarchus in Casare scribunt, lege cautum esset, ne quis urbem ingressus, iterum triumphans iniret. Quanquam ego notauerim apud Lium uictis Volscis A. Cornelium Cossium in urbem uenisse, & coniecto demum M. Manlio in carcerem triumphasse. Proconsulibus autem, & pro-
 pratoribus hanc ob causam quoque senatus in urbe non dabatur, quod nemini sine magistratu cum imperio intra pomerium nisi eo die, quo inibat triumphans, & hoc lege prius lata, esse liceret. Potuit tamen in urbe de triumpho agi, si non ipse imperator, sed magistratus urbanus referret. Sic enim Q. Fabius præfectus urbi, absenti Quintio Cincinnato dictatori triumphum decreuit. Formula petendi quæ fuerit, ex his Lii uerbis lib. XLIX. intelligitur. Priusquam consules redirent Romam, M. Fuluius procos. ex Aetolia rediit, isque ad ædem Apollinis, cum de rebus in Aetolia, Cephaleniaq; ab se
 gestis

gestis disseruisset, petiit a patribus, ut æquum censerent, ob Remp. bene ac feliciter gestam, & diis immortalibus honorem haberi iubere, & sibi triumphum decernere. In triumpho porro decernendo magistratum, auspicia, res gestas, numerum amissorum ciuium, hostium deuictorum conditionem a senatu obseruatam reperio. Quæ singula si hoc tempore persequi uellem, merito me uiri eruditi ad nullum genus doctrinæ idoneum censerent.

Haecenus Polybii locus sit a nobis illustratus. Fuere autem & alia præclara, & ad memoriæ æternitatem illustraria summi consilii iura. Nam Publilia lege centuriarum legum, ante suffragium initum patres auctores fiebant, quam legem Philo dictator tulit, ut diminueret, non ut augetet supremi ordinis potestatem. Lilius libro XIX. Philonis dictatura popularis, & orationibus in patres criminosis fuit, & quod tres leges secundissimas plebi, aduersas nobilitati tulit; unam, ut plebiscita omnes tenerent Quirites; alteram, ut legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent; tertiam, ut alter utique ex plebe, cum eo uentum sit, ut utrumque plebeium fieri liceret, censor crearetur. Quo loco indicare uidetur Lilius, tum primum antiquum ius senatus, de quo supra scripsi, confirmandarum, uel repudiandarum legum solutum. Quanquam si uerba Dionysii tum lib. IX. ubi de comitiis tributis loquitur, tum aliis locis plurimis attendas, hunc morem ante Philonis dictaturam commutatum statues. Nihil, inquit, centuriatis comitiis ferebatur, nisi prius senatus auctor esset; tributis uero institutis, inter alia extorserunt tribuni pl. ut deinceps cum populo sine senatus auctoritate, quod ille *θεβούλευμα* uocat, agere possent. Iam uero, cum Dionysium testem locupletem habeamus,

mus, constat in legibus tributis senatus cognitionem, & auctoritatem haud fuisse necessariam. Habuit quidem ciuitas Romana quosdam tribunos uiros moderatos, qui ex S. C. tulerint, neque potestate tuendæ libertatis caussa data ad licentiam pestilentem abusi sint. Liuius lib. i v. Tentatum a L. Sextio tribuno pl. ut rogationem ferret, qua Volas coloni mitterentur; per intercessionem collegarum, qui nullum plebiscitum, nisi ex auctoritate senatus, passuros se perferri ostēderunt, discussum est. In curiatis autem legibus senatus auctoritas requirebatur. Liuius lib. vi. Nec centuriatis, nec curiatis comitiis patres auctores fiant. Inuenio autem in Appiani Græcis annalibus Publiliam hanc legem, temporibus illis, quibus sibi tantum licentiæ furens plebeiorum magistraruum petulantia sumpserat, non obseruatam. Appiani uerba totidem Latinis expressa infra apposui. Loquitur de Sylla & Pompeio consulibus. Primum uetus institutum Reip. sed quod iam dudum in desuetudinem abierat, renouabant, atque cenſebant, nihil posthac ad populum oportere ferri, quod ante a senatu decretum non esset. Deinde postulabant, ut comitia centuriata ex commentariis Seruii, non tributa haberentur. Arbitrabantur enim his duabus rationibus, et si patres ante auctores fierent, & suffragia pauperibus, atque in his audacissimo cuique adimerentur, rebus a ui ad consilium reuolutis, de fore seditionum materiam.

Omitto ius illud senatus clarum, & testimoniis omnium notum, quod totam Remp. graui tempore posset consulibus permittere, ut delectum haberent, bellum gererent, de sociorum, ciuiumque uita sine populi iussu statuerent.

Venio ad religionem. Tertulianus docet nullum Deū Romæ cultum, nisi qui S. C. ascitus esset. Et Dio lib.

XXXIX. nunquam carmen Sibyllinum nisi senatus decreuisset euulgatum. Adhæc maxima pars iuris diuini amplissimi ordinis fidei, potestati, uoluntati permissa erat. Hinc in senatus disciplina cautum fuisse ex Varro nis scriptis, & multis exemplis antiquis cognouimus, ne prius de rebus humanis, quam de religione, ad senatum referretur.

Hæc fuerunt, quæ diligentia eruere potuerim, potissima, & quæ diu solus tenuit sine controuersia, senatus iura. Nam & si iam ante anno urbis CCCiV. triumphatum est ex populi iussu, tamen hoc raro factum in annalibus reperietur; & alia nonnulla uulgata quidem sunt cum populo, sed in illo demum statu maxime populari annis aliquot antequam Resp. concidisset. Si uero quæ senatus cognosceret animo complecti uoluerimus omnia, curiam interpretem legum, religionum, & cæremoniarum præsidem, magistratuum custodem, ciuitatis magistram, gentium aram atque perfugium fuisse inuenimus; ab hac focii ornamenta expectabant, huius uigilantia & prouidentia urbem, imperium, populumque uacuum metu & periculo reddebat. denique summum consilium omnia statuebat; præter illud, quod populi iudicium, ut Liuius, lib. i v. docet, & eas rogationes, quas populus accepisset, nunquam rescinderet, nisi illis quatuor modis iam ab aliis ante nos explicatis; & quod de ciuibus iniussu populi nihil agere posset, Liuius lib. xxvi. auctore. Præterea antiquo iure nemo legibus, nisi per populum, soluebatur. Sed postea etiam senatus id sibi usurparat, quemadmodum Asconius, & Dio testantur. Non repeto, quod ab initio dixi, senatum neque magistratus creasse, neque leges iussisse, nec de bello, aut pace statuuisse; etsi iis de rebus sæpe consultaret. Excipio item a senatus cognitione iurisdictionem,

& illa, quibus magistratus, sacerdotesque publici praeerant. Quorum explicatio in aliud tempus est differenda. Atque his ex rebus breuiter a nobis pertractatis omnia tempora, uniuersamque summi consilii cognitionem ab omnibus non stupidis perspici posse arbitror. Itaque hic iam depono, quam susceperam, de senatu Romano disputationem, & uehementissime gaudeo me tandem ad operis, utinam ita mihi gloriosi ad posteritatis memoriam, quam difficilis, & laboriosi exitum, & finem peruenisse.

F I N I S.

LOCIAVCTORVM,
 QVOS AVT EMENDAVIMVS,
 aut declarauimus, aut ad confirmandam
 hanc doctrinam attulimus.

In paginis quibusdam semel indicatis, plures eiusdem scriptoris locos reperies.

ACRONIS.	17. a	51. a. 56. b. 63. b
Appiani. 6. a. 16. b. 101. a. 31. a		Pro Sex. Roscio. 2. b
b. 45. a. 48. b. 51. b. 61. b. 67. b		Pro Q. Roscio. 8. b
Arnobij. 13. b. 26. a		In Verrinis. 11. b. 12. a. 15. a
Asconij Pediani. 13. b. 14. a. 20. a		24. a. 26. a. 51. b
22. b. 23. b. 26. b. 32. a. 42. b		Pro C. Cornelio. 20. a. 26. b
33. a. 35. a. 55. a. 66. b. 68. a		Pro lege Manilia. 10. a. 21. a
Atei Capiton. 1. a. 38. a. 51. a. 52. b		49. b
D. Augustini. 4. a. 15. b		Pro Cluetio. 8. a. 9. a. 21. a. 24. b
C. BASSI. 13. a. 29. a		26. b. 32. b. 33. a. b. 35. a
Bibliorum sacrorum. 31. a		In agrarijs contra Rullum. 23. a
C. CAESARIS. 45. b. 46. a. b		Pro C. Rabirio. 41. a
54. a		In Catilinarijs. 49. a
L. Caesaris. 38. b. 56. b		Pro Murena. 25. a. 46. a.
Capitolini. 56. b. 57. b		Pro Flacco. 23. a. 32. a
Catonis maioris. 28. a. 32. b. 34. a. 37. a		Pro Sylla. 3. a. 57. a
Catonis minoris. 65. a		Post reditum, in senatu. 31. b
Ciceronis in epistolis familiaribus. 13. a. 15. b. 16. b. 17. a. 23. a. b		Pro domo. 3. a. 5. a. 7. a. 44. a
26. a. 28. a. 35. b. 38. a. 39. a		59. b
40. a. 46. b. 47. a. 48. b. 49. a		Pro Sextio. 6. b. 10. a. 25. b. 49. a
56. a		56. a. 62. a.
In epistolis ad Atticum. 13. a. 22. b		In Vatinius. 61. b. 62. a. 64. a
23. a. b. 24. b. 31. b. 37. a. 40. a		Pro Balbo. 29. b
47. b. 51. b. 52. b. 54. a. 56. b		De prouincijs consularib. 64. b. 65. b
57. a. 59. b. 61. b		In Pisonem. 5. b. 65. b
In epistolis ad Q. fratrem. 23. a		Pro Milone. 43. b
42. b. 45. b. 46. b. 47. a. b. 50. a		Pro Postumo. 21. a. 24. b
		Pro M. Marcello. 48. b
		In Philippicis. 25. b. 27. b. 28. b
		S 29. b

I N D E X.

29. b. 30. a. 40. a. 41. a. b. 45. b
 49. a. 50. b. 51. b. 54. b. 55. a
 56. b. 59. a. 65. b
In Sallustium. 33. a. 35. a
De Oratore. 2. b. 37. b. 38. b. 41. b
 54. b. 58. a
In Bruto. 7. b
In lib. de finibus. 44. b
In lib. de legibus. 23. a. 31. a. 40. b
 55. b. 56. a. b
In lib. de officijs. 8. a. 34. b
In lib. de senect. 10. b. 34. a. 40. b
Cælij. 20. a. 41. a. 45. b. 46. a. b
 53. b. 58. a. b. 65. a
Columellæ. 40. b
Commentariorum pontificum. 44. b
Constitutionū regni Poloniae. 57. b
Cordi Cremutij. 18. b
Cornelij Nepotis. 21. a. 54. a
DIONIS. 7. b. 11. b. 12. b. 13. b
 14. b. 15. b. 16. b. 17. a. b. 18. a. b
 21. b. 22. b. 25. a. b. 26. b. 27. a. b
 28. b. 31. b. 32. a. b. 33. a. b
 35. a. 38. b. 39. b. 40. b. 41. a
 42. a. 43. a. 44. b. 45. a. 46. b. 47. b
 48. a. b. 49. a. b. 50. a. 52. b
 55. b. 56. a. 58. b. 67. b. 68. a
Dionysii. 4. b. 6. a. b. 8. b. 9. b
 10. a. b. 16. b. 19. b. 26. b. 29. a
 30. b. 37. b. 38. b. 39. a. b. 50. a
 52. a. 54. b. 56. b. 57. a. 59. b.
 60. a. 66. a. 67. a
Donati. 58. b
EPIGRAMMATVM Urbis. 29.
 a. 39. b
Eutropij. 10. b
FASTORVM Capitolinorum. 33. b
 34. b
Festi. 4. b. 5. a. b. 6. b. 8. a. b. 10. a
 11. b. 27. b. 28. a. 30. b. 32. b
 38. b. 40. a. 42. a. 43. a. 44. b
 45. a. 46. a. 41. a. 55. a. 63. a
Flori. 10. b. 21. a
GELLII. 7. a. 12. b. 13. a. 28. b
 37. a. 38. a. b. 40. a. b. 43. a. b
 51. a. 52. a. b. 53. b. 54. a. 55. b
 63. b
HIRTII. 54. b
Horatij. 28. a. 35. a
IOSEPHI. 58. a
Isidori. 9. b. 28. a
Iulij Marati. 59. a
Iuuenalis. 26. b. 28. a
KALENDARI marmorei. 45. b
 47. a
LABERII. 52. a
Lactantij. 10. b
Lampridij. 5. a. 10. a. 30. a. 43. b
 54. b. 58. a
*Lapidum, & aliorum id genus monu-
 numentorum.* 21. b. 62. a
Latronis. 31. b
Linij. 2. b. 4. b. 5. b. 6. b. 7. a. b
 9. a. b. 12. a. 13. a. 14. a. b. 15. b
 16. b. 20. b. 24. a. 25. a. b. 26. b
 28. b. 30. a. 32. a. b. 33. a. b
 34. a. 35. b. 36. b. 37. b. 38. a. b
 39. b. 40. a. 41. a. b. 42. a. b
 43. a. b. 44. a. b. 45. a. 46. a. b
 47. b. 48. b. 49. b. 50. a. b. 51. a
 52. b. 53. a. b. 56. b. 58. b. 59. a
 60. a. 61. b. 63. a. b. 64. a. b.
 65. a. b. 66. a. b. 67. a. b. 68. a
Linij Epitomatū. 51. a. 20. a. 31. a
Lucani. 37. b
MACROBII. 17. a. 59. a
 Martia-

I N D E X.

Martialis. 27. b
Mucij. 36. b. 38. a
NICOSTRATI. 1. a. 44. b. 62. b
Nonij. 19. b. 41. b
OBSEQUENTIS. 19. b
Ouidij. 10. b. 48. a
PANDECTARVM. 26. b. 32. a
 59. b
Plinij maioris. 13. b. 16. a. 27. b
 29. b. 30. a. 34. a. 40. b
Plinij minoris. 12. a. 37. a. 41. b
 47. b. 49. a. 55. a
Plutarchi. 4. a. 7. a. 10. a. b. 11. a
 15. b. 17. a. 21. b. 24. a. 52. b
 26. b. 28. a. b. 30. b. 32. b. 33
 b. 34. a. b. 36. a. 67. a
Polybij. 37. a. 60. b. 61. a. 66. b
Propertij. 27. b. 44. a
QVINCTILIANI. 10. b
SALLVSTII. 10. b. 16. b. 19. a
 38. a. 41. a. 43. a. 51. b. 53. b
 54. b
Senecæ. 13. b. 28. b. 34. a. b. 36. a
 48. a. 51. b. 55. a. 64. b
Seruij. 20. b. 28. a. 43. b. 44. b
Silij Italici. 27. b
Strabonis. 36. b
Suetonij. 8. b. 9. a. 13. a. 14. a. 15. a
 17. a. 18. b. 19. a. 21. b. 24. b
 25. b. 27. a. 31. b. 37. a. 48. a
 51. a. 52. b. 57. b. 59. a
Suidæ. 9. a
TACITI. 16. b. 23. b. 49. b. 50. a
 52. b. 53. a. 58. b. 62. b
Tertuliani. 67. b
Tironis. 51. a
Tuberonis. 12. a. 55. b
VALERII Antiatis. 26. b. 34. a
Valerij Maximi. 5. a. 12. b. 30. b
 34. a. b. 35. a. 36. a. 43. a. b
 48. a. b. 50. a. 51. a. 53. a. 55. b
 57. b. 63. b
Valerij Probi. 10. b. 58. b
Varronis. 1. a. 19. b. 26. b. 27. b
 37. b. 40. b. 44. b
Velleij Paternuli. 34. b. 52. a
Verrij Flacci. 5. b
Virgilij. 20. b
ZONARAE. 7. a. 8. b. 27. b. 32. a
 36. b. 43. b
 S 2 Rerum,

RERVM, ET VERBORVM
MEMORABILIVM INDEX.

A DESSE scribendo	57. a. b	16. b
Aerarij dispensatio penes senatum fuit	60. b. 61. a	
Aetas in senatore legendo spectata	10. a	
Alea iudicium turpe	8. a	
Amittebatur ordo senatorius multis modis	31. b	
Annus senatorius qui	11. b	
Ante annum legitimum quidem legibus soluti lecti	11. a	
Antonij senatores	17. a	
Apparatus in triumphum a senatu dabatur	61. b	
Assentiri sedentes latini loquuntur	53. b	
Auctoritas senatus	56. a. 58. b	
Auctoritates S. C.	59. a	
Auctoritas senatus in legibus	60. a. 66. a. b	
Augures an uenirent in senatum	36. b	
Augustus in curia sedebat sella curuli	49. a	
Augusti lectiones	17. b	
Augusto ius referendi ad senatum quando tributum	50. a	
Augusto quando tributum sit ius uocandi senatus	39. b	
Augusti extraordinaria consilia	48. a	
BVTEONIS dictatoris lectio qualis	13. b	
CAEDERE pignora quid esset	41. b	
Caesaris lectio sine recti discrimine		
		Rep. custoditus 13. b
		Census
		Caesaris lectio a Cicerone irrisa 17. a
		Caesaria militibus in probis obie- cta lectio senatus 17. b
		Caesar in senatu sedebat sella curuli. 49. a
		Caesar primus sententiam suam ex- ponebat 52. b
		Caesares cur per quaestores loque- rentur 50. a
		Caius Gracchus an senatum legerit 5. b. 31. a
		Calcei senatorum 27. b
		Calceamenta Tusca 28. a
		Campi quidam templa erant 44. a
		Carmina Sibyllina nunquam nisi ex S. C. euulgata 68. a
		Causa propter quas licebat senato- ri non uenire in senatum 40. b. 41. a
		Χαριτυται 17. a
		Ciuium coronae honos 16. a
		Censores senatum legebant 4. b
		Censores senatu quomodo mouerent 32. a
		Censores notam soluere poterant 33. a
		Censores notas motis adscribebant 32. b
		Censores referebant ad senatum 49. b
		Censores priuati ultimi 17. b
		Census in senatore legendo florente Rep. custoditus 13. b

INDEX

Census senatorius qui esset	14. a. b	Curia ad portam Capenam	45. a
Census senatorius diminutus ab Au- gusto	15. a	Curiae Pompeiae situs, et origo	45. c
Census senatorius auctus ab Augu- sto	15. a. 19. a	Curia Iulia in locum Hostiliae suc- cessit.	45. a
Census necessarius ad tuendum ordi- nem senatorium	23. b	Curia Octauia in locum Pompeiae successit.	45. a
Comitialibus diebus an senatus ha- beri posset	45. b	Curru solus Metellus in curiam ue- hebatur	29. a
Conscripti	8. b. 30. b	DAMNATI turpi iudicio non po- terant esse senatores.	8. a. 32. a
Conuocandi senatum ius qui habe- rent	39. b. 40. a	Damnati de ambitu perdebant or- dinem senatorium.	32. a
Conuocandi senatus duplex ratio	39. b	Damnati a populo non poterant le- gi in senatum.	32. a
Consules senatum legebant primis temporibus	4. b	Damnati de ui non poterant legi. 32. a	
Consules Appij censoris lectionem resciderunt	7. b	Decemuirii Stilitium.	21. b
Consules potissimum senatum conuo- cabant	33. a	Decies aëris quantum ualerent.	15. a
Consul unus nisi alter intercederet senatum habere poterat	39. a	Decies HS. sunt 30000 scutato- rum.	19. a
Consulis relationi intercedere pote- rat trib. pl.	46. b	Definitio senatoris.	2. a
Consulum uter rogaret sententias	50. b	Definitio senatus.	2. a. 35. b
Consules sella curuli sedebant in se- nato	49. a	De plebe raro, & aëgre in senatum legebantur.	10. a
Consules aetate Caesarum primi ro- gabatur sententias	52. b	Designati magistratus quo gradu di- cerent.	51. b
Consilia imperatorum, & potesta- tum	19. a	Designati eos. cur primi rogaretur. 51. b	
Concordiae aedes	44. b	Dicebant stantes in senatum sena- tores. 53. b. & magistratus 50. a	
Cur in templis Deorum senatus ha- beretur	44. a	Dictator senatus legendi causa di- ctus.	13. b
Curia Calabra	44. b	Dictatores senatum uocabant.	37. b
Curiae Hostiliae situs, & origo	44. b	Diebus atris an posset haberi sena- tus.	45. b
Curia Cornelia	44. b	Dies comitiales.	45. a. b
		Diebus festis senatus raro habeba- tur	45. b
		Dies	

I N D E X.

Dies solennes senatui habēdo.	45. b	Formula dimittendi senatus.	56. b
Dij non nisi asciti S. C. Roma colebantur.	67. b	Formula S. C. <i>causa</i>	58. a
Discessio in omnibus S. C. necessaria.	54. b	GALLIA Cesare in senatum lecti.	4. a
Discessio cur introducta.	54. b	Genus spectatum in senatore legendo.	8. a
Discessionis ratio.	55. a	Gradus senatorum uarij.	28. a
EDICTVM Augusti contra senatores.	25. b	Gradum ratio habita in recitando senatu.	7. a
Educebantur e curia a magistratibus, qui non essent senatores.	39. a	Gradus censorij ornamenta.	28. b
Egredi Italiae fines senatoribus non licebat.	22. b	Gradus consularis ornamenta.	28. b
Epulandi publice ius senatorū.	27. a	Gradus praetorij honores.	28. b
Equestris ordo medius.	2. b	Gradus adilicij honores.	26. a
Equestris ordo seminarium erat senatus.	9. b	Gradus tribunicij honores.	29. b
Error Suidæ.	9. a	Gradus superior ex S. C. datus quibusdam extra ordinem.	29. b
Error Panuini.	11. a	Gradus superior legis de ambitu praemio.	29. b
Error Gruchij.	14. b	HARUSPICES nō legebantur in senatum.	15. b
Error Bassi.	29. a	Hora decima nihil noui referri poterat ad senatum.	48. a
Error Comani.	41. b	Hosiam immolabat, qui senatum esset habiturus.	48. b
FALSI iudicium turpe.	8. a	ID. Martiae parricidium nominatæ	48. b
Fetiales non erant senatores.	20. b	Imperatores a senatu appellabatur.	65. b. 66. a
Fiduciæ iudicium summæ existimationis.	8. a	Iudicium non licuit profiteri senatoribus.	22. a
Filij senatorum ad legitimos usque annos equites erant.	9. b	Indictus senatus.	48. a
Filij senatorum cum patribus ueniebant in senatum.	37. a	Intercessorum pœna.	56. b
Flamines ius habebant introeundi in senatum.	36. b	Interreges senatum habebant.	30. a
Formula edictorum, quibus senatus uocabatur.	40. a	Italiae publica iudicia.	61. a. b
Forma relationis.	50. a	Iudicia turpia quæ.	8. a
Formula dicendæ sententiæ.	53. a	Iudiciorum forma sub regibus.	19. b
Formula permittendæ discessionis.	55. a	Iudicia a senatoribus ad equites translata.	19. b
		Iudicia	

I N D E X.

Iudicia communicata inter equites, & senatores.	19. b	Legendi senatum ius qui haberent.	4. b. 5. a. b
Iudicia senatoribus restituta.	20. a	Leges quibus soli senatores tenebantur.	22. & 6.
Iudicia communicata inter equites, plebem, & senatum.	20. a	Leges an posset abrogare senatus.	68. a
Iudicia diuisa inter senatum, equites, & tribunos ærarios.	20. a	Legibus soluere senatus haud potuit antiquo iure.	68. a
Iudicum præmia.	30. a	Legibus soluendi ius senatus sibi usurparat.	68. a
Ius senatorum aduersus conuiciatos.	26. a	Legitimus senatus.	48. a
LATINI non legebantur in senatū nisi prius data ciuitate.	3. a. b	Lex Atinia de ordine tribunorum pl.	13. a
Latus clauus.	27. a	Lex Antonia de iudicijs.	20. b
Lati clauus ius.	27. a	Lex Aurelia de iudicijs.	20. b
Lautia.	63. a	Lex Augusti de uxoribus senatorum.	25. a
Lectiones senatus extraordinariæ.	4. b. 5. a	Lex Calpurnia de ambitu.	32. a
LECTOS Deorum sternebant senatores.	21. b	Lex Cassia de senatoribus.	32. a
Legationes soli senatores obibant.	20. b	Lex Claudia de senatu Halejorum.	12. a. 15. a
Legati imperatorum ex equestri ordine poterant esse.	21. a	Lex Claudia de nauibus senatorum.	24. a
Legatorum præmia.	30. a	Lex Cornelia de iudicijs.	2. b. 20. b
Legationes liberæ primum a senatu, post & a populo dabantur.	23. a	Lex Cornelia de reiectione iudicij.	26. a
Legationes liberæ, ob quas causas darentur.	23. a	Lex Cornelia de falso.	24. a
Legati ex senatus auctoritate mittebantur.	61. a. 62. a	Lex Cornelia de testamentis.	24. b
Legatorū nominandorū mos.	62. b	Lex Iulia de liberis legationib.	13. b
Legationibus fors posita fuit.	62. b	Lex Iulia de iudicijs.	20. b
Legationum excipiendarum ratio.	63. a	Lex Iulia de prouincijs.	64. b
Legationū audiendarū ratio.	63. a	Lex Liuia de iudicijs.	20. a
Legatorum interrogandorum mos.	63. b	Lex Oimia de senatus lectione.	5. a
		Lex Plotia de iudicijs.	20. a
		Lex Pompeia de senatu Bythiniorum.	12. a
		Lex Pompeia de iudicijs.	20. a
		Lex Pupia de legationibus.	45. a
		Lex Sem-	

I N D E X.

63. a
Lex Sempronia de iudicijs 19. b
Lex Sempronia de provincijs 64. b
Lex Servilia de iudicijs 19. b
Libertini non legebantur in senatum 9. a
Libertini ab Appio lecti a Casare 9. a. & 16. b
Libertini saepe irrepserunt in curiam. 9. b
Lictorum in provincia ius 28. a
Litem, qui senatori in provincia inferret Romam reijci poterat 26. a
Locus S. C. faciendis legitimus qui esset 45. a
Locus in theatro senatorum 26. b
Lunati calcei 27. b. 28. a
Lustris singulis senatus legebatur 6. b
 MAGISTRATUS cum ordine senatorio erant colligati 21. a
Magistratus minores senatus cognitionem a cos. petebant 39. b
Magistratus omnes usque ad quaestores ueniebant in senatum 12. b. 36. a
Magistratus spectatus in legendo 12. a. b
Magistratum qui gesserant ueniebant in senatum 12. b. 36. b
Magistri equitum senatum habere poterant 38. b. & referre 49. b
Milites lecti in senatu a Cas. 16. b
Mouebant senatu censors 32. a
Motus ordine a senatu 31. b
Moti non omnes notabantur 32. b
Moti senatu ararij facti 32. b
Moti poterant esse iudices. 32. b
Multa senatoria 40. b
Munera senatoria 19. a. & c.
Municipes in senatu legebantur 3. b
 NATALIS dies Caesaris 25. a
Nomen senatus unde tractum 10. b
Nomen patrum unde 10. b
Nota censoria 32. a
Nota in senatu edita 32. b
Nota quarum extat memoria 33. b. 34. a. b. 35. a
Numerus senatorum Romuli 30. b
Numerus senatorum Prisci 30. b
Numerus senatorum Bruti 50. b
Numerus senatorum a Sylla auctus 31. a. & a censoribus lustris LXVII. 31. b
Numerus senatorum Caesaris 31. b
Numerus senatus triuuiralis 31. b
Numerus senatorum Augusti 31. b
Numerus S. C. faciendis legitimus qui esset stante Rep. 42. a
Numerus legitimus S. C. faciendis occupata Rep. a Casare 42. a
Numerus legitimus S. C. faciendis imperante Augusto 43. a
Numerus senatorum qui iudicabant per legem Aureliam 20. a. b
 ORCINI senatores 17. a
Octingenta HS. sunt scutorum 15. a
Octobris mensis consilium 48. a
Ordo rogandarum sententiarum 51. a
Ordo spectatus in legendo senatore 9. b
Ordines tres ciuium Rom. 2. b
Ornamenta senatorum. 26. a. etc.
 PATRICII primis temporibus soli legebantur. 8. a
 Pedarij

I N D E X.

Pedarij senatores. 12. b
Pedarij unde dicti. 13. a
Pedarij non nisi impetrata potestate dicebant. 52. b
Pedarij consilij secretis senatus nunquam intererant. 51. b
Peregrinis quibusdam prius ciuitas data, deinde ordo senatorius. 4. a
Pignorbis senatores coercebantur. 54. a
Pignora cadere. 41. b
Pignora priusquam multam soluerent senatores capta. 40. a. b. 41. a
Pingebatur senatores in tunica, praetexta, & cum corona. 27. b
Plebei quando legi coepti in senatu. 8. b
Poloniae regni consuetudo. 12.
Populus ius habebat belli iubendi. 68. a
Populus ius habebat legum iubendarum. 68. a
Populus ius habebat magistratum creandorum. 6. a. 68. a
Pontifices non ueniebant in senatum nisi essent senatores. 36. b. 37. a
Pontificum nulla ratio habita in rogandis sententijs. 52. b
Praecones senatum uocabant. 39. a
Praefari senatori licebat. 52. b
Praefecti urbis senatum uocandi ius habebant. 37. b. 38. a
Praefecti urbi utrum haberent ius sententiae. 36. b
Premia senatorum. 26. a
Prætextati prohibiti ingredi in senatum. 37. a
Praetores senatum uocabant absentibus cos. 37. b. 38. a
Praestantissimi tres senatores Romani. 8. a
Principis senatus dignitas. 7. a
Princeps senatus primus recitabatur, & legebatur. 7. a
Principes in senatu qui legeretur. 57. a
Principe senatus uiuo, alter non legebatur. 7. b
Principes senatus primi sententiam dicebant. 51. a
Pronunciare sententias quid esset. 54. a
Proscriptorum a Sylla filijs aditus in curiam non erat. 9. b
Proscriptorum filij poterant esse senatores. 9. b
Prouincia, & imperia senatoribus tantum mandabantur. 9. b
Prouincia Aegypto equites ab Augusto praepositi. 21. b
Prouinciae decernendae ius habebat senatus. 64. a
Publicanorum ordo senatus quasi subiectus erat. 61. a. b
 QVADRINGENTA HS. 19. a
Quadrumviri, qui in Campaniam mittebantur, ex senatoribus erant. 21. b
Qua sint spectata in legendo senatore. 7. b
Quaestores xx. creati supplendo senatus. 16. b
Quaestura gradus erat ad senatorium ordinem. 11. b
Quaestores post aediles pl. S. C. asseruabant. 58. b
Quaestus in senatore legendo spectatus. 15. a. b
 T Qua-

I N D E X.

Quæstus omnis senatori turpis. 24. a
Qui uenirent in senatum. 36. a
Quomodo senatus legebatur. 6. a
RECITANDI senatum mos. 6. b
Recitatur pro rostris Buteonis senatus. 7. a
Recitandorum S. C. mos. 56. b. 57. a
Recuperandi ordinis ratio. 33. a
Recuperare ordinem qui non possent. 33. b
Redemptionem ab ærario senatori facere non licebat. 23. b
Referebatur prius de rebus diuinis, quam humanis. 68. a
Referabant plures simul magistratus ad senatum. 49. a. b
Reges senatum legebant. 4. a. b
Reges senatum uocabant. 37. b
Relationem remittere. 50. b
Relationem diuidere. 53. a
Romulus quomodo senatum legerit. 6. a. & alij reges. 6. b
SACERDOTES publici fere de senatu erant. 22. a
Scœnici infames. 15. b
Semestre consilium. 48. a
Senaculum nõ erat curia. 40. b. 43. a
Senatores in consilijs imperatorum primas partes obtinebant. 9. a
S. C. ante ortum, uel post occasum solis factum non fuit ratum. 48. a
S. C. per relationem. 55. b
S. C. per discessionem. ibidem
S. C. summum. 67. b
Senes antea senatores erant. 10. b
Sententiarum principes consulares. 51. a
Sententiæ dicendæ ratio. 52. b. 53. a
Sententias utrum dicerent magistratus. 52. a
Sententiam diuidere. 55. a
Sexagenarij habent uacatione. 36. a
 39. b
Sexagenarij senatores poterant uenire in senatum. 36. a
Sexuiri uiarum ex senatoribus. 21. b
Societatis iudicium summæ existimationis. 8. a
Sortitio censorum. 7. b
Spoliorum figendorum mos. 16. a
Stipendium exercitui ex S. C. soluebatur. 64. a
Subsellium longum. 48. b. 49. a
Suffimentum a senatoribus adolebatur a tate Augusti. 48. b
Suffimento signum conueniendi dari cæptum. 40. b
Supplicatio prærogatiua triumphi. 65. a
Supplicationum mos antiquus. 65. a
Syllæ, et Põpeij cos. lectio. 6. a. 16. b
Syllæ dictatoris lectio. 5. b. 16. b
T LITTERA in prisicis S. C. quid significabat. 58. b
Templum quid. 44. a
Tribuni Celerum an possent uocare senatum. 37. b
Tribuni mil. quomodo senatum uocarent. 39. a
Tribuni pl. non erant senatores sine lectione censoria. 13. a
Tribuni pl. a censoribus senatu mouebantur. 13. b
Tribuni pl. intercesserunt ne senatus legeretur. 7. b
 Tri-

I N D E X.

Tribuni pl. senatum uocabant etiam si adessent consules. 38. b
Tribunorum pl. ius referendi ad senatum. 49. a
Tribuni pl. auxilio sunt senatori aduersus consulem. 13. b
Trigintaui senatus legendi. 17. b
Triumphus a senatu dabatur. 61. a
 65. a
Triumphorum decernendorum mos antiquus. ibidem
Triumuirum R. C. lectio infamis. 17. b
Triumui R. C. quomodo senatum uocabant. 39. a
Triumui capitales. 21. b
Triumui monetales. 21. b
Triumui senatus legendi. 18. a. b
Ture ac mero sacrificabant senatores priusquam considerent. 40. b
 48. b
Tutelæ iudicium summæ existimationis. 8. a
VESTÆ ades non erat templum. 42. b
Vestæ atrium erat templum. 42. b
Veste triumphali non licuit uenire in senatum. 48. b
Vestitus senatorum. 27. a
Vigintiui ex equitibus. 21. b

R E G I S T R V M.

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T.

Omnes sunt quaterniones, præter T duernionem.

V E N E T I I S, M. D. L X I I I.

Ex Officina Iordani Zileti.

Errata

- 1 a. ostendunt
- 2 a. sequitur
- 2 b. dedisset
- 3 b. M. Curio
- 4 b. legere potuerunt
- 10 b. γέροντες
- 11 b. annum senatorium
- 12 b. Bithyniis
- 19 b. reseruauerat
- 20 b. lib. I I. Virg.
- ibidem. Fetiales &c.
- 28 a. magistratum cepisset
- 31 a. patres conscriptos
- 32 b. notarum adscribendarum
- 34 b. euestigio
- ibidem in sequenti anno
- 36 b. demonstrata
- 41 a. Cælii
- ibidem alii priuati
- ibidem nisi
- 60 b. Auentinum
- 62 a. Viturios, req; req;
- 68 a. etsi iis rebus
- 68 b. omnibus
- in indi. auēt. Kalendarij
- in indi. χαρωνίται

Corrigenda.

- ostendant
- sequetur
- dedidisset
- M. Curio
- legere potuerunt
- γέροντες
- annum senatorium
- Bithyniis
- reseruaret
- lib. I I X. Virg.
- In quibusdam libris hæc clausula capituli de legationibus imprudenter disincta est. cepisset
- patres conscriptos
- notarum adscribendarum
- euestigio
- in sequenti anno
- demonstrata
- Cælii, eodem modo aliis quibusdam locis.
- alii priuatis
- nisi
- se pone sacrum
- Viturios esse, req;
- Etsi iis de rebus
- hominibus
- Kalendarij.
- χαρωνίται

Prætermissa addenda.

- 33 b. quinquennii licentia. adde. Obseruauero lib I I. ad Q. Fratrem ita fuisse comparatum, ut in S. C. quo ius hoc liberum legationis concedebatur, quo ituri essent senatores exprimeretur. Vnde concludo eos proficisci alio nequimisse.
- 44 a. post uersus Propertii. adde. Et ex I I X. Plinii libro, in quo narrat Romæ custoditum, ne, cum bouem locutum, nunciatum, esset, senatus consilium sub tecto iniretur.

